

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 891.550-1+070.1

Бо ҳуқуқи дастнавис

ЮСУФӢ ИФТИХОР АБУБАКРЗОДА

**БУНӢДИ ИНШООТҶОИ АЗИМ ДАР ПУБЛИТСИСТИКАИ
ШЕРАЛӢ МӢСО**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор
аз рӯйи ихтисоси 6D050400 – Рӯзноманигорӣ
(6D050401 – Рӯзноманигорӣ)

Роҳбари илмӣ: доктори илми филологӣ,
профессор Муродӣ Мурод Бердӣ

ДУШАНБЕ – 2026

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	3-12
БОБИ 1. ҲАЁТ ВА ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДИИ ШЕРАЛӢ МӢСО ДАР КОНТЕКСТИ ҲАЁТИ СИЁСИВУ ИҶТИМОИИ ЗАМОН.....	13-57
1.1. Таъсири омилҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва адабии замон дар ташаккули шахсияти эҷодии Шералӣ Мӯсо.....	13-29
1.2. Таснифи самтҳои асосии фаъолияти эҷодии адиб.....	29-57
БОБИ 2. ХУСУСИЯТИ МУНДАРИҶАВИИ ОСОРИ ПУБЛИТСИСТИИ ШЕРАЛӢ МӢСО ДОИР БА СОХТМОНҲОИ АЗИМ.....	58-107
2.1. Масъалаи бунёди роҳу нақбҳо.....	58-82
2.2. Мавзӯи сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ.....	82-108
БОБИ 3. ТАНОСУБИ ВОҶЕИЯТ ВА БАДЕИЯТ ДАР АСАРҲОИ ШЕРАЛӢ МӢСО.....	109-156
3.1. Ҷанбаҳои публитсистии осори бадеии адиб.....	109-132
3.2. Аносири ҳунари ва жанри дар тасвири раванди бунёдкориҳо.....	133-156
ХУЛОСА.....	157-160
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ.....	161-162
РӢЙҲАТИ АДАБИЁТ.....	163-178

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Публицистика ҳамчун навъи адабиёт охириҳои асри XVIII ва аввалиҳои XIX ташаккул ёфта бошад ҳам, доир ба хусусият ва мансубияти он ба навъи эҷод андешаҳо мухталифанд. Публицистика ҳамқадами замон буда, авзои вақти муайяно бозгу мекунад ва ба афкори омма таъсир мерасонад. Ин таъсиррасонӣ тавассути осори гуногун сурат мегирад. Дар ин самт публицистикаи бадеӣ таъсири бештар дорад, зеро дар чунин осор имконоти муассиргардони сухану андеша барои муаллиф зиёдтар аст.

Ҳарчанд публицистикаи тоҷик дар ҳар даври замон ҷанбаи пурқуввати таъсиррасонӣ доштааст, аммо ин ҷиҳат дар замони соҳибистиқлолии кишвар вусъати тоза пайдо кардааст. Бо дигар шудани соҳти иҷтимоӣ, аз байн рафтани руҳияи тарғиботиву ташвиқотии шуравӣ, раванди демократикунории ҷомеа таъиноти публицистика нисбатан тағйир ёфт, доираи имконоти мавзуиву жанриаш васеъ гардид, руҳияи ваҳдатифарӣ ва бунёдкорӣ дар он боло рафт. Ваҷҳи чунин ҳолат пайдо кардани публицистикаи тоҷик ба ҷанд омил алоқаманд аст, ки раванди сулҳҷӯӣ, тантанаву ваҳдатифарӣ, руҳияи ободкорӣ, андешаву созандагӣ аз ҷумлаи онҳост.

Дар инъикос ва таҷассуми ин раванд, хосса таъмиру азнавсозии роҳҳои нақлиётӣ, кандани нақбҳо, соҳтмони неругоҳҳои барқи обӣ аксари эҷодкорон тавачҷух намуда, дар қолаби жанрҳои публицистиву бадеӣ асарҳо офаридаанд. Дар ин ҷода адибони публицист Бахтиёрӣ Муртазо, Раҷабалӣ Аҳмад, Ҷамолӣдин Тошматов, Ҳанифаи Муҳаммадохир, Нурмуҳаммад Амиршоҳӣ, Шералӣ Мӯсо ва дигарон мавқеи хосса доранд. Аз ин миён Шералӣ Мӯсо дар офаридани асарҳои марбут ба раванди бунёдкорихи кишвар сермаҳсултар аст.

Шералӣ Мӯсо дар фазои адабиву публитсисти тоҷик аз эҷодкороне маҳсуб меёбад, ки ба сиёсати бунёдкоронаи Ҳукумати кишвар ташаббусҳои созандагии Сарвари давлат, чараёни сохтмонҳо, қору пайкори мардони шучоъ ва амсоли ин эътибори ҷиддӣ дода, саривақт асарҳои публитсисти таълиф намудааст. Асарҳои ӯ дорои вижагиҳои хос буда, аз диди мушоҳидакорӣ, тафаккури интиқодӣ ва ҳунари нигорандагӣ дарак медиҳанд. Бахусус асарҳои доир ба раванди бунёдкорӣҳои замони соҳибистиқлолии кишвар аз эҳсосоти шаҳрвандиву инсонӣ, руҳияи баланди ватандӯстиву меҳнатқаринӣ, худшиносиву ҳудогоҳӣ ва талқини созандагӣ саршор мебошанд.

Ба ин мазмун, интиҳоби мавзӯи «Бунёди иншоотҳои азим дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо» барои таҳқиқ аз ҷанд ҷиҳат муҳим ва аҳамиятнок аст. Аввалан, Шералӣ Мӯсо дар фазои адабиву публитсисти тоҷик ҳамчун нависандаи воқеиятнигор машҳур аст. Баъдан, ӯ аз аввалин адибонест, ки ба мавзӯи бунёди иншоотҳои азим тавачҷуҳ намуда, раванди созандагиҳои кишварро пайваста ба мушоҳида гирифтааст. Дуввум, асарҳои ӯ як навъ ифодагари раванди татбиқи сиёсати Ҳукумати кишвар дар самти сулҳу ваҳдатифарӣ, раҳой аз бандубасти коммуникатсионӣ ва таъмини энергетикӣ кишвар мебошанд. Ниҳоятан, маҳсули эҷоди Ш. Мӯсо аз нигоҳи мавзӯву мундариҷа ва шаклу услуб рангоранг буда, дар баъзе маврид сабки хоси муаллиф баргарӣ пайдо мекунад.

Ин ва мисли ин ҷиҳатҳо зарурат ва аҳамияти таҳқиқи ин мавзӯро асоснок мегардонад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Таҳқиқи осори адабиву публитсисти Шералӣ Мӯсо то имрӯз ба таври монографӣ мавриди омузиши илмӣ қарор нагирифта бошад ҳам, тавачҷуҳ ба осори ӯ аз нимаи дуюми солҳои 1980-уми асри ХХ дар шакли пажӯҳиши ҷудогона шуруъ гардидааст.

Таҳқиқоти доир ба рӯзгор ва эҷодиёти Шералӣ Мӯсо баанҷомрасидаро метавон ба чор гурӯҳ ҷудо кард:

- а) сарсухан ва пешгуфтор ба китобҳо;
- б) тақризҳо ба осори бадеию публитсистӣ;
- в) мақолаҳои илмию оммавӣ дар матбуоти даврӣ;
- г) мусоҳибаву суҳбатҳои ки бо Шералӣ Мӯсо доир ба ҳаёт ва фаъолияти эҷодӣ дар матбуоти даврӣ ва маҷмуаҳои алоҳида ба таърифи расидаанд.

Ба гурӯҳи аввал сарсухани адибону муҳаққиқон ба асарҳои ҷудогонаи Ш. Мӯсо, аз ҷумла Ато Ҳамдам [45, с. 3-4], Ҷонибек Ақобир [72, с. 3-4], Абдулҳамид Самад [36, с. 5-6], Начмиддин Салоҳиддинзода [28, с. 3-6], Шамсиддин Солеҳов [37, с. 3-6], Мурод Муродиро [21, с. 3-11] метавон дохил намуд.

Ҳарчанд дар ин сарсуханҳо мазмуну муҳтавои асарҳои алоҳида баррасӣ шудаанд, аммо муаллифони ҷо-ҷо ба шахсияти эҷодкор ва маҳорати нигорандагии Ш. Мӯсо ишораҳо кардаанд. Сарсухан ба китобҳои Ш. Мӯсо аз нигоҳи муносибати муаллифони ба ду даста метавон ҷудо кард. Якум, сарсуханҳои, ки дар онҳо шахсияти эҷодӣ ва муҳтавои асар тавсиф шудааст. Дуюм, сарсуханҳои дорои ҷанбаи илмӣ, ки муаллифони барои ошкор намудани вижагии асарҳо ва аҳаммияти онҳо кӯшиш намуда, хусну қубҳи асарҳои мавриди баррасиро муайян кардаанд. Чунончи, Ш. Солеҳов асари «Ҷасорат» [37]-ро аз дидгоҳи бадеӣ таҳлилу баррасӣ намуда бошад, М. Муродӣ дар сарсухан ба «Мардистон» [21] ба эҷодиёти адиб аз нигоҳи хронологӣ муносибат намуда, аввал асарҳои адибро раддабандӣ карда, баъдан асари мавриди назарро баррасӣ ва вижагиҳояшро муайян намудааст.

Ба гурӯҳи дуввум метавон тақризҳои Маҷид Салим «Нависандагӣ дард аст» (Адабиёт ва санъат. – 2004. – 26 март), Парда Ҳабиб «Сузҳои рӯз» (Адабиёт ва санъат. – 2004. – 30 июл), Равшани Ёрмуҳаммад «Дурбин»-и Шералӣ Мӯсо» (Озодагон. – 2011. – 27 апрел), «Гардишҳои зиндагӣ» (Бочу хироч. – 2014. – 9 октябр), Абдурауф Муродӣ «Сухан аз обшори нур»

(Адабиёт ва санъат. – 2011. – 19 май), Бахтиёри Муртазо «Ахтарони тобноки нур» (Чархи гардун. – 2011. – 25 май), Мурод Муродӣ «Илҳом аз бунёдкорихо» (Адабиёт ва санъат. – 2014. – 6 ноябр), «Солномаи пирӯзиҳо» (Адабиёт ва санъат. – 2016. – 28 июл), «Мардистон»-и мардсито» (Адабиёт ва санъат. – 2021. – 2 сентябр), Абдулқодири Раҳим «Президенти мо» (Чумхурият. – 2015. – 22 апрел), «Ҷасорат» (Бочу хироч. – 2016. – 5 июл), Исматулло Ибодзода «Оҳанги зиндагӣ» (Бочу хироч. – 2016. – 5 июл), Сайфулло Ниёзӣ «Ҷасорати эҷодӣ» (Бочу хироч. – 2016. – 5 июл), Тиллои Неккадам «Ба «Ҷасорат»-и Шералӣ Мӯсо қоилем» (Садои мардум. – 2016. – 9 август)-ро, ки ба осори бадеию публитсистии адиб баҳшида шудаанд, дохил намуд. Муқарризон ба ду ҷанбаи асарҳо – публитсистӣ ва бадеӣ эътибор доданд.

Дар аксари ин тақризҳо диққати асосӣ ба мавзуи асар равона шуда, диди бадеӣ ғолибтар аст. Аксари муқарризон кӯшидаанд, ки хусну қубҳи осор, хунар ва тавонмандии нигорандагӣ, дараҷаи қорбурди воситаҳои тасвири суҳан ва амсоли инро муайян намуда, ба асарҳо баҳо диҳанд.

Зимни пажӯҳиши мавзӯи нигоштаи танқидии рӯзноманигор Азимҷон Бадалов «Мафия дар адабиёт ё Қонун барои асардӯзӣ чӣ чазо муқаррар намудааст?» (ИмрӯзNews. – 2015. – 10-16 июн) ба мушоҳида расид, ки дар он адиб Саттор Турсун ва публитсист Шералӣ Мӯсо беасос ба асардӯзӣ айбдор мешаванд. Таҳлилу қиёси нодурусти асари Саттор Турсун ба Окутагава ва осори Шералӣ Мӯсо ба Ҷамолиддин Тошматов моҳиятан хонандаро ба иштибоҳ мебарад. Ин матлаб аз нигоҳи жанрӣ ба тақриз монанд бошад ҳам, таҳлилҳои муаллиф нисбатан эҳсосӣ сурат гирифта, далоиле, ки исботи гуфтаҳо бошанд, мушаххасан ба назар намерасад.

Ба гурӯҳи сеюм мақолаҳои илмӣ ва илмӣ-оммавии А. Саъдуллоев «Ҷабҳаи ҳикмати созанда» (Садои Шарқ. – 2010. – №7. – С. 146-153.) ва «Инсон бо талош зинда аст» (Адабиёт ва санъат. – 2011. – 9 июн), Ш. Солех «Адиби чуянда» (Адабиёт ва санъат. – 2011 – 17-25 март), М. Рустамзода

«Ҳидоят ба зиндагии уқобона» (Ҷавонони Тоҷикистон. – 2011. – 21 апрел), А. Гулов «Шинохти имон» (Бочу хироч. – 2011. – 18 май), Р. Сайдалиев «Ошёни уқобон» – беҳтарин тухфа барои сохтмончиён» (Ҷавонони Тоҷикистон. – 2011. – 26 май), Ҳикмат Розик «Адиби роҳсози фахрӣ» (Нақлиёт. – 2014. – 12 сентябр), «Заҳматкаши ҷодаи сухан» (Шаҳриёр. – 2021. – 12 ноябр), А. Сайфуллоев, М. Сайфуллоева «Хунари қиссапардозии Шералӣ Мӯсо» (Бочу хироч. – 2015. – 16-23 июл), П. Ҳабиб «Тугёни ишқ ва нанг» (Адабиёт ва санъат. – 2020. – 2 июл), Ш. Раҳмонов «Нависандаи ҳақиқатнигор» (Адабиёт ва санъат. – 2021. – 18 март), А. Самад «Равшандил» (Адабиёт ва санъат. – 2021. – 18 март), К. Мирзо «Зиндагии баҳорона» (Адабиёт ва санъат. – 2021. – 8 апрел), Н. Охунзода «Тасвири нақши таърихии Пешвои миллат дар публицистикаи Шералӣ Мӯсо» (Паёмномаи фарҳанг. –2022. – №1 (57). – с. 98-107), С. Шарипов «Инъикос ва арзёбии раванди корҳои созандагӣ ва қаҳрамонҳои арсаи меҳнат дар «Достони Роғун»-и Шералӣ Мӯсо» (Таҳсилоти журналистӣ дар Тоҷикистон: вазъият, мушкилот ва пешомад: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ. – Душанбе, 2022. – С. 242-249) ва «Бозтоби таҳаввури Эмомалӣ Раҳмон дар публицистикаи Шералӣ Мӯсо (Дар мисоли қиссаи хуччатии «Ҷасорат»)» (Публицистика ва баъзе масъалаҳои он: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ. – Душанбе, 2023.– С. 66-76)-ро, ки дар матбуоти даврӣ ва маҷмуаҳои гуногун ҷоп шудаанд, дохил мешавад.

Ин мақолаҳо бо вучуди паҳлуҳои гуногун ва асарҳои ҷудогонаи Ш. Мӯсоро фаро гирифтанд, ба ҳам шабоҳатдоранд. Ин шабеҳиро, пеш аз ҳама, муносибати муаллифон ба асарҳои адиби публицист, ки аксар ба нақли мазмуну муҳтаво гаравидаанд, муайян мекунад.

Ба гурӯҳи чорум мусоҳибаҳо дар матбуоти даврӣ, аз ҷумла Эмоми Назариён «Асои Худо садо надорад» (Ҷавонони Тоҷикистон. – 2006. – 17 март), Убайдуллоҳи Ширин «Занам маро эрка кардааст» (Оила. – 2006. – 23 март), Анзурати Маликзод «Неше, ки нӯш медиҳад» (Адабиёт ва санъат. –

2006. – 30 март), Бузургмеҳри Ҳаким «Таърихи миллат сиёҳнавис надорад» (Садои Шарқ. – 2021 – №3. – С. 70-85), Парда Ҳабиб «Шералӣ Мӯсо: Адабиёт рамзи истиқлол аст» (Адабиёт ва санъат. – 2023. – 7 сентябр)-ро дохил намудан мумкин аст.

Аксари ин мусоҳибаҳо, ки дар матбуоти даврӣ ба таъб расидаанд, хислати муаррифиро касб намуда, дар онҳо рӯзгори Шералӣ Мӯсо ҳамчун ходими давлатӣ ва афкори ӯ ҳамчун эҷодкор манзур гардидааст.

Ҳамин тавр, ин таҳқиқот бо вучуди мазмунҳои тақрор, таҳлилҳои мушобеҳ ва мавқеъгириҳои ҳамгун аз аҳамияти илмиву маърифатӣ оӣ набуда, дар онҳо ин ё он паҳлуи рӯзгору фаъолияти эҷодии Ш. Мӯсо баррасӣ шудааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Кори диссертатсионӣ дар заминаи барномаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи матбуоти факултети журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва дурнамои он иҷро шуда, дар доираи яке аз самтҳои корҳои илмиву таҳқиқотии кафедраи мазкур қарор дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади таҳқиқ аз баррасии бозтоби бунёди иншоотҳои азими аср дар осори публитсистию бадеии Шералӣ Мӯсо иборат мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Бо мақсади омузиши ҳаматарафаи мавзӯи вазифаҳои зерин ба миён гузошта шуданд:

- омузиш ва таҳқиқи ҳаёт ва фаъолияти эҷодии Ш. Мӯсо дар контексти ҳаёти сиёсиву иҷтимоии замон;
- баррасии таъсири омилҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва адабии замон дар ташаккули шахсияти эҷодии Ш. Мӯсо;

- таснифи самтҳои фаъолияти эҷодии адиб ва мушаххас намудани вижагиҳои онҳо;
- муайян кардани дараҷаи инъикос ва тасвири масъалаҳои бунёди сохтмонҳои азим дар публицистикаи Ш. Мӯсо;
- таҳлили мундариҷавии осори публицистии марбут ба сохтмонҳои азим;
- муайян кардани таносуби воқеият ва бадеият дар асарҳои ҷудоғонаи адиби публицист;
- таҳлил ва арзёбии ҷанбаҳои публицистии осори бадеӣ ва аносири ҳунариву жанрӣ дар асарҳои ҷудоғона;
- муайян кардани истифодаи воситаҳои тасвири суҳан дар осори публицистии марбут ба мавзӯ.

Объекти таҳқиқ. Объекти таҳқиқи диссертатсияро асарҳои Шералӣ Мӯсо доир ба бунёди сохтмонҳои азим ва ҷеҳраи инсонии қору пайкор ташкил медиҳад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқ. Предмети таҳқиқи диссертатсия муайян кардани бозтоби бунёди иншоотҳои азим дар асарҳои Ш. Мӯсо бо назардошти махсусияти мавзӯию мундариҷавӣ ва вижагиҳои жанрӣ мебошад.

Асосҳои назарии таҳқиқ. Дар диссертатсия аз дастовардҳои илмӣ ва таҷрибаи публицистикашиносону муҳаққиқони соҳоти адабиётшиносӣ рӯзноманигорӣ ватанию хориҷӣ вобаста ба мавзӯ истифода шудааст. Ба сифати асосҳои назарии таҳқиқ қорҳои илмии олимони ватанӣ А. Маниёзов [86], И. Усмонов [113; 114], А. Нуралиев [99], А. Саъдуллоев [107; 108; 109; 110], Р. Мусулмониён [96], Х. Мирзозода [88], С. Табаров [111], М. Муродӣ [89; 90; 91; 92; 94], А. Азимов [74], М. Абдуллозода [73], М. Ҷумъаев [118], С. Гулов [79] ва донишмандони хориҷӣ А. Василева [77], В. Ворошилов [78], Г. Ломидзе [85], Е. Прохоров [102; 103], А. Тертичний [112], В. Ученова [115], М. Черпахов [117] ва дигарон истифода шудаанд.

Навгонии илмий таҳқиқ. Навгонии кор дар он аст, ки бори аввал публицистикаи марбут ба сохтмонҳои азими даврони бозсозӣ ва соҳибистиқлоли кишвар дар мисоли эҷодиёти Шералӣ Мӯсо мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар ин замина ташаккули шахсияти эҷодӣ, самтҳои фаъолият, махсусияти мавзую мундариҷавӣ ва жанрии осори марбут ба сохтмонҳои азими аср таҳқиқ гардидааст. Мавзӯи кори диссертационӣ бо дарназардошти вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ, фарҳангӣ адабии замони шуравӣ ва соҳибистиқлолӣ таҳқиқ шудааст, ки дар публицистикашиносии тоҷик хулосабарориҳои нисбатан навро доро мебошад.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян гардид, ки ташаккули шахсияти эҷодии Шералӣ Мӯсо таҳти таъсири муҳити оилавӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва фаъолияти рӯзноманигорӣ сурат гирифта, ҳамкорӣ бо матбуоти даврӣ барои рушди фаъолияти публицистӣ, ҳаҷвнигорӣ ва нависандагии ӯ замина фароҳам овардааст.

2. Мавзӯи бунёди иншоотҳои азим аз солҳои 80-уми асри XX дар эҷодиёти Шералӣ Мӯсо ҷойгоҳи муҳим дошта, дар давраи соҳибистиқлолӣ бо бозтоби сохтмони роҳҳо, нақбҳо, неругоҳҳои барқи обӣ ва нақши Пешвои миллат дар раванди созандагӣ густариш ёфтааст.

3. Муайян карда шуд, ки аксари осори Шералӣ Мӯсо доир ба бунёдкориҳо дар қолаби жанрҳои очерк ва лавҳа таълиф гардида, ин жанрҳо барои инъикосу тасвири қорномаи қаҳрамонони арсаи меҳнат ва раванди қорҳои созандагӣ имконияти васеъ фароҳам овардаанд.

4. Омӯзиш нишон дод, ки воситаҳои бадеӣ-публицистӣ, аз ҷумла ташбеҳ, муболиға, тавсиф, киноя, монолог, диалог, порчаҳои назмӣ, зарбулмасалу мақол ва воҳидҳои фразеологӣ дар осори Шералӣ Мӯсо барои таъсирбахш гардидани тасвири раванди бунёдкорӣ ва қорномаи қаҳрамонон нақши муҳим доранд.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Масъалаҳое, ки дар таҳқиқ аз ҷиҳати назарӣ мавриди омузиш қарор дода шудаанд, баёнгари бунёди сохтмонҳои азим дар публитсистикаи шуравӣ ва муосири тоҷик дар давраи тағйироти кулӣ дар ҷомеа, махсусияти мавзую мундариҷавӣ ва жанрии осори марбут ба сохтмонҳои азим бахшидаи Шералӣ Мӯсо, пайдоиши мавзую шаклҳои нав маҳсуб меёбанд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он арзёбӣ мешавад, ки хулосаҳои онро эҷодкорони ҷавон ҳамчун роҳнамо барои тарғибу ташвиқ ва шинохти публитсистикаи муосир ба қор бурда метавонанд. Ҳамчунин, ҷамъбасти ва натиҷаҳои аз таҳқиқи масъалаҳои мавриди назар бадастомада, метавонад дар таҳияи воситаҳои дастурҳои таълимӣ, матни лексияҳо ва машғулиятҳои амалӣ оид ба публитсистикаи тоҷик дар факултет ва шӯъбаҳои журналистикаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шавад.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ ва муҳтавои он ба тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи ихтисоси 6D050401 – Рӯзноманигорӣ мутобиқат менамояд. Дар доираи ин ихтисос масъалаҳои зерин мавриди омузишу баррасӣ қарор гирифтаанд, ки ба бандҳои 2, 5, 6, 12-и «Соҳаҳои таҳқиқот»-и шиносномаи ихтисоси илмӣ алоқамандӣ доранд:

- таъсири омилҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва адабии замон дар ташаккули шахсияти эҷодӣ ва фаъолияти публитсистӣ;
- вижагиҳои мундариҷавии осори публитсистӣ доир ба масъалаҳои бунёди роҳу нақбҳо ва неругоҳҳои барқи обӣ;
- таносуби воқеият ва бадеият дар публитсистика;
- хусусиятҳои жанрӣ ва ҳунари дар осори публитсистӣ.

Диссертатсия ба таҳқиқи ҳамин масъалаҳо бахшида шуда, бевосита ба доираи таҳқиқоти пешбинишудаи шиносномаи ихтисоси илмии номбурда ворид мегардад.

Саҳми шахсии довталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқ. Муаллиф дар заминаи баррасии сарчашмаҳои илмӣ ва амалӣ ташаккули шахсияти эҷодии Шералӣ Мӯсоро бо назардошти самтҳои фаъолият, вижагиҳои мавзӯ, муҳтаво, жанр ва ҳунару маҳорат мустақилона таҳқиқ намудааст. Гузоришу маърузаҳои илмӣ муҳаққиқ дар маҳфилу конференсияҳо, мизҳои мудаввар, ҳамчунин, диссертатсияи манзуршуда ва мақолаҳои нашршуда саҳми шахсии муаллифро собит месозанд.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Доир ба муҳтавои асосии диссертатсия ва хулосаҳои таҳқиқ муаллиф дар конферонсҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, донишгоҳӣ ва маҳфилҳои илмӣ амалӣ (солҳои 2022-2025) маърузаҳо хондааст. Бахшҳои асосии диссертатсия дар ҷаласаҳои кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон пешниҳоду баррасӣ шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратмаҷлиси № 6 аз 02.01.2026) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Фаслҳо ва бобҳои алоҳидаи кори таҳқиқӣ дар шакли мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба таърифи расида, теъдоди умумии онҳо 13 адад, аз ҷумла 9 мақола дар маҷаллаҳои тақризшвандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, 6 фасл, хулоса ва рӯйхати адабиёт фароҳам омадааст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 178 саҳифаи чопи компютерӣ иборат мебошад.

БОБИ I

ҲАЁТ ВА ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДИИ ШЕРАЛӢ МӢСО ДАР КОНТЕКСТИ ҲАЁТИ СИЁСИВУ ИҶТИМОИИ ЗАМОН

1.1. Таъсири омилҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ва адабии замон дар ташаккули шахсияти эҷодии Шералӣ Мӯсо

Муҳаққиқон се насли публитсистони тоҷикро муайян карданд: то шуравӣ, замони шуравӣ ва баъд аз истиқлол. Ташаккули шахсияти эҷодии ин наслҳо ба мароҳили мушаххаси таърихии давру замон, вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, адабӣ, талаботи эҷодӣ ва муҳит алоқамандии зич дорад. Аз ин рӯ, омузиш ва таҳқиқи зиндагиномаи ин ё он публитсист бидуни дарку маърифати воқеиёти иҷтимоӣ, авзои замон ва талаботу таъиноти касбӣ мукамал нахоҳад шуд.

Шералӣ Мӯсо дар ду давра – замони шуравӣ ва истиқлол зиндагиву фаъолият намуда, аз намояндагони насли дуҷуми публитсистони аҳди шуравӣ маҳсуб меёбад, ки адибони публитсист ном гирифтаанд. Мафҳуми адибони публитсист ё публитсистони адиб он аст, ки эшон фаъолияти эҷодии худро бо ҳамкориҳои бевосита дар матбуоти даврӣ шуруъ намуда, тадриҷан ба офаридани асарҳои публитсистиву бадеӣ машғул гардидаанд ва ин амал онҳоро ба дараҷаи нависандагӣ расонидааст. Дар ҳақиқат матбуоти даврӣ минбар ва мактабе мебошад, ки қаламкашони ҳар як наслро ба камол расонида, ба омма муаррифӣ кардааст ва мавқеи иҷтимоии эҷодкор ва нақши ӯ дар муборизаҳои муҳими ҳаётӣ маҳз аз ҳамин ҷо муайян мегардад.

Шералӣ Мӯсо 25-уми март соли 1951 дар деҳаи Ганҷинаи ноҳияи Ваҳдат (онвақта Меҳнатободи Орҷоникидзеобод) ба дунё омадааст. Ӯ соли 1968 мактаби миёнаи №1-и ба номи Н. Крупскаяи ноҳияи Орҷоникидзеобод (ҳоло Ваҳдат)-ро хатм намудааст.

Дар ташаккули шахсияти эҷодии Ш. Мӯсо се омили асосӣ таъсиргузор будааст. Аз ҷумла:

1. Оилаву мактаб;
2. Омили касбӣ;
3. Фазо ё муҳити бевоситаи эҷодӣ.

1. Оилаву мактаб. Дар ташаккули шахсияти эҷодии ин ё он адиб, пеш аз ҳама, оила, муҳит, мактаб, донишгоҳ ва амсоли ин таъсир мегузорад, чунки инсон аз кӯдакӣ ба наврасӣ, аз наврасӣ ба ҷавонӣ ва аз ҷавонӣ ва камолоти умр расида, дар ҷомеа мақомро, новобаста аз сатҳи он касб менамояд ва, барҳақ, дар ин раванд, ҷунончи муҳаққиқ А. Саъдуллоев қайд кардааст, «бузургтарин меъмори тақдир муҳит ва оила аст» [107, с. 37].

Худи Ш. Мӯсо замони кӯдакиашро нисбатан вазнин арзёбӣ намуда, дар яке аз мусоҳибаҳои ишора кардааст, ки «аз нигоҳи имрӯз зиндагии мардуми он вақтҳо маҳзун, яқранг, аҷибу хандаовар менамояд, зеро он замон на барқ вучуд дошту на телевизион, на телефон буду на радио» [159, с. 70]. Бо вучуди ин, ҷунин муҳити маҳзун, яқранг, аҷиб ва хандаовар дар ташаккули Ш. Мӯсо таъсири мусбат гузоштааст. Баҳрабардорӣ аз суҳбати мӯйсафедони дех, ки бисёр сода, зиндадилу ҷақ-ҷақӣ будаанд, шабҳо дар гирди сандалӣ шунидани афсонаҳои бобову бибӣ дар бораи паҳлавонон, оинаи ҷаҳоннамо ва қолини паррон шавқи ӯро ба адабиёт бедор намуда бошад ҳам, баъдтар набудани муаллими фанни адабиёт дар мактаби миёна шавқи ӯро коста, рағбаташ ба самти фанҳои техникӣ – ҳандасаву нақшакашӣ бештар гардидааст. Бахусус ӯ ба навҳои нави мошинҳои замонавӣ, техникаву таҷҳизоти рӯзгору хоҷагии қишлоқ зиёдтар тавачҷуҳ намуда, ба таъбири худаш ба дилу ҷигари оҳанини онҳо мафтун мешуд. Соли 1968, пас аз хатми мактаби миёна тақдир Ш. Мӯсоро ба Институти политехникии шаҳри Душанбе (феълан Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М. Осимӣ) овард, ба ихтисоси муҳандиси мошинсоз ҳуҷҷат супорида, бо сарбаландӣ донишҷӯ гардид. Таҳсил дар ин

мактаби олий ҷашми ӯро ба дунёи касбомузи боз, чустану ёфтан ва хондану ҳифз кардани донишу таҷрибаро маслак намуд.

Дар айёми донишҷӯии воқеае ба амал меояд, ки фаъолияти минбаъдаи Ш. Мӯсоро тағйир медиҳад. Рустам Темур ном як ҳамсабақаш шеърҳои ошиқона менавиштааст, аммо онҳоро дар ҷое ҷоп намекардааст. Рӯзе ӯ дафтари шеърояшро ба Шералӣ нишон медиҳад. Шералӣ сабаби дар матбуоти даврӣ интишор накарданашро пурсидааст. «Барои духтари дӯстдоштаам менависам» – шӯҳиомез мегуфтааст ӯ. Соли 1971, вақте ки аз таътили тобистона бармегарданд, Рустам дафтарҳои худро медаронад. Ин ҳолат ба Ш. Мӯсо асар мекунад ва сардори гурӯҳ Даврон Пайков мегӯяд, ки бояд чизи муносибе барои таскини дили ҳамсабақамон худ гуем ва эҷоди аввалини Ш. Мӯсо дар ҳамон замон ба вучуд омадааст. Он дар рӯзномаи маҳбуби наврасон ва кӯдакон – «Пионери Тоҷикистон» ба таъб мерасад, лекин зери рубрикаи «Фелетон». Ҳама ҳамкурсон ба ҳайрат афтада буданд. Як гурӯҳ Ш. Мӯсоро табрик намуда, қисме хурсанд гаштанд, ки моли ҳаваскоронаи ҳамсабақи онон дар рӯзнома ҷоп шудааст, чунки на ҳар кас ҷуръат мекард, ки ба матбуот чизе ирсол намояд. Ана ҳамин ҷуръат саҳифаи навро ба зиндагии эҷодии Ш. Мӯсо илова намуд.

Бо ҷопи ин матлаб ҳаваси Шералӣ Мӯсо ба навиштани матолиби публитсистӣ меафзояд ва ҳатто, дар шеърнависӣ ҳам қувва меозмояд ва аввалин шеъри ӯ таҳти унвони «Шикояти ниҳолҳои пахта» дар рӯзномаи «Коммуна» (имрӯза «Шаҳриёр»)-и ноҳияи Орҷоникидзеобод (ҳоло шаҳри Ваҳдат) бо дастгирии сармуҳаррир Нуъмон Розик ҷоп мешавад. Одатан шеърҳои аввалини шоирон дар бораи Ватан, модар, ишқ ва амсоли ин мешаванд, аммо шеъри аввалини Ш. Мӯсо дар бораи пахта буд. Ин бесабаб набуд ва аз қобилияти мушоҳидакорӣ ва ҳисси масъулиятталабии ӯ дарак медод. Чун рӯзи шанбе аз донишгоҳ ба деҳа омада, мебинад, ки аҳволи пахта бисёр бад, алафҳои бегона зер кардааст, пахта бе об мондааст, ҳолаш табоҳ. Аз номи ҳамон ниҳоли пахта нисбати роҳбарияти ҳамон деҳа – бригадир,

аграному дигарҳо ҳамин «Шикояти ниҳоли пахта»-ро ба риштаи назм мекашад:

«Янгаоим дар хона,
Коргурезҳо дар бозор,
Бригадир дар лаби ҳавз,
Дар сояи сафедор.

Мекунад кайфу сафо,
Надидаем рӯи ӯ.
Табоҳ шуда ҳоли мо,
Надорад парвое ӯ.

Ба мо ғизо лозим аст,
Нахурдаем ягон бор,
Наомад сари марза,
Ҳатто ягон трактор.

Эй ақои агроном,
Ба ҳоли мо чӯй тадбир,
Аз дасти саломалек,
Нобуд мешавем охир» [121, с. 454].

Ин шеър як навъ фелетони назмӣ аст, ки муаллиф аз ҳоли зори пахтазор дарак дода, фориғболӣ ва бепарвоии бригадир, агроном ва миробро мазаммат ва меҳнати ҳалол кардану вичдони пок доштанро талқин мекунад. Адабиётшинос Х. Мирзозода ин ва ба ин монанд назмро «назми гаржданӣ» [88, с. 80] унвон медиҳад, ки ба ғояҳои оммавӣ, ҳаёти одамон ва афкори озодихоҳона иртиботи қавӣ доранд.

Баъд аз чанд рӯз Шералӣ Мӯсо дар рӯзномаи «Коммуна» хабареро бо чунин матлаб мекунад, ки «дар пахтазори бригадаи С. Саидов (аз колхозии ба

номи Телман) говҳои шахси чарида мегарданду сардор аз ин парвое надорад» [121, с. 465].

Мутолиаи ин хабар Шерали Мӯсо бетаваҷҷуҳ намегузорад, балки нафрати ӯро нисбат ба раҳбарони бепарво ба вучуд меорад. Қалам ба даст мегирад ва ин шеъри ҳачвии «Сардори холабеғам»-ро менависад:

«Холабеғам Саидов,
Кори ту ваъдабозӣ,
Аз мо – мардуми меҳнат,
Доимо мегурезӣ.
Ҳосили пахта помол,
Зери пойи гову хар.
Аз сояи лаби ҳавз,
Ту кай мебардорӣ сар?
Дар саҳро пахта чинанд,
Бачаҳои мактабхон.
Вале хешу таборат,
Ба сӯйи бозор равон.
Кору рафторат агар,
Ҳамеша бошад чунин.
Номи ту – Холабеғам,
Сазоят бошад ҳамин» [121, с. 465].

Аз ин чакомаҳои аввалини Ш. Мӯсо бармеоҷад, ки ӯ ҳануз аз синни мактабӣ ва донишҷӯӣ ба кори эҷодӣ майл намуда, нисбат ба ҳодисаҳои рӯзгор, бахусус камбуду норасоии иҷтимоӣ, бемасъулиятиву бепарвоии раҳбарон бетараф набудааст. Ба гумони мо, хислати муборизахоҳонаи ӯ нисбати ноадолатҳои ҳаёти иҷтимоӣ боис гардида, ки, аз як тараф, майлу рағбаташ ба рӯзноманигориву публитсистӣ пайдо шуда тадричан қувват гирад, аз ҷониби дигар, нисбат ба одамон ва муҳити атроф бетараф набошад. Ба ин маънӣ, осори аксар адибон бештар бо саргузашт, зодгоҳ, муҳит ва

макону замони ба ӯ шинос алоқамандии зич ва илҳомбахши ҳавасангезеро дар ху таҷассум мекунад дорад. Ҳаминро ба инобат гирифта, мунаққиди адабиётшинос Б. Фирӯз таъкид мекунад, ки «агар шумо аз ҳаёти нависанда огоҳӣ надоред, ва ё зодгоҳи вайро надидед, мардумонеро, ки аз миёни онҳо адиб ба арсаи эҷодкорӣ омадааст, нашиносед, гумонам бисёр нуктаҳои китоби ӯро возеху амиқ идрок нахоҳед кард» [116, с. 6].

Ҳамин тавр, дар зуҳури майлу рағбати Ш. Мӯсо ба кори эҷодӣ – рӯзноманигориву публитсистӣ, муҳити оила ва мактаб, ки ҳамчун зинаи ибтидоии ташаккули қобилияти эҷодии шахс маҳсуб меёбад, нақши созанда гузоштааст.

2. Омили касбӣ. Соли 1973, пас аз хатми донишгоҳ Ш. Мӯсо дар калонтарин корхонаи мошинсозии Тоҷикистон – заводи истеҳсолии «Тоҷикгидроагрегат» ба фаъолияти меҳнатӣ шуруъ карда, то соли 1973 дар вазифаҳои устои калон ва муҳандис фаъолияти кориашро давом додааст. Муҳити кории завод, ҳамнишинӣ бо коргарони собиқадор, муносибату суҳбатҳои корӣ бо онҳо, ҳисси кунҷковию мушоҳидакорӣ боис гардид, ки Ш. Мӯсо нисбат ба корномаи мутахассисон ва масъулиятшиносии онҳо бетараф набошад, балки аз дунёи кории завод лавҳаву очеркҳо навишта дар нашрияҳои даврӣ интишор намояд.

Қобилияти кордонӣ, ташаббускорӣ, ташкилотчигӣ ва тарғиботи Ш. Мӯсо роҳбарияти ҳизбиरो бовар мекунонад, ки ӯро ба вазифаҳои ҳизбӣ ҷалб намоянд. Ҳамин тавр ӯ соли 1976 ба вазифаи котиби дуюми Созмони ҷавонони ноҳияи Октябр (ҳоло Исмоили Сомонӣ)-и шаҳри Душанбе ва соли 1978 котиби якуми ҳамин созмон таъин мешавад.

Ҳангоми кор дар ин вазифа ӯ ҷавонони меҳнатдӯстро ба сохтмонҳои муҳимтарини диёр – Неругоҳи барқи обии «Норак» ва «Роғун», корхонаҳои кимиёвии Ёвон ва арзизи тоҷик сафарбар намуда, ҳудаш низ бо ин коргоҳҳои азим аз наздик шинос мешавад. Ҳосили диданҳову шуниданҳои ӯ аз ин корзорҳои азим ва дарку маърифати муҳиммияти бунёди чунин сохтмонҳои

азим сабаб гардида, ки ӯ мақолаву очеркҳои зиёдеро иншо намояд. Очеркҳои «Вохурӣ» (1983), «Сабақи нахуст» (1984), «Кӯҳнавард» (1984), «Роғун – майдони диловарӣ» (1985), «Акси ҷовид» (1986), «Файзи азнавсозӣ» (1986), «Файзи бозсозӣ» (1986), «Тулуи нав» (1986), «Меҳри фарзанд» (1986), «Як шаби моҳтобӣ» (1987), «Ҳаваси якрӯзаю кори якумра» (1987), «Коргар ва мураббӣ» (1988), «Роҳати ранҷ» (1988) ва амсоли ин, ки дар рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» чоп шудаанд, намунае аз онҳоянд.

Ӯ дар ин ва дигар нигоштаҳои ҷараёни қору фаъолияти синфи коргару деҳқон – қаҳрамонони истеҳсолотро ба риштаи тасвир кашида, онҳоро то андозае тавсиф ҳам кардааст, ки хоси очерки портретӣ мебошад. Дар қисми бештари эҷодиёти ӯ хусусиятҳои ин жанр ба хубӣ дида мешаванд. Дар очеркҳои ӯ, аслан қор дар инъикиоси инкишофи инсон ва ташкилу мазмуни қор ва мавқеи қор дар ташкилу пайванди ҷомеа баррасӣ мешавад. Бино ба ақидаи А. Тертичний эҷодқор инчо кӯшиш ба харҷ додааст, ки «ба чӣ арзанда будан ва дар ин замина моҳияти ҳастии қаҳрамонашро ошкор созад» [112, с. 261].

Маҳз ҳамин ошқорсозӣ ва маҳорати ташкилотчиғию қордонии Ш. Мӯсоро ба назар гирифта, роҳбарияти ҳизбӣ соли 1981 ӯро ба вазифаи котиби Комитети партиявии заводи «Тоҷикгидроагрегат» интихоб мекунад.

Қор дар ин вазифа на танҳо ҳисси масъулиятшиносӣ ва адолатхоҳии Ш. Мӯсоро дучанд мекунад, балки дар мустаҳкам намудани низоми дурусти қори завод, шароити хуби меҳнат, маош ва тарғиби ғояҳои ҳизбӣ мекӯшад. Доир ба ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти завод мақолаҳо навишта, дар рӯзномаву маҷаллаҳои давр чоп мекунонад ва дар коллективи эҷодии рӯзноманигорон ҳамчун ҳамқори фаъол шинохта мешавад.

Ҳосили мушоҳидаву омӯхта ва таҳқиқу таҳлилҳои Ш. Мӯсо дар заводи «Тоҷикгидроагрегат» соли 1983, дар шакли китоб бо номи «Асоси ғалабаҳои меҳнатӣ» [41] аз тарафи нашриёти «Ирфон» ба чоп расидааст. Ин аввалин китоби адаби публитсист Ш. Мӯсо маҳсуб меёбад, ки дар жанри очерк шакл

гирифта, ба фаъолияти коргарони пешқадам, қору фаъолияти ҷабҳаҳои гуногуни заводи «Тоҷикгидроагрегат», ки бузургтарин ва пешқадамтарин корхонаи ҷумҳурӣ буда, зиёда аз се ҳазор коргар дошт, бахшида шудааст.

Баъдтар Ш. Мӯсо маҷмуаҳои дигари очеркхояшро бо номҳои «Линияи ҷиҳзи» [4], «Трудовой потенциал бригады» [9], «Рабочие ступени» [8] ба забони русӣ ба таъб расонидааст. Дар ин маҷмуаҳо, симфонияи факт пурқувват ва мухташам аст, ҷунки гоҳо, ба таъбири муҳаққиқи публитсистикашиноси тоҷик А. Саъдуллоев «таъсири далел ё нишондиҳандаи расмӣ нисбат ба суҳбати хушк, ҳатто бо истифода аз васоити таъсири бадеӣ беҳтар аст» [153]. Ш. Мӯсо низ бевосита ба тасвири инсонии зинда, ҷеҳарҳои қору пайқоре пардохтааст, ки бо онҳо аз наздик шинос буда, зимни қору фаъолият, суҳбатҳо ва мушоҳидояш онҳоро омӯхтааст ва ҳаёту фаъолиятшон мавриди таваҷҷуҳи бевоситаи адиб қарор гирифтаанд. Ба ақидаи муҳаққиқон воқеият мактаби бузурги дарки ҳастӣ, тағйир ёфтаниҳо ва анғезаи шуур аст, аммо эҷод дар ин ҷода тоқатфарсо буда, машаққат меҳаҳад. Ин ҳам аз он сабаб аст, ки нафарони сазовори очерк хеле камгап, хоксор ва таърифро қариб ки дӯст намедоранд. Мушкилии дигар, ҳақиқатро ба қалам додан аст, ҷунки дар очерк ҷизи набударо гуфтан мумкин нест.

Ш. Мӯсо дар баробари иҷрои вазифаи ҳизбӣ, доир ба корхонаҳои саноатӣ ва коргарони пешқадаму зарбдор 90 асар навиштааст, ки аз онҳо 66 очерк ба забони тоҷикӣ, 22 очерк ва 2 қиссаи хуҷҷатӣ ба забони русӣ мебошанд. Ин ба назар боварнақарданист, аммо ёддошти муаллиф моро ба воқеияти он мутмаин мегардонад. Ў дар яке аз суҳбатҳо зикр кард, ки дар даврае, ки дар вазифаҳои роҳбарӣ қор мекардааст, аз соати шаши субҳ то ҳашти бегоҳ умуман имқонияти мутолиа ва навиштанро надошта, асархояшро шаб, аз соати дувоздаҳ то се аз ҳисоби хоб менавиштааст.

Аз як тараф, майлу рағбати эҷодӣ, аз ҷониби дигар, дуруст истифода қардани вақт, масрафи вақти хобу истироҳат боис гардид, ки ў аввалин китоби худро бо номи «Қасбам ифтихори ман аст» барои ҷоп ба нашриёти «Ирфон»

месупорад. Нашри ин китоб ба нақшаи соли 1977-и нашриёти мазкур дохил ва тасдиқ карда мешавад, вале кормандони нашриёт ноҳақӣ карда, чанд очерку мақолаҳоро ҳамроҳ ва онро ҳамчун маҷмуаи дастаҷамъӣ чоп мекунанд.

Ба нашри китоби дуюмаш «Дар чорсӯйи зиндагӣ», ки соли 1981 бояд чоп мешудааст, низ чунин тақдир насиб гаштааст. Бо вучуди ин нависанда дилмонда нашуда, баъдан бо ифтихор ёд кардааст, ки ҳар бадӣ некие ҳам доштааст ва ин ноҳақӣ барои ӯ дӯст тухфа мекунад. Ин нафар Ҷонибек Ақобир будааст ва дар ҳамон китоб очерки ӯ бо номи «Азму ирода» чоп мегардад, ки дар бораи коргари заводи хишти Душанбе Қурбонмоҳ Эвазова буд. Аз он сабаб ки очерк ҷаззоб навишта шуда буд ва аз ҷониби дигар, ин мавзӯи дӯстдоштаи публитсист маҳсуб меёфт. Ин ҳолат, аз як тараф, пайванди риштаи дӯстии ин ду эҷодкорро мустаҳкам мегардонад, аз ҷониби дигар, таваҷҷуҳ ва таъсири нависандаи нисбатан пуртаҷриба Ҷ. Ақобир ба эҷодиёти Ш. Мӯсо вусъат пайдо мекунад. Баъдтар бо сарсухани Ҷ. Ақобир ба нашр расидани китоби «Тулуъ дар ғуруб» [72, с. 3]-и Ш. Мӯсо аз робитаи пурсамари ин ду адиб гувоҳӣ медиҳад.

Сипас, ба вазифаи муншии ҳизбии муассисаи машҳури истеҳсолии чумхурӣ, баъдан раиси иттиҳодияи илмӣ - истеҳсолии «Восход» таъин гардидани Ш. Мӯсо боис шуд, ки хотираҳояшро ҳамчун собиқ котиб дар «Доғҳои сиёҳ» ҷо диҳад, аммо дар нигоштаи мазкур нависанда ҳам воқеаҳои таърихӣ, ҳам саргузашт ва ҳам ҳолати қаҳрамонҳояшро худаш баён мекунад, ки дар натиҷа, симои марказӣ як андоза сатҳӣ баромадааст, аммо ҷараёни воқеаи воқеиятдорро дидан, ба умқи маънавияти он фурӯ рафтани ва «дар ин замина дурнаморо бозгу кардан рисолати публитсистика аст» [115, с. 26].

Нимаи дуюми солҳои 80-уми садаи ХХ, ки ҳамчун давраи бозсозӣ шинохта мешавад, Ш. Мӯсо бо чопи пайваستاи нигоштаҳояш дар рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» ба ибораи ҳамон давр, ҳамчун очеркнавис ба олами эҷоди публитсистӣ шинохта мешавад. Маҳсули эҷоди ӯ ба талаби замони вақт тавҷам буда, ифодагари мавқеи шахсӣ ва ҳунари эҷодии ӯ маҳсуб меёбанд. Дар меҳвари очерку лавҳаҳо, мақолоти проблемавӣ ва

осори дар ин давра эҷоднамудаи Шералӣ Мӯсо бештар тарғиби ғояи давр, тавсифу тасвири аҳли меҳнат – қаҳрамонони замон, ташвиқу тарбияи ҷавонон дар руҳияи меҳнатдӯстӣ, тавсифи зиндагии интернатсионалӣ, дӯстии халқҳо, ифшои камбудихои ҷамъиятӣ, мазаммату интиқоди ахлоқи номатлуби ҳамзамонон ва амсоли ин меистанд. Дар асарҳои Ш. Мӯсо таассурот аз муҳит, замон ва шахсони воқеӣ дар ҷойи аввал қарор дорад. Ин ҳолат ҳамеша дар ҳаракат аст. Ба таъбири муҳаққиқ С. Гулов, «Публиксист Шералӣ Мӯсове зимни очеркҳои портретии «Кошонаи мурод» («Садои мардум». – 1992. – 23 сентябр), «Як рӯз бо котиб» («Адабиёт ва санъат». – 1987. – 15 август) ва ғайра аксаран муаммоҳои умумии саноатро баррасӣ мекард. Баъди аз речаи умумӣ берун ҷастании комплексҳои саноатиро аграрӣ ин нависанда аҳён-аҳён аз хусусии баъзе соҳибкорони хусусӣ лавҳаю мақолаҳо менависад» [79, с. 63].

Ҳамин тавр, муҳити касбӣ Ш. Мӯсо аз як корманди техника-муҳандисӣ ба мақоми роҳбари ғоявӣ тарбия намуда, ҳамкориҳои пайваста бо матбуоти даврӣ ӯро ба олами эҷодии рӯзноманигориву публиксистӣ ворид намудааст. Бахусус, масъулияти иҷрои вазифаи котиби ҳизбӣ, ки ҳадафи тарғибу ташвиқи ғоявӣ дорад, боис гардидааст, ки тафаккури техникаи Ш. Мӯсо ба тафаккури иҷтимоигарой ва “одамсоӣ” майл намуда, қалам ҳамрадифи доимии ҳаёташ гардад.

3. Фазо ва муҳити бевоситаи эҷодӣ. Дар марҳалаи пошхурии Иттиҳоди Шуравӣ Ш. Мӯсо дар вазифаи ҷонишини сардори раёсати техникаи Кумитаи давлатии таъминоти моддӣ техникаи ҷумҳурӣ (1987-1992) фаъолият намуда, ҳамзамон кори эҷодӣ: навиштани лавҳаву очерк ва лутфу мутоибаро идома додааст. Нигоштаҳои публиксистиву бадеии ӯ на танҳо дар матбуоти даврӣ, балки дар шакли маҷмуаҳои алоҳида нашр гардида, ӯро дар доираи нависандагон муаррифӣ намудаанд. Аз ҷумла маҷмуаи очеркҳояш таҳти унвони «Қадр ва ҷазо» [18] соли 1994 нашр гардид. Бо пешниҳоди маҷмуа ва

дигар асарҳои дар матбуоти даврӣ чоп намудааш Ш. Мӯсо соли 1994 ба узвияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон пазируфта мешавад.

Пазируфтани ба узвияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, аз як тараф, ӯро ҳавасманд гардонида бошад, аз сӯйи дигар, масъулияти эҷоднашро боло бурд, ки ба мавзӯ ва масъалаҳои нисбатан ҷиддӣ таваҷҷуҳ намуд. Иштирок дар ҳамоишҳои Иттифоқи нависандагон, суҳбату муошират бо адибони соҳибтаҷриба, мутолиаи нусхаи асли асарҳои ҳамдигар, вохурӣ бо хонандагон, хосса мактабиёну донишҷӯёни макотиби олии кишвар на танҳо доираи ҷаҳонбинӣ, суҳанронӣ ва маҳорати эҷодии ӯро вусъат бахшид, балки барои эҷоди асарҳои нав мавзӯ тавлид намуд. Китоби ӯ бо ҳаммуаллифии Расул Ҳодиев маҷмуаи «Нек ва бад» [23] як навъ ҳосили мушоҳидаву мутолиа ва маърифати иҷтимоии ӯ маҳсуб меёбад. Дар ин асар ду қувва – нек ва бад дар мисоли ҳаёти одамони касбу кори гуногун ба риштаи тасвир кашида шудааст.

Зимнан, Шералӣ Мӯсо ҳамчун соҳибкасб ва эҷодкор нисбат ба бадихои рӯзгор, амалҳои номатлуб, фиребу найранг, бухлу кина ва амсоли ин оштинопазир будааст. Ҳамеша дар қолаб ва шаклу усулҳои гуногун бадихоро маҳкум ва некиҳоро тараннум намудааст. Пош хурдани ҷомеаи шуравӣ ва сар задани ҷанги шаҳравандӣ дар кишвар барои ҷомеа, аз ҷумла эҷодкорон як навъ бухронеро ба вуҷуд овард. Дар сохти нави ҷамъият арзишҳо тадриҷан тағйир ёфт, танқиду мазаммат ва рӯйирост гуфтани проблемаи иҷтимоӣ то андозае ба фаромушӣ рафт. Баъзе аз аҳли қалам нисбат ба камбудихои ҳаёти иҷтимоӣ, муборизаҳои мансабхоҳӣ як навъ бетарафӣ зоҳир менамудаанд. Ш. Мӯсо аз рӯзҳои аввали ташкили Ҳукумати нав, ки аз Иҷлосия XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз гардид, мавқеяшро муайян намуда, ба тарғиби истехкоми он камар бастааст.

Ҷанги хонумонсузи бародаркуш, беқадрии инсон, ба ҳаёти сиёсии давлат дахл кардани мухолифин ва амсоли ин аз назари Ш. Мӯсо, ки худ фарзанди солҳои барқароркунии баъдичангии ҶБВ ва шоҳиди бевоситаи

чанги шаҳрвандии Тоҷикистон будааст, дур намонда, андешаҳояш дар аввалин қиссаш «Суг» [34] рӯйи қоғаз омаданд. Зиндагии бобои Расул, қаҳрамони марказии асар, ки иштирокчии ҚБВ ва чанги шаҳрвандӣ буд, реша дар хотироти кӯдакии адиб дорад. Ш. Мӯсо дар яке аз мусоҳибаҳо зикр мекунад, ки Чанги Бузурги Ватанӣ мамлакатро хароб карда, дар деҳа фақат занону пиронсолон монда буданд. Бисёр ҷавонон дар чанг ҳалок шуда, онҳое ки аз чанг баргаштанд, ба қавли муаллиф «нимтана» будаанд. «Яке даст надошт, дигаре пой. Тани дигаре ҷойи обод надошт, пур аз ҷароҳат буд. Ҳама нимсеру нимгурусна буданд. Вале мардум бо рӯҳияи хеле баланди ватандӯстона барои барқарор кардани харобиҳои чанг камар баста, аз сидқи дил ва бе ягон тамаъ шабу рӯз заҳмат мекашиданд» [121, с. 449-450].

Ҳамаи ин ҷузъиётро Ш. Мӯсо дар қиссаи «Суг» ба тасвир мекашад ва дар публицистикаи адиб чунин хусусияти кашфкуниҳои психологӣ кам нестанд. Чунки адабиёт дар омӯзиши хислатҳои шахс ва ва психологияи фардии он бевосита иштирок карда, «барои дарки зиндагии он материали мушаххас медиҳад» [97, с. 5] ва Ш. Мӯсо ин материалҳоро ҳамчун маҳаки идроки олами объективӣ корбурд мекунад. Ӯ ҳамеша пайи таҳқиқи мушоҳидаи ҳаматарафаи қаҳрамон аз тариқи рафтору кирдори онҳо қарор дорад. Натиҷаи ин ё он таҳқиқ ҳамчун фаъолияти маърифатнок барои шинохту шиносондани инсон хулоса мегардад. Қиссаи мазкур баъдан бо унвони «Қомати сабзи имон» [20] ҷоп шуда бошад ҳам, дар он тағйироте ба назар намерасад. Масалан, суҷаи асари мазкур бе ҳеҷ саҳна ё ҳаракати фиреби фурӯхтани орденҳо яқбора ба фурӯхтани ҳуди орденҳо ва фаҳмидани он аз ҷониби бобои Расул мегузарад [34, с. 93-94], яъне суҷа нокомил аст ва муаллифро мебоист, ки сараввал фиреб кардан ва ба баҳонаи ба осорхона бурдан ситонидани орденҳоро тасвир мекард. Аз асар ба асар бозҷоп кардани як нигошта, маънои онро дорад, ки ё таҷдиди назар мешавад ё нуқсе дар он ислоҳ шудааст, аммо ҳар ду фабула такрори ҳам буда, нусхаи якдигар ҳисобидани он ғалат нест.

Ш. Мӯсо соли 2002 дар вазифаи чонишини сардори раёсати хусусигардонӣ ва кор бо органҳои маҳаллии Кумитаи давлатии идораи амволи ҷумҳурӣ фаъолият намудааст. Кор дар ин идораҳо барои адиб, аслан василаи пешбурди зиндагӣ маҳсуб меёфт, аммо ӯ ҳеҷ гоҳ аз эҷод дур нашудааст.

Ӯ дар ҳар даври шароит ба масъалаҳои муҳими рӯз тавачҷуҳ намуда, дар ҳаллу фасли публитсистиву бадеии онҳо кӯшидааст. Воқеан, ҳама дардҳои ҷомеа аввал аз қалби аҳли эҷод, хусусан адибон мегузарад ва эшон наметавонанд онро сарфи назар кунанд, чунки талаби вичдон ва касбияти онон чунин аст. Ш. Мӯсо бо nobасомониҳову падидаҳои номатлуби давр доим дар мубориза будааст. Аз ҷумла, дар солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар, ки ҳануз ҳукуматҳои мақомоти гуногун пурра қудратро ба даст нагирифта буданд, бозори сиёҳи қочоқи маводди муҳаддир гардиш хурда, ҷони садҳо ҷавононро рабуда, ҳазорони дигарро ба коми худ кашида будааст. Ҷисми одамони ғафлатзада ва ё ночормондаро ҳамчун интиқолдиҳандаи маводди муҳаддир истифода мекардаанд. Ин ҳолат Ш. Мӯсоро ором гузошта натавонист, ки соли 2003 маҷмуи қиссаҳояшро бо номи «Осоиш» [26] ҷоп кард. Дар ин асар Бозоргули бахтбаргашта ба хотири ягона фарзанд ва бесаробониву ночорӣ ба интиқоли маводди муҳаддир розӣ мешавад ва дар роҳ мавод мекафаду ҳалок шуданаш тасвир мегардад.

Ш. Мӯсо соли 2007 ба раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ҷалб мешавад ва то соли 2010 ба сифати мудир бахши очерк ва публитсистика фаъолият кардааст. Фаъолият дар Иттифоқи нависандагон ва масъулияти бахши очерк ва публитсистикаро ба дӯш доштан, боис мегардад, ки тавачҷуҳи Ш. Мӯсо ба масъали бунёдкорихои Тоҷикистони соҳибистиклол бештар гардад. Дар баробари ин чанд омили дигар, аз як тараф, ҳисси ватандӯстӣ ва садоқату самимияти ӯро ба кишвар ва сарвари он қавӣ гардонд, аз ҷониби дигар, фаъолмандии эҷодии ӯро вусъат бахшид. Ин ҷо метавон аз «Тулуъ дар ғуруб» (2008), «Ошёнӣ уқобон» (2010), «Қомати

сабзи имон» (2011), «Қиссаи баҳорӣ» (2011), «Чеҳраи модар» (2012), «Ситам» (2013), «Як қисса бо се забон» (2019), «Барфи сабз» (2020), «Ота» (2014) ёд кард, ки маҳз дар ҳамин давра интишор гардида, ба дасти хонанда расидаанд.

Ҳарчанд доираи мавзӯҳои осори Ш. Мӯсо гуногун аст, аммо дар эҷодиёти ӯ тасвири бунёди иншоотҳои азим низ мавқеи намоёнро ишғол мекунад. Ба таъбири муҳаққиқ М. Муродӣ «Аз хронологияи чопи асарҳои Ш. Мӯсо бармеояд, ки ӯ ба кори эҷодӣ бо тақозои вазифа ва талаби замон даст задааст» [92, с. 457]. Воқеан, дар кишвари мо пас аз расидан ба Ваҳдати миллӣ тавачҷуҳ ба бунёди иншоотҳои азим зиёд гардид ва ин раванд адибонро тақозо менамуд, ки корномаи бунёдкоронро инъикосу тасвир намоянд.

Ҳануз дар айёме, ки Ш. Мӯсо вазифаи котиби Комитети комсомолии шаҳри Душанbero ба дӯш дошт, ба ин неругоҳ, аз он ҷумла ба Комбинати химиявии Ёвон ва заводи арзизи Тоҷикистон (алюминий) коргарони ҷавонро интихоб ва сафарбар менамудааст. Худи ӯ низ бо ташаббуси муҳаррири рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» Ато Ҳамдам ба Неругоҳи барқи обии Роғун рафта, як силсила очеркҳо навишта дар саҳифаҳои рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» ба нашр расонидааст. Таҷрибаи чандинсолаи котиби ҳизбӣ, муҳбири ғайриштатии рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон», мудир бахши очерк ва публицистикаи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва болотар аз ин, меҳри ватан, садоқати сарвар, ифтихор аз созандагиву бунёдкорихои кишвар ва, албатта, майлу рағбати эҷодкорӣ дасту қалби Ш. Мӯсоро ба инъикосу тасвир ва васфу тараннуми комёбиву дастовардҳои кишвари соҳибистиқлоламон тавъам сохта, ки ҳосили он дар асарҳои публицистии «Мардистон» (2013), «Президенти мо» (2014), «Саодати рӯ ба гардун» (2015), «Достони Роғун» (2015), «Ҷасорат» (2016), «Маҷмааи ифтихор» (2017), «Ҷонам фидои Роғун» (2023) ва ғайра таҷассум гардидааст.

Дар натиҷаи заҳмати чандинсола Шералӣ Мӯсо ҳамчун адиб ва публицисти сермаҳсул ба як қатор муваффақиятҳо ноил гардид. Очеркҳои «Кӯхнавард» [49] дар озмуни «Республикаи ман» ба ҷоизаи рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» (ҳоло «Ҷавонони Тоҷикистон»), «Духтари корхона» [48] дар озмуни «Ҳамзамони мо» ба ҷоизаи рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» (ҳоло «Ҷумҳурият»), «Санги маҳаки номус» [57] дар озмуни «Нури Роғун» ба ҷоизаи Бунёди Адабиёти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, «Нигине дар кӯҳистон» [51] дар озмуни «Симои баҳодурони Роғун» ба ҷоизаи ҳафтаномаи «Бочу хироч», «Хушбин ва некманиш» [64] дар озмуни «Номуси ватандорӣ шукӯҳи ватан аст» бахшида ба 20-солагии истиқлолияти Тоҷикистон ба ҷоизаи рӯзномаи «Ватанпарвар», «Турнаи зарин» [62] дар озмуни «Васфи диёр» ба ҷоизаи рӯзномаи «Ҷумҳурият», «Рӯзи қабули нақб» [55] ба ҷоизаи рӯзномаи «Адабиёт ва санъат», «Саодати рӯ ба гардун» [58] дар озмуни «Эҷодиёти илҳомбахш» бахшида ба 90-солагии мақоми пойтахтро доро гардидани шаҳри Душанбе ба ҷоизаи Раиси шаҳри Душанбе сазовор гаштаанд, ки ин гувоҳи истеъдоди фитрии ӯ мебошад.

Барои хизматҳои арзанда Шералӣ Мӯсо ба як қатор ҷоизаву унвонҳо мушарраф гардонидани шудааст. Азҷумла 27 октябри соли 1975 ба муносибати 50-солагии ЛКСМ Тоҷикистон бо нишони хотиравӣ, 17 марти соли 1981 бо фармони Президиуми Шурои Олии ИҶШС бо ордени «Нишони фахрӣ», бо қарори бюрои КМ ВЛКСМ аз 20 апрели соли 1982 бо нишони КМ ВЛКСМ «Барои кори фаъолона дар комсомол», моҳи майи соли 1985 бо нишони ЦК ВЛКСМ «60-сол бо номи В. И. Ленин», бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 августи соли 2008, №519 бо унвони фахрии «Корманди шоистаи Тоҷикистон», Барои хизматҳои арзанда дар тарғиб, рушду нумуи фарҳанг, матбуот ва таъбу нашри ҷумҳурӣ, тарбияи ғоявию ахлоқӣ, маънавии мардум ва ба муносибати Рӯзи матбуоти тоҷик бо фармоиши Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №6-У, аз 09 марти соли 2011 бо нишони «Аълоҷии матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон», барои дастовардҳои арзишманд

дар тарғиб, рушду нумуи телевизион ва радио Тоҷикистон, тарбияи ғоявию ахлоқӣ, маънавии мардум бо фармони Раиси Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №39-к(а), аз 18 март соли 2011 бо нишони «Аълочии телевизион ва радиои Тоҷикистон», барои хидмати пуарарзиш дар адабиёт бо фармони Раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон №47, аз 29 март соли 2011 бо нишони «Сухан», барои хизматҳои бисёрсолаи бенуқсон дар соҳаи маориф, саҳми арзанда дар тарбияи насли наврас, тайёр намудани кадрҳои баландхатисос ва иштироки ғаёлона дар ҳаёти ҷамъиятӣ бо фармони Вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон №147, аз 22 январ соли 2014 бо нишони «Аълочии маорифи Тоҷикистон», бо фармоиши вазири нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон №158, аз 5-уми сентябри соли 2014 бо нишони «Роҳсози фаҳрии Тоҷикистон», бо фармоиши Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №3-У, аз 15 январ соли 2015 бо нишони «Аълочии фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон», моҳи октябри соли 2018 бо нишони «100-солагии комсомоли Ленинӣ» сарфароз гардонида шудааст.

Шералӣ Мӯсо бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 14.07.2020 №1571 барои ғаёлияти пурсамари адабӣ ва инъикоси муассири чехраҳои мондагори ҳамзамон бо унвони «Нависандаи халқии Тоҷикистон» мушарраф гардид, ки ин баҳову подоши сазоворе ба хизматҳояш барои давлату миллат аст.

Ҳамин тавр, бо таъсири шароити оилаву мактаб, фазои касбӣ ва муҳити бевоситаи эҷодӣ Шералӣ Мӯсо аз як талабаи орзуманди муҳандисшав ва донишҷӯи ҳавасманди роҳи эҷод ба шахсияти маъруфи иҷтимоӣ, касбӣ, фарҳангиву адабӣ расидааст. Ин омилҳо на танҳо дар тақомули шахсияти эҷодии Ш. Мӯсо мусоидат намудаанд, балки ўро ба дараҷаи яке аз адибони публитсисти сермаҳсул, нақбшиносу неругоҳшинос расонидааст. Ҳамбастагӣ бо аҳли меҳнату эҷод, баҳрабардорӣ аз суханрониву ҳидоятҳои Пешвои миллат, ҳамсухбатӣ бо роҳбарони иншоотҳои азим, суҳбату вохуриҳо бо

коргарон, мушоҳидаҳои чандинкаратаи раванди бунёдкориҳо боис гардидааст, ки Шералӣ Мӯсо пурра ба эҷод машғул гардида, дар як фосилаи нисбатан кӯтоҳ асарҳои зиёди публитсистию бадеиро ба таъби расонад. Ҳодисаҳои рӯзгор, аз як тараф ва аз тарафи дигар, ҳамбастагӣ бо истехсолот боис шуданд, ки Шералӣ Мӯсо ҳамчун эҷодкор шинохта шавад ва маъруфият пайдо кунад.

1.2. Таснифи самтҳои асосии фаъолияти эҷодии адиб

Чунонки аз омузиши рӯзгори Шералӣ Мӯсо маълум гардид, ӯ тули ҳаёту фаъолият дар навъҳои гуногуни эҷод қувваозмоя намуда, ба комёбиҳои зиёд ноил гардидааст. Ин навъҳои эҷодӣ – рӯзноманигорӣ, публитсистӣ, нависандагӣ ва ҳаҷвнигорӣ мебошанд, ки бо вучуди умумият аз ҳам фарқ мекунанд.

а) Фаъолияти рӯзноманигорӣ. Чунонки дар фасли якуми кори диссертатсионӣ ишора рафт, фаъолияти эҷодии Шералӣ Мӯсо ҳануз аз солҳои донишҷӯӣ Институти политехникии Тоҷикистон буданаш шуруъ шудааст. Агар дар зухури нишонаҳои эҷодкорӣ қобилияти шахсӣ ва муҳити мактабу донишгоҳ таъсир гузошта бошад, дар ташаккули маҳорати нигорандагии ӯ матбуоти даврӣ нақш бозидааст. Ҳамкорӣ ва робитаи пайвастааш бо нашрияҳои даврӣ, шароитро ба вучуд овардааст, ки Ш. Мӯсо дар оғози фаъолияти эҷодӣ ба рӯзноманигорӣ майл намояд. Дар матбуоти замони шуравӣ, ки марҳилаи аввали фаъолияти эҷодии Шералӣ Мӯсо ба он муҳит рост меояд, ӯ ҳамчун муҳбири коргару деҳқон маъруф будааст. Соли 1973 аввалин шаходатномаи рӯзноманигориро Ш. Мӯсо аз идораи нашрияи даврии «Коммуна» гирифтааст. Ин лаҳзаро баъдтар Ш. Мӯсо чунин ба қалам додааст: «Нуъмон Розик – сармуҳаррири ҳамонвақтаи «Коммуна»-и Орчоникидзеобод хеле суҳанҳои насихатомези падарона гуфту дар охир таъкид намуд:

– Тез-тез ба редакция биё. Гирди деги мо ҳам гашта, камтар сиёх шуданат лозим.

Ва ҳамон рӯз бо ташаббуси Раҳмат Зайдулло ба ман шаҳодатномаи рақами 10, ки дар он «Рафиқ Мӯсоев мухбири редакцияи «Коммуна» навишта шуда буд, супориданд» [121, с. 459].

Аввалин нигоштаи Ш. Мӯсо «Дех обод мегардад» [47], ки дар қолаби жанри хабар аст, соли 1973 дар ҳамин нашрияи даврӣ рӯйи чоп омад. Пас аз ин ӯ дар қолиби жанрҳои гуногуни хабарӣ бо забонҳои русиву тоҷикӣ матолиби зиёдеро иншо намуда, дар рӯзномаҳои «Коммуна», «Вечерный Душанбе», «Тоҷикистони советӣ» ва ғайраҳо чоп намудааст. Дар солҳои 80-уми садаи ХХ Ш. Мӯсо ҳамкориашро бо нашрияи машҳури ҳамон давр «Чавонони Тоҷикистон» тақвият бахшида, аз таҳияи маводди хабарӣ ба матолиби публитсистиву бадеӣ таваҷҷуҳ зоҳир мекунад ва тариқи таълифи лавҳаву очеркҳо ба эҷоди асарҳои бадеӣ рағбат пайдо намояд. Ш. Мӯсо аз назари аввал дар ин очерку лавҳаҳо бобати ҳодисаву воқеоти на чандон муҳим суҳанпардозӣ кунад ҳам, аз дидгоҳи дигар онҳоро чунон «возех, ошкор ва зинда ба тасвир мегирад» [78, с. 227], ки хонанда маҳз тариқи ҳамин чузъиёт бо қаҳрамон шинос мешавад.

Ш. Мӯсо барои кормандони эҷодии рӯзномаи «Чавонони Тоҷикистон»на ҳамчун мухбири ғайриштатӣ, балки ҳамчун корманди доимӣ эътироф шуда будааст. Баъзе аз он лаҳзаҳоро рӯзноманигор Ҷикмат Розик, ки он солҳо (1981) дар факултаи филологияи тоҷики Донишгоҳи давлатии омузгории Тоҷикистон таҳсил намудаву бо рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» (ҳоло «Чавонони Тоҷикистон») ҳамкорӣ мекардааст, чунин ёдоварӣ намудааст: «Рӯзе бо И. Ибодов саргарми суҳбат будем, ки дари хучраи корӣ кӯфта шуду пас аз лаҳзае даромадан мумкин, бародари азиз! – гуён чавонмарде сар даровард.

– Марҳамат, ақои Шералӣ, дароед, – гуфта, И. Ибодов ба истиқболаш бархост.

Чавонмарди тануманд, мӯйи сип-сиёҳаш хуб шоназадаю чашмонаш барқосо, ба ҳучра ворид шуда, дасташро баҳри салом аввал ба сӯйи ман дароз карда, баъдан бо И. Ибодов оғӯш кушода, бародарсалом намуд.

Аз ташрифи чавонмард И. Ибодов изҳори хушнудӣ намуда:

– Қанд занед, ақои Шералӣ! Кош, ҳама мухбирони ҷамоатиамон мисли шумо фаъол мебуданд, – гуфт». Аз «ақои Шералӣ» ном доштани он чавонмард аз дили рӯзноманигор мегузарад, ки ӯ шояд Шералӣ Мӯсоев бошад. Ҳарчанд ӯро аз наздик намешинохтааст, лекин аксари навиштаҳояшро, ки аслан меҳнати ҳалол ва азму талоши синфи коргари онрӯзаро инъикос менамуданду қариб дар ҳар шумораи нашрияи «Комсомоли Тоҷикистон» ба таъб мерасиданд, мутолиа мекардааст.

«– Агар шавқу завқ ба кас хидоятгару раҳнамо бошад, ба ҳар кор даст меёфтааст, – ба қавле, зуд-зуд рӯзнома омаданашро шарҳ доданӣ шуда, гуфт ақои Шералӣ ва ба сӯйи ман нигариста, боз илова намуд:

– Ин бародар ҳам, агар мухбири ҷамоатӣ бошад аз қаламкашӣ умеде дорад, бояд худро аз рӯзномаву эҷод дар канор нагирад. Мардумамон як мақоли хубе доранд: – Дехқон бошӣ, шудгор кун, мулло бошӣ, такрор кун. Ҳамин тавр не, рафиқ муҳаррир? – суолomez ба сӯйи Ибодов нигарист» [121, с. 459].

Ҳамкориҳои Ш. Мӯсо ва ҳамчунин мухбироти ҷамоатчиҳои дигар, бо рӯзномаи «Чавонони Тоҷикистон» бахусус, пас аз ҷонишини сармуҳаррири рӯзнома таъин шудани Исмадулло Ибодов бештар ва самаранок гардидааст.

Бештари маводди хабарии Ш. Мӯсо бо ду забон – тоҷикӣ ва русӣ дар нашрияҳои «Коммуна» зери рубрикаҳои «Хабарҳо аз майдони пахта», «Саҳми хонандагон», «Хулосаи хабарҳои мухбирон», ва «Вечерный Душанбе» таҳти гӯшаҳои «18 ударных недель», «Грани соревнования», «Вести из рабочих коллективов», «Вести с завода», «Хроника городских событий» ва амсоли инҳо ба таъб расидаанд, ки аксар дар қолаби жанрҳои

ахборӣ буда, хабар ва мухбирнома нибатан мақоми бештареро касб мекунанд.

Хабар яке аз жанрҳои асосии журналистикаи иттилоотӣ маҳсуб ёфта, ҳануз аз пайдоиши матбуоти даврӣ маъмулу машҳур аст, чунки вазифаи аслии журналистика ба мардум саривақт расонидани наварин иттилооӣ барои ҷомеа муҳим мебошад ва он бештар дар қолиби жанри хабарӣ сурат мегирад. Дар фаъолияти рӯзноманигории Ш. Мӯсо таҳияи хабарҳо аз ҷабҳаи меҳнат зиёдтар ба мушоҳида мерасад. Хабарҳои «Дех обод мегардад» [47], «80 тоннаи иловагӣ» [67], «Ҳар як дақиқа ғанимат» [65], «Ба ҳисоби моҳи март» [43], «Ҷушу хуруши корҳои сахроӣ» [70], «Ба мухбирони ғабол» [42], «Пятидневку в четыре дня» [7], «Ансамбль «Фируз» [1], ки ҳамагӣ дар рӯзномаи «Коммуна» нашр гардидаанд, намунае аз чунин матолибанд.

Ҳарчанд дар аксарияти хабарҳои Ш. Мӯсо навигарҳои коргоҳу заводҳои ҷумҳурӣ инъикос шудаанд, бинобар мухбири штатии нашрияи «Коммуна» будан, дар зерин аксар маводди хабариаш пас аз ному насаб «инженер – технолог», «инженер – технолог заводи Душанбесельмаш», «колхозии «Гулистон» ва ё «колхозии «Съезди XXII партия» илова шудааст. Масалан, дар хабарии «Дех обод мегардад» [47] ободихоии деҳаи калонтарини колхозии «Съезди XXII партия»-и ноҳияи Орҷоникидзеобод, инъикос ёфта, аз нигоҳи навъ хабарии кӯтоҳро менамояд, зеро он «маълумоти хурди фарогирандаи ҷузъиёти наво мебошад, ки моҳиятан барои ҳама ва ё қисми муайяни ҷомеа қолиб аст» [89, с. 129]. Аз ин хабар хонанда дар бораи дар як муддати кӯтоҳ сохта ва ба истифода додани мактаби 8-сола барои фарзандони меҳнатқашон, гузаронидани газ ба ба хонаҳои як қатор колхозчиён, сангфарш кардани роҳи деҳа ва кашидани хатти водопровод ва амсоли ин иттилоот мегирад. Ба ин монанд, дар аксарияти маводди хабарии Ш. Мӯсо навгонӣ, иттилооӣ наво дар бораи самараи кори меҳнатқашону зарбдорони пешқадам аз ҷабҳаи меҳнат мавқеи намоён дорад.

Ҳамкориҳои рӯзноманигории Ш. Мӯсо бо нашрияти «Вечерний Душанбе» бештар ба ҳолатҳои мушаххаси иҷтимоиву иқтисодии заводи истеҳсолии «Душанбеселмаш» марбут буда, зери рубрикаҳои «Эффект рабочего поиска», «Рабочий – звание гордое», «За школьным порогом», «Равнение на праздник победы», «Доброе имя душанбинца», «Рабочие традиции», «Дневник соревнования» ва амсоли ин ба чоп расонида шудааст.

Дар инъикоси ҳолатҳои алоҳидаи дорой моҳияти рӯзмарраи ин завод бештар ба силсилафактҳо таъяс шуда, Ш. Мӯсо дар таъяс ба силсилаи мантиқӣ ва арқомии фактҳо ба моҳияту мазмуни мавзӯ аҳаммият дода, паҳлуҳои гуногуни воқеаву ходисаҳоро ташреҳу таҳлил мекунад. Чунончи, дар нигоштаҳои «Помощь друзей» [6], «Цель эксперимента – качества» [10], «Четверть века родному заводу» [11], «Добрый старт завершающего» [2] ва ғайраҳо воқеаҳои алоҳида, зухурот ва лаҳзаҳои чудоғонаи ҳаётӣ инъикосу баррасӣ шудаанд. Дар ин матолиб «дар бораи воқеаву зухурот мисли хабар иттилоъ дода намешавад, балки дар асоси асноди мушаххасу муайян моҳияти онҳо фаҳмонида мешавад, аммо фаҳмонидан, шарҳу тавзеҳ ва ё таҳлили ин омилҳо дар ин жанр нисбатан маҳдуд буда, дар заминаи вақту замони муайян ва доираи фактҳои мушаххаси ба ҳам алоқаманд сурат мегирад». Масалан, дар «Добрый старт завершающего» [2] муаллиф аз Паёми Кумитаи марказӣ ба ҳизб ва халқ ва таъкиди иҷрои нақшаҳову меҳнати пурсамар то татбиқи он дар заводи «Душанбеселмаш» иттилоот дода, дар асоси маърифати фактҳои баррасишаванда ва «занҷираи функционалии - тезис (гузориши масъала) факту далел шарҳу тафсир (баён) – хулоса» [89, с. 144] моҳияти масъаларо шарҳ додааст.

Дар аксар мухбирномаҳои Ш. Мӯсо ҳам аносири жанри хабарӣ ва ҳам таҳлилий ба назар мерасад, ки шубҳаи ба кадом гурӯҳи жанрӣ мансуб будани он пайдо мешавад. Аксар мухбирномаҳои Ш. Мӯсо ҳаҷман хурд ва доираи фарогириашон васеъ буда, аз чиҳати муносибат ва таҳлил нисбатан эҳсосианд, ҳарчанд дар онҳо таҳлил доманадор аст, аммо он дар заминаи

силсилаи фактҳои ба ҳам алоқаманд шакл гирифта, феврият мақоми баландтареро касб мекунад. Аз сохтори жанрии чунин нигоштаҳои Ш. Мӯсо бармеояд, ки ӯ аз қонунмандӣ ва хусусиятҳои жанрҳои рӯзноманигорӣ оғаҳӣ доштааст. Мавсуф дар яке аз мусоҳибахояш ба ин нукта тавачҷуҳ намуда зикр мекунад, ки бо ташаббуси Раиси иттифоқи журналистони Тоҷикистон Ғ. Қаландаров дар назди университети давлатии Тоҷикистон ба номи В. И. Ленин – университети дусолаи мухбирони коргар ташкил карда шуд ва 30 нафар мухбирон ба он қабул карда шуданд, ки дар байни онҳо Ш. Мӯсо низ будааст.

Ба мухбирони коргар омузгорони варзидаи соҳа В. Асрорӣ, А. Нуралиев, А. Сонин, раиси бюрои душанбегии Иттифоқи журналистон Х. Ҳамроев, И. Наумов ва як қатор аъзоёни Иттифоқи журналистони Иттиҳоди Шуравӣ дарс меодаанд. Аввалин хатми университети дусолаи мухбирони коргару деҳқон соли 1976 рух дода, яке аз хатмкунандаҳо Ш. Мӯсо будааст.

Баъдтар ӯ дар рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» бо Кароматуллоҳи Мирзо, Ато Ҳамдам, дар рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» бо Мутеулло Начмиддинов, Абдулҳамид Самад, дар Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон бо Меҳмон Бахтӣ, Сагтор Турсун, Камол Насрулло шинос шуд, ки ҳамаи онҳоро устои худ мешуморад [121, с. 459].

Чанбаи дигари фаъолияти рӯзноманигории Ш. Мӯсо таҳлилу арзёбии китобҳои тозанаشر дар қолаби жанри тақриз ташкил медиҳад. Тақриз дар эҷодиёти Ш. Мӯсо мавқеи намоён дорад ва хусусан нигоштаҳои пас аз истиқлолияти кишвар навиштаи ӯ дар қолиби ин жанр шакл гирифтаанд. Тақризҳои Ш. Мӯсо асосан дар нашрияҳои «Адабиёт ва санъат», «Садои мардум», «Бочу хироч» зери рубрикаҳои «Нақди адабӣ», «Барои дарёфти ҷоизаи давлатии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ», «Китобиёт», «Робита, дӯстӣ, ҳамкорӣ», «Тақриз» ва амсоли ин чоп шудаанд.

Муҳаққиқон тақриро аз рӯйи шакл ва хислати нигориш ба «тақриз ташреҳот (анотатсия), кӯтоҳтақриз ва ё китобиёт, тақризҳои калон» [89, с.

139] чудо кардаанд. Аксар матолиби дар жанри тақриз нигоштаи Ш. Мӯсо ба навъи китобиёт бештар рабт доранд, чунки дар онҳо асосан, таҳлили фактӣ, танқиди чузъӣ ва хулосабарории умумӣ ба назар мерасад.

Шералӣ Мӯсо дар тақризҳои худ аз қабилӣ «Риштаи нур» [53] (Парда Ҳабиб «Риштаи нур». – Душанбе, Адиб. – 2005) (рубрикаи «Нақди адабӣ»), «Барги салони сабз» [44] (рубрикаи «Барои дарёфти ҷоизаи давлатии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ»), «Номаи меҳр» [25] (рубрикаи «Китобиёт»), «Саду шаш барг» [56] (рубрикаи «Робита, дӯстӣ, ҳамкорӣ»), «Сирру сеҳри сухан» [59] (рубрикаи «Тақриз»), «Нишони ифтихор» [24] (рубрикаи «Китобиёт»), «Ҷонпайванд» [39] (рубрикаи «Китобиёт»), «Гулвожаҳои зимистонӣ» [71] (рубрикаи «Китобиёт») ва ғайра бештар бо мазмуну мундариҷа, мавзӯву ғоя, методу ҷараён, шаклу поэтика, масъалаву муаммоҳои тасвирӣ, сабку услуб, забон, устухонбандиву сюжет, санъату воситаҳои муассирзосии сухан ва монанди ин таваҷҷуҳ намудааст. Ӯ бештар ба шарҳи мазмуну мундариҷаи асарҳо таваҷҷуҳ намуда, барои ошкор намудани хусну қубҳи асарҳои тақризшаванда нақӯшидааст. Масалан, дар тақризи «Гулвожаҳои зимистонӣ» [71], ки ба китоби «Зимистони умр»-и Саттор Турсун навишта шуда, зеро рубрикаи «Китобиёт» дар ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» ҷоп шудааст, Ш. Мӯсо ба иртиботи ҳаёту адабиёт, бозёфти воситаҳои тасвир, сабки баён, ҳунари тасвиргароии адиб, мавзӯ, мундариҷа, ғоя ва қаҳрамонҳои асар, муҳаббат ва садоқати адиб ба Ватан, сиёсат ва эҷод, муносибатҳои миллӣ ва амсоли ин эътибор додааст. Тақризи мазкур ба китобиёт мазмунан монанд бошад ҳам, шаклан ташреҳоте аст, ки бидуни таҳлили ҳунариву бадеӣ шакл гирифтааст. Масалан, Ш. Мӯсо дар бораи қорбурди воситаҳои муассири ниғорандагӣ сухан ронда, ишора мекунад, ки воситаи тасвир, сабки баён, ҳунари адиб, пеш аз ҳама, ба мазмуну мундариҷа, ба мақсаду ҳадаф тобеъ гаштааст. Ин аст, ки мавзӯ ва мундариҷаи ғоявии асар хеле баланд аст, аммо ҳар яке аз ин нуқот дар таъҷаб ба мисолҳо аз асари С. Турсун метавонанд дар ҷандин саҳафот тасвиру

таҳлил гарданд ва ҳамчунин заминаи баҳодиҳӣ худ аз худ ба вучуд меомад. Чунин гиреҳҳои нокушода дар аксар тақризҳои Ш. Мӯсо боис гаштаанд, ки муаррифии одӣ, аммо иттилоӣ нав дар бораи ин ё он асар ҷойи таҳлилу нақди комило гиранд.

Ҳамин тавр, фаъолияти рӯзноманигории Шералӣ Мӯсо аз давраи муҳассили мактаби олий буданаш тавассути ҳамкорӣ ба сифати муҳбири штатии нашрияи Ҳокимияти мақомоти маҳаллии ноҳияи Орҷоникидзеобод (ҳоло шаҳри Ваҳдат) – «Коммуна» шуруъ гардида, баъдтар, дар нашрияҳои ҷумҳуриявии «Комсомоли Тоҷикистон», «Тоҷикистони советӣ», «Вечерный Душанбе», «Адабиёт ва санъат» ва ғайра идома ёфтааст. Таҳлили таносубӣ нишон дод, ки дар лабораторияи эҷодии Ш. Мӯсо фаъолияти рӯзноманигорӣ асосан дар марҳалаи аввали фаъолияти эҷодии ӯ, ки ба охири солҳои 70 ва 80-уми садаи ХХ рост меояд, бартарӣ дорад. Матолиби рӯзноманигории ӯро дар ин давра асосан хабар, муҳбирнома, лавҳа, фелетонгунаҳои ҳаҷвӣ ва амсоли ин ташкил медиҳанд. Дар солҳои баъдӣ дар фаъолияти ӯ публицистика, бахусус публицистикаи бадеӣ бартарӣ пайдо кардааст.

б) Фаъолияти публицистӣ паҳлуи дигари эҷодиёти Шералӣ Мӯсоро ташкил мекунад. Ин паҳлуи фаъолияти эҷодии ӯ бевосита ба фаъолияти рӯзноманигорӣ ва робитаи ногустананиаш бо матбуоти даврӣ пайвандӣ доштааст. Майлу рағбати Ш. Мӯсо ба кори рӯзноманигорӣ, тавачҷуҳаш ба рӯйдодҳои воқеиятҳои ҳаёти иҷтимоӣ, ҳисси дахлпазириаш ба камбудиву бемасъулиятии нафарони алоҳида боис гардид, ки ӯ ба дастоварду норасоии ҳаёт бетараф набошад. Воқеан, ҷунонки муҳаққиқ А. Саъдуллоев фикри образнок бевосита ё ба воситаи дилгармии инсонро ба ҳаёт зиёд мекунад ва сухан, махсусан сухани дорои руҳи қавии публицистӣ ба табиату тақозои эҷодӣ набояд ҳеҷ гуна зиндагизориро талқин кунад. «Шояд яке аз сабабҳои асосии аз воситаҳои ахбор ба адабиёти асил рафтани журналистон ҳам чунин ҷиҳатҳо бошад» [107, с. 45-46].

Чунонки тачрибаи каламкашон собит менамояд, дар чараён пайдо кардани ҳар гуна кори эҷодӣ тавлиди ин ё он ғоя ва ё фикри иҷтимоӣ нақши муҳим мебозад. Ба таъбири муҳаққиқ М. Муродӣ, «ин омил барои шахсияти каламкаш як навъ калидест, ки даричаи илҳомро барояш боз мекунад» [132] ва дар муқоиса бо дигар анвои эҷод ин хусусият дар публитсистика маъмултар аст, зеро ин соҳа аз рӯйи табиноти худ, пеш аз ҳама, ба рӯйдодҳои воқеии замон, ки аз аҳамияти иҷтимоиву тарбиявӣ бархурдоранд, таъя мекунад.

Ш. Мӯсо ҳануз аз солҳои 70-уми садаи ХХ ба навиштани матолиби публитсистӣ майл намуда, тавассути навиштаҳои шогирдонаи худ ва интишори онҳо дар рӯзномаи маъруфи он солҳо – «Комсомоли Тоҷикистон» қувваозмоӣ кардааст.

Матолиби «Ҳиссаи Сафар-бобо» [68], «Опыт лучше всех» [5] аз аввалин нигоштаҳои публитсистии Ш. Мӯсо махсуб меёбанд. «Опыт лучше всех» матлаби таҳлилий буда, дар он сатҳи техникакунонии сехҳои заводи «Душанбеселмаш» баррасӣ гардидааст. Дар ин матлаб на фақат иттилооти нав, балки предмети таҳқиқи он масъалаи ҳалталаб буда, муаллиф дар асоси далоилу арқом ва воқеаҳои воқеияти муайян фикр ва ё идеяи умдаро ташаққул додааст. Бинобар ин нигоштаи мазкурро аз нигоҳи жанрӣ ба мақола нисбат додан мумкин аст. Дар аввалин нигоштаҳои Ш. Мӯсо силсилаи фактҳо ва таҳлили ҳулосавӣ ба назар мерасад, аммо дар нигоштаҳои баъдӣ, махсусан «Опыт лучше всех» [5], сараввал ақидаи эҷодии ҳуди муаллиф, баъдан факт ва таҳлил мушоҳида мегарданд. Дар «Ҳиссаи Сафар-бобо» [68] бошад, Ш. Мӯсо симои Сафар Латифовро тасвир мекунад, ки ба синну солаш нигоҳ накарда, нақшаашро аз 26 кг пахта ба 86 кг мерасонад. Дар ин нигошта хатти тасвир аз корномаи қаҳрамон шуруъ гардида, ба тасвири мухтасари зиндагии пурифтихори ӯ мегузарад. Нигошта ба фабулаи «Вақте ки дар бригада сухан дар бораи колхозчиёни пешқадаму ғаёол меравад, аз ҳама пеш номи Сафар Латифовро ба забон мегиранд» [68] шуруъ гардидааст, ки

моҳиятан мақсади аз хислати фарққунандаи инсонии қаҳрамон нақл карданро ифода мекунад. Дар нақлу тасвир на фақат ҷиҳатҳои зоҳирӣ ва унсурҳои тарҷумаиҳолӣ, балки олами ботинии қаҳрамонро ба эътидол гирифтааст, ки ба табиати лавҳаи портретӣ хос мебошад. Дар лавҳаи мавриди баррасӣ симои қаҳрамон ба андозаи даркорӣ кушода нашудааст ва музаффарияти ӯ барои хонанда мушаххасан маълум намегардад, ҳисси кунҷковии ӯро қонеъ гардонидани наметавонад. Ин камбудӣ дар аксар асарҳои публитсистии ба забони тоҷикӣ чопшудаи Ш. Мӯсо ба назар мерасад. Ба назари мо ин бесабаб нест. Ӯ дар яке аз суҳбатҳо бо мо ишора кард, ки он замон бештар бо забони русӣ менавишт ва ҳатто боре замони котиби ҳизбӣ буданаш, дар маҷлисе хоҳиш мекунанд, ки бо забони тоҷикӣ ҳарф занад, аммо ӯ бо як азоб аввал русӣ фикр карда, баъд онро тоҷикӣ баён мекунад. Ба ҳамин сабаб дар аксар осори публитсистии солҳои аввали Ш. Мӯсо истифодаи шудани калимаҳои услубашон баланд, то андозае сохта ва хушк бармадани сохтани вожаҳои нисбатан нав – аз ҳамон русӣ андешидану баъд ба тоҷикӣ баргардониданиҳои навиштаҳои ӯ сарчашма гирифтааст.

Дар публитсистикаи солҳои 1980-уми Мӯсо бо шарофати таҳриру ислоҳдорориҳои муҳаррирони пуртаҷрибаи нашрияҳои даврӣ, хусусан рӯзноманигорони «Комсомоли Тоҷикистон» нуқсонҳои забониву тасвирӣ тадричан кам гардида, вижагиҳои жанриву мундариҷавии нигоштаҳои таносубан ба ҳам иртиботи қавӣ пайдо кардааст. Бахусус дар нигоштаҳои публитсистии «Воҳурӣ» (1983), «Сабақи нахуст» (1984), «Кӯҳнавард» (1984), «Роғун – майдони диловарӣ» (1985), «Акси ҷовид» (1986), «Файзи азнавсозӣ» (1986), «Файзи бозсозӣ» (1986), «Тулуи нав» (1986), «Меҳри фарзанд» (1986), «Як шаби моҳтобӣ» (1987), «Ҳаваси якрӯзаю кори якумра» (1987), «Коргар ва мураббӣ» (1988), «Роҳати ранҷ» (1988) ин ҷиҳатҳо ба худ хеле хуб тавҷам омадаанд. Ба ин манзур, дар матолиби публитсистии замони шуравии Ш. Мӯсо як махсусияти вижаро мушоҳида мекунем. Ин вижагӣ ташаккул ёфтани хунари нигорандагии Шералӣ Мӯсо аст, ки аз нигошта ба нигошта бармало

намудор мегардад. Раванди ташаккул ва рушди қобилият ва ҳунари нигорандагии Ш. Мӯсорӣ адибону муҳаққиқон А. Ҳамдам, А. Саъдуллоев, М. Муродӣ, Ш. Солеҳ, Ҷ. Ақобир ва дигарон низ дарёфта, дар мавридҳои гуногун ишораҳо намудаанд. Ба ақидаи Мурод Муродӣ Шералӣ Мӯсо аз зумраи эҷодкороне ба ҳисоб меравад, ки «истеъдодаш дар муҳити заводу коргоҳи саноатӣ зухур ёфта, фаъолияти эҷодӣро бо рӯзноманигориву ҳаҷвнигорӣ шуруъ намудааст» [92, с. 456]. Ҳамин муҳаққиқ дар ҷойи дигар зикр мекунад, ки ҳарчанд Ш. Мӯсо ба публитсистика дертар ворид шудааст, дар даврони истиқлол аз фаъолон ва сермаҳсултарин қаламкашон ба шумор меравад.

Публитсистикаи Шералӣ Мӯсо аслан дар қолаби жанрҳои очерку лавҳа ва қиссаҳои ҳуҷҷатӣ ташаккул ёфта, дар доираи ин имконоти жанрӣ ва ҳунари нигоранда ба масоиле, ки мавриди тавачҷуҳаш қарор гирифтаанд, тавачҷуҳ намудааст. Фаъолияти эҷодии Шералӣ Мӯсо ҳамчун адиби публитсист, дар китобҳои алоҳидаи ӯ бо забонҳои тоҷикиву русӣ инъикос ёфтааст.

Шералӣ Мӯсо дар аввалин нигоштаҳои публитсистииаш бештар доир ба масоили муҳаббатӣ, ки ба ахлоқи одамон марбут аст, тавачҷуҳ намудааст. Масалан, ӯ дар лавҳаи «Меҳри фарзанд» [50] рафтори номатлуби як падари майзадари аз тарафи фарзандаш танқид ва дар бандубасти суҷуб ба ду нуқтаи кулминасионӣ таъкид кардааст. Агар нуқтаи якум, ин ҳамчун зиёӣ ва ғамхори ҷамъият муаррифӣ кардани омузгор бошад, нуқтаи дуюм ба зерӣ тозии танқиди кашидани майзадагӣ аст. Адиб дар баррасии ин нуқоти тавонистааст роҳи раҳӣ аз ин маразро нишон дода, ба ҳалли як масъалаи доғ нуқта гузорад. Ин лавҳа аз зиндагии воқеӣ канда набошад ҳам, аз бадеияту саҳнасозӣ ори нест. Дар нигоштаҳои дигараш, ки ба ҳақиқат наздик ва дар қолиби жанри лавҳа иншо шудаанд, хатти суҷуб ва тарзи ҳалли масъала бештар воҷеҳурад.

Шералӣ Мӯсо дар нигоштаҳои минбаъдааш оҳиста-оҳиста аз ифшои проблемаҳо ба кашфи бархурди руҳи инсонҳо мегузарад. Ин тарзи масъалагузорӣ, бахусус дар нигоштаи «Файзи бозсозӣ» бармало намудор мегардад. Дар ин матлаб ба истилоҳи худи муаллиф «ду коллектив – ду руҳияи психологӣ дар яке вичдон бедор, дигаре дар хоб» [63] ба ҳам мубориза мебаранд ва, албатта, ҳақ бар ботил ғолиб мегардад. Очерки «Як шаби моҳтобӣ» доир ба қаҳрамони як ҷавони тоҷик Начмиддин Соибов нақл мекунад, ки барои ёрӣ ба аскарони афғон бо медали «Барои шучоат» сазовор гардидааст. Ҳарчанд суҷаи очерк барои нишон додани портрети қаҳрамони як нафар хизмат мекунад, аммо дар паси он симои як ҷавони тоҷик, ки дар оилаи коргари одӣ ба дунё омадаву худ барои ояндааш талош мекунад, меистад. Очерк дар назар сода ва ҳатто ғайриодӣ намояд ҳам, қаҳрамони он шахси зинда ва қаҳрамони ӯ ҳақиқати маҳз аст. Муаллиф низ гуфтан мехоҳад, ки дар ҳаёт ҳатто чизи одӣ, аммо некхоҳона ҳам метавонад наҷотбахш бошад. Муҳаққиқ Равшани Ёрмуҳаммад оид ба қолиби жанрии осори публитсистии замони шуравии Шералӣ Мӯсо андешаронӣ намуда таъкид мекунад, ки ӯ «ба масъалаи ҳақиқати иҷтимоии воқеаҳо диққати ҷиддӣ медиҳад. Он чӣ ки мо мехонем ва пеши назарамон ҷилва мекунад, аз зиндагии солҳои шасту навади асри гузашта аст» [126].

Ба ҳамин мазмун, дар силсиламақолаҳои «Тулуи нав» [61], «Файзи бозсозӣ» [63] падидаи дар ҳамон замон нав, ки баъдтар бо номи бозсозӣ машҳур гардид, мавриди таҳлилу баррасиҳои публитсистӣ қарор гирифта, муносибату мавқеи муаллиф ба ин падида муайян шудааст. Ба ин мазмун, муаллиф дар «Тулуи нав» [61] матлабро аз зикри суханронии М. С. Горбачев дар Владивосток ва танқиди ӯ ба унвони раиси комичроияи шаҳр барои даҳ сол дар навбат истодани мардум ҷиҳати соҳиби хона шудан шуруъ карда, ба таври куҳна қадам гузоштани раиси комичроияро дар давраи азнавсозӣ зери тозиёнаи танқид гирифта бошад, пас дар давоми он хатти суҷаро ба Иттиҳодияи истеҳсолии матоъҳои пахтагини Душанбе рабт медиҳад ва ба

мақсад наздик шуда, проблемагузорӣ мекунад. Ҳамин тариқ, Шералӣ Мӯсо аз нигошта ба нигошта ба ифшои мӯшикофонаи камбудихо, бочуръатона гуфтани онҳо ва қатъиян талаб кардани ҳалли проблемаҳо мегузарад.

Публицистикаи Шералӣ Мӯсо аслан дарбаргирандаи мавзуоти истеҳсолот ва чеҳраҳои қору пайкор аст, чунки ӯ бевосита шоҳиди қорзори меҳнат буд ва ин муҳитро бевосита мушоҳида мекард, ба моҳияти воқеаҳо жарфтар сарфаҳм мерафт ва аз маърифати онҳо далелҳои мушаххас пайдо мекард.

Шералӣ Мӯсо тариқи чопи китобҳои алоҳида бо забонҳои тоҷикиву русӣ, ки зикрашон дар боло рафт, дар фазои публицистикаи тоҷик ҳамчун адиби публицист шуҳратёр гардидааст. Дар ин фазо публицистикаи Шералӣ Мӯсо, тавре муҳаққиқ А. Саъдуллоев дарёфтааст, бо се ҷиҳат фарқкунанда аст: «қаҳрамонони ӯ аз адабиёт, гуфтори шоирона вуқуфи комил доранд, аз зарбулмасалу мақол, пораҳои шеърӣ, андарзҳо фаровон истифода мебаранд; дар нигоштаҳои ӯ симфонияи факт бақувват ва муҳташам аст. Баъзе маврид далел ё нишондиҳанда ҳамели нақли муассирро ташкил медиҳад; сюжети очеркҳои нависанда бо объекти тасвир алоқаи ногусастанӣ дорад» [153].

Ин аносир дар асарҳои «Ошӯни уқобон» [27], «Мардистон» [21], «Президенти мо» [28], «Достони Роғун» [15], «Ҷасорат» [37] нисбатан афзалият доранд. Масалан, дар «Достони Роғун» [15] ба чунин сахна воমেхурем, ки далели ин гуфтаҳост:

«Сармад бо ифтихор идома дод:

– Ва боз на танҳо сояи сари мо, балки такагоҳамон низ ҳастанд. Агар инсон такагоҳ надошта бошад ба ҷое намерасад.

Ӯ барои тақвияти фикри худ хонд:

Такягоҳе ҳаст ҳар касро, ки бар пой аст рост,

Соя ҳам бе тақияи девор аз ҷо барнаҳост» [15, с. 54].

Албатта огоҳӣ аз шеърӯ адабиёт хуб аст, аммо аз забони як коргари одӣ намо додани донандаи хуби адабиёт каме муболиға аст, ки нобоварии хонандаро ба миён меорад.

Вижагии дигари осори публитситии Шералӣ Мӯсоро ҳодисаҳои муҳими ҳаёти иҷтимоӣ ташкил медиҳад. Ин гуна нигориш дар асарҳои «Достони Роғун» ва «Маҷмаи ифтихор» пурқувват аст. «Достони Роғун», ҷунони аз номаш маълум аст, дар бораи соҳтмони бузурги аср Неругоҳи барқи обии «Роғун» аст, аммо қорномаҳои қоргарон ва сарвари давлатро публитсист ҷо-ҷо беихтиёр тасвир мекунад, яъне, ӯ дар пасманзари ҳамаи бунёдқориҳо Эмомалӣ Раҳмон, хусусан ташаббусҳои созандаи ӯро мебинад. Дар «Маҷмаи ифтихор» воқеаҳои тирамоҳи соли 2014 дар шаҳри Ваҳдат суратгирифта ва далериву шучоати Президенти кишвар ва раиси вақти шаҳри Ваҳдат дар гирифтани пеши роҳи ошӯбгарон инъикосу тасвир шудааст. Ин гуфтаҳо далели онанд, ки Шералӣ Мӯсо набзи ҳаёти ҷамъиятро зуд дарк карда, аз ҳар як воқеаи фараҳбахш ва воқеяҳои мубрам илҳом мегирад, мавзӯ меёбад, аз он суҷа мезодад ва бо пафоси баланди эҷодии публитсистӣ шаҳомати воқеаву воқеиятҳо дараҷаи шаҳрвандиашро ҳамчун узви фаъоли ҷомеаи маданӣ нишон медиҳад.

Шаҳсияти як фард, хусусан, агар ӯ эҷодқор бошад, ҳангоми мавриди баррасӣ қарор додани ҳӯю ҳислат ва маҳсули заҳмати ҳамзамонон дар зиндагӣ возеҳ зоҳир мешавад. Дар ин маврид таҳлилу баррасӣ ва баҳогузориҳои ӯ бояд ҳолисонаву содиқона сурат гирад. Шералӣ Мӯсо ҳангоми таълифи асараш «Президенти мо» ҳамин ҷиҳатро ба эътибор гирифта, дар тасвири симои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон муваффақ низ шудааст, ҷунки ӯ дар тасвири қорномаи қаҳрамон ҳаёлбофӣ, суҳанбозӣ, соҳтакорӣ ва тамаллуқ намекунад балки барои тақвияти гуфтааш аз воқеият, санаду далелҳои муътамад қорбурд мекунад.

Қаъи назар аз он ки публитсистикаи Шералӣ Мӯсо аз аносири бадеӣ орий нест, он инъикосқунандаи ҳақиқии воқеияти давру замони муайян

мебошад. Осори ӯ мавзуъҳои мубрами рӯзро фаро гирифта, бо вучуди сахнаозиву образсозӣ ва бархе нуқсу камбудихо публитсист аз мавзуъ канораҷӯӣ намекунад, балки бо истифодаи аносири гуногуни чолиб ва муассир суханаширо вусъат мебахшад ва ҳадафашро равшантар мекунад. Доманаи масъалаҳои мавриди баррасӣ қарордодаи Ш. Мӯсо фарох буда, аз имконоти эҷодии публитсистӣ хуб истифода бурдааст.

в) Фаъолияти нависандагӣ. Шералӣ Мӯсо аз зумраи адибонест, ки мактаби бузурги публитсистика ва адибиро дар фаъолияти эҷодиаши пайванд намуда, ба муваффақиятҳои зиёде дар ин чода ноил гардидааст. Бархе қиссаву ҳикояҳои ӯ дар матбуоти даврӣ дарҷ гардида бошанд ҳам, Шералӣ Мӯсо тариқи чопи асари бадеияш «Суг» [34] ва пас аз он «Осоиш» [26], «Тулуъ дар ғуруб» [72], «Қомати сабзи имон» [20], «Қиссаи баҳорӣ» [19], «Чеҳраи модар» [36], «Ситам» [33], «Як қисса бо се забон» [40], «Вақти гули себ» [14] аз маҳорати хуби нависандагии худ дарак дод.

Дар робита ба вижагиҳои осори бадеии Шералӣ Мӯсо, пеш аз ҳама, замонавӣ ва ба ҳаёт мутобиқ будани онҳоро зикр кардан лозим аст. Иртиботи нависанда бо зиндагӣ ва меҳнату муборизаи халқ дар роҳи ободию осудагии чумхурӣ ва беҳбудии рӯзгор хеле мустақкам мебошад. Шералӣ Мӯсо аз як асар то асари дигар ҳамчун нависандаи публитсист такомул меёбад ва ҳунари қаламкашӣ, назокату латофатҳои он, баҳусус нозуқиҳои забон, сеҳри суханро меомузад, аммо таъсири овардани силсилаи фактҳо ва нисбатан камобуранг тасвир кардани матни публитсистӣ боис шудааст, ки баёну тасвир ва корбурди санъатҳои сухан дар як сатҳ наомадаанд. Муҳаққиқ Қонибек Ақобир дуруст ишора мекунад, ки бештари қаҳрамонони Шералӣ Мӯсо, ки аслан одамони одианд, ба зиндагӣ бо ихлосу самимияти худ маънову мазмун мебахшанд ва «ба ин васила дар замири хонандаи ноогоҳу дилмонда фаҳму фаросати худшиносӣ ва шахди барои ҳақиқат талош карданро эҳё месозанд» [72, с. 3] ва ин мазмун дар бисёр асарҳои ӯ мушоҳида мегардад.

Ҳикояву қиссаҳои Ш. Мӯсо аслан асоси ҳаётӣ дошта, аз рӯзгори худ нависанда маншаъ мегиранд. Агар Ш. Мӯсо дар очерк задухурдҳои маънавию ботиниро дар истехсолот, иншоотҳои бузурги замон, ҳодисаҳои нави таърихӣ ба тасвир гирад, дар ҳикояву қисса оид ба масъалаҳои ахлоқ, нуруи маънавии инсон, фикру андеша меронад. Чизеро, ки дар очерк гуфтаниш имкон надорад, дар доираи дигар жанрҳои адабӣ васеътар ва дигаргунтар устухонбандӣ мекунад. Бинобар ин, осори бадеии Ш. Мӯсоро аз ҷиҳати ғоявию мавзӯӣ ба ду гурӯҳ чудо намудан мумкин аст:

1. Масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ;
2. Тасвири руҳияи баланди инсонгароӣ.

Масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ дар осори бадеии Шералӣ Мӯсо хисоилеро аз қабилӣ одаму одамгарӣ, муҳаббат ба Ватан, мақоми шахс дар ҷамъият, орзуву омол, худшиносӣ, дарки олами ботинии инсон, муносибати ҳубӣ ҳамдигарӣ, дар сафари умр ҳамнафас буданро дар бар гирифта, дар меҳвари аксар қиссаву ҳикояҳои ҷудогона мушоҳида мегарданд. Бесабаб нест, ки яке аз ҳикояҳои ӯ «Рози зиндагӣ» унвон гирифтааст. Ин гуна масоил дар ҳикоеҳои чун «Қассоси зангбаста», «Дуои бад», «Барги сабз», «Асои Рӯдакӣ», «Сарамард», «Сағи нафс», «Исёни Аскар», «Чеҳраи модар», «Осоиш» ба ҳубӣ таҷассум ёфтаанд. Махсусан дар қиссаи «Осоиш» [26] тору пудро ахлоқу одоб, проблемаҳои оилавӣ, тарбия, пешгирии нашъамандию нашъачаллобӣ ва оқибати пурфоҷаи он фаро гирифтаанд. Адиб тавассути қаҳрамони асосии асар – Бозоргули бахтбаргашта дарду доғҳои ҳаёт, мушкилоти ҷомеаро инъикос кардааст. Шералӣ Мӯсо дар тасвири воқеаҳо, характери қаҳрамонони қисса аз васоити ҷолиб истифода карда, оқибати фоҷиабори қочоқи маводди муҳаддирро дар мисоли Бозоргул нишон додааст.

Аммо қиссаи «Тулуъ дар ғуруб» [72] аз зиндагии олуида ба ишқи ноком ва макру фиребу найранги замон сарчашма гирифта, мавзӯи онро метавон анъанавӣ номид, вале анъанае, ки тобиши замонӣ дорад. Ин анъанаи замонавӣ барои хондан омадани Нозанин ном духтари деҳотӣ ба шаҳр ва

фиреби ӯ аз чониби чавони булҳавасе чун Сафо аст, аммо қаҳрамони нависанда барқасди сахтиҳои ба сараш омада умедро аз даст намедиҳад ва муваффақ ҳам мегардад. Дар ҳикояи «Барги сабз» [20, с. 219-233] бошад, яке аз хислатҳои зишти инсонӣ – носипосӣ ва кӯрнамакӣ дар симои қаҳрамони марказӣ – Сангин тасвир меёбад. Сангин шахси носипосе асту бо андаке чоҳу чалол ёфтани тамоми некиҳои дигаронро фаромуш мекунад, ҳатто шахсеро, ки ба ӯ кору чоҳу чалол додааст. Қиссаро адиб бо бекадриву беобрӯии чунин инсон дар чомеа ҳусни фарҷом мебахшад, ки як андоза хонандаро ба фикр кардан водор месозад. Накӯҳиши чунин ахлоқи номатлуби инсонӣ дар ҳикояи «Пахта» низ мавқеи хос дорад, ки аз ногуфтаҳои замони шуравии адиб маҳсуб меёбад. Ҳарчанд дар меҳвари ҳикоя накӯҳиши бекадри инсон ва мағруриву худписандӣ меистад, аммо забони пурмутоибаи ҳикоя ҳодисаву воқеаро гуворо ва ширин манзур гардондааст.

Дар ҳикояи «Сарамард» Викорбой тасвир шудааст, ки дар сураат мард аст, вале дар ботинаш аз мардӣ нишоне дида намешавад ва дар баръакси ана ҳамин гуна мард адиб зани ӯ Гулчатойро тасвир мекунад, ки дар хона ҳам мард асту ҳам зан.

Дар радифи барасии масъалаҳои иҷтимоӣ ҷанбаи дигари ғоявии осори бадеии Ш. Мӯсорро тасвири руҳияи баланди инсонгароӣ ташкил медиҳад, чунки дар робита ба масъалаи мазкур, таваҷҷуҳи аксар адибон, аз ҷумла Ш. Мӯсорро пеш аз ҳама омилҳо ва сабабҳои ба садамаи сиёсӣ дучор омадани давлати абарқудрати Иттиҳоди Шуравӣ, зуҳури низоъҳои минтақавӣ ва хосатан, дигаргун ва иваз гардидани арзишҳои ахлоқию маънавии чомеа ба худ ҷалб сохт. Дар ин замина, дар насли муосири тоҷик ҳам як силсила асарҳои хурду бузурге ба вучуд омаданд, ки онҳо дар маҷмӯъ манзараи умумии таҳаввулоти таърихию сиёсӣ, табдили арзишҳо, дигаргуншавии низоми идоракунии чомеа ва амсоли инро бозтоб менамоянд. Ба ақидаи адиби иҷтимоигаро Ҷонибек Ақобир «дар замони имрӯз, барои хонандае, ки вақт ва қадри худро дӯст медорад, ба назарам, тафсилот ва ташреҳи авзо ва

руҳияи қаҳрамононро ба қазоват ва шинохти хонандаи огоҳ ҳавола кунанд, хубтар аст» [121, с. 22], аммо, аз он сабаб ки эҷодиёти Ш. Мӯсо аз адабиёт ва публицистика маншаъ мегирад, тасвири ботафсили воқеоти бадеии оҳанги публицистидошта бевосита тақозои доираи баёни андеша мебошад.

Тасвири руҳияи баланди инсонгарой дар як қатор осори бадеии Ш. Мӯсо аз қабилӣ «Суг» [34], «Тулуъ дар ғуруб» [72], «Қиссаи баҳорӣ» [19], «Ситам» [33], «Исёни Аскар» [36, с. 171-181], «Дӯсте дорам чонӣ» [36, с. 305-310] ва ғайраҳо мушоҳида мегардад.

Дар қиссаи «Суг» [34]-и Ш. Мӯсо пеш аз ҳама масъалаҳои шиноси рӯзгори адиб – даҳшати чанги шаҳрвандӣ ва беқадрии инсон тасвир шудааст. Рисолати адиб дар таҳлили амиқи образҳо, тасвири воқеии ҳақиқат ва зиддиятҳои иҷтимоию маишӣ, ки дар рӯзгори муосирон ба амал омадаанд, зухур карда, руҳияи бархурди наслҳо аз назари муаллиф дур намондааст. Дар қиссаи мазкур образи Бобои Расул иштирокчи ҚБВ, шахсе ки аз касофати чанг натавонист соҳиби фарзанд шавад ва тамоми умр барои ободии Ватан кӯшид, тасвир шуда, дар пасманзари он носипоси фарзандхонди ӯ Зафари Саид, ҷавони орденфурӯш ва милисае, ки боиси марги мӯйсафед гардид зеро таҳлили бевосита қарор гирифтаанд. Адиб бо баҳамории ҳодисоту воқеот ба хонанда ишора мекунад, ки онҳоеро бояд кадр кард, ки барои ободиву осудагӣ заҳмат кашидаанд. Ин мавзӯҳо мансуб ба як давру замони мушаххас ва арзишҳои вичдониву ахлоқии як насли муайян мебошанд. Ш. Мӯсо бо истифодаи факти таърихӣ публицистӣ ва тахайюли бадеӣ ҳамин арзишҳоро ҳамчун фарзанди замон дар хотираи вақт сабт месозад. Ҳамин аст, ки муҳаққиқ М. Муродӣ дар қатори дигар адибони публицист Ш. Мӯсороро ҳамчун «инкишофдиҳандаи мактаби публицистикаи бадеӣ» [91, с. 242] ворид мекунад.

«Тулуъ дар ғуруб» [47] бошад қиссаест, ки хонанда зимни мутолиа бе ҳастагӣ ба воқеаву ҳодисаҳо таваҷҷуҳ намуда, аз он ҷузъиёти ахлоқии ибратбахшERO пайдо карда, ҳамаро чунин дидан меҳақад. Шералӣ Мӯсо дар

бандубасти воқеаҳо, масъалагузорӣ, тасвири муҳимтарин падидаҳои иҷтимоӣ, хусусан тасвири руҳияи баланди инсонии халқу ҷомеа ҳунарвар аст. Дар қисса ду образ – Умед, оне, ки бо қадри имкон дастгири Нозанину фарзандаш асту Сафо – ҷавони булҳавасе, ки пас аз ҳомиладор шудани Нозанин ўро дар нимароҳ мемонад, қиёс гардидаанд. Дар образи Умед адиб ба маъноӣ томаш марди ҳақиқиеро тасвир мекунад, ки як духтари ҳомила ва бекасуқўйро дастгирӣ карда, дар хонаи хоҳараш ҷой медиҳад, кор меёбад ва дар тамоми лаҳзоти мушкили зиндагӣ бе ягон ғараз дар бари ўст. Шояд мавҷудияти чунин як нафар ба назари кас афсона тобад, аммо Шералӣ Мўсо дар ҳамин маврид таъкид месозад, ки дунё инсонҳои хуб ҳам дорад ва маҳз онҳо дар пойдории адлу инсоф ҳиссагузор буда, руҳияи ободкориҳои инсониро як андоза намо медиҳанд.

Аммо дар «Қиссаи баҳорӣ» [19] адиб баръакси қиссаҳои боло дар хатти тасвир ду образи ба ҳам зид – нозири роҳ, шахси ҳаққўву ҳалолкор Султон Назирзода ва ронандаи фасодкору қонуншикан Зиё Олимуфро муқобили ҳамдигар гузошта, мунозираи ҳаққу ботилро тасвир мекунад. Ба эронди «Шумо қоидаи роҳро вайрон кардед»-и Назирзода Олимуф ҷавобе медиҳад, ки барои шинохти шахсияти ронанда нуқта мегузорад: «Қоида, қоида, - писханд зад ронанда. – Қоида барои он аст, ки вайрон кунӣ. Ё гапам нодуруст?» [19, с. 90].

Ҳамзамон ба аксар асарҳои Шералӣ Мўсо диққат диҳем, дар онҳо манзараҳои табиат, тулуъ ва ғуруби офтоб, тасвири фаслҳои сол ва амсоли ин мушоҳида мегардад, «агар ба моҳияти ин пейзажҳои рамзӣ – аёс, зимистон, абр, навбаҳор, офтоб диққат намоем, маълум мешавад, ки онҳо вазифаҳои гуногуни ғоявию услубиро адо менамоянд» [121, с. 334] ва дар ин манзараҳои рамзию умумӣ бештар руҳияи омма ва тасаввуроти ў буруз кардааст. Ин ҷо қиссаи «Ситам» [33] низ истисно нест, ҳарчанд дар он роҳи пурпечутоби зиндагӣ, пастиву баландиҳо ва тай кардани онҳо аз ҷониби инсон, ки худ имтиҳони бузургест, мавриди баррасӣ ва тасвир қарор гирифтаанд.

Махсусияти қисса дар он аст, ки қаҳрамони сирф мусбат ё манфӣ мавҷуд нест. Муаллиф ин чо аз рӯйи мақоли халқии «як ганда чанд хубӣ ва як хуб чанд гандагӣ дорад» амал кардааст. Дар асар Ситам монанди як қотил ба дунё омада буд ва модар ӯро натавонист озод, сабук, ва табиӣ таваллуд кунад. Табибон ӯро аз батни модар бо чарроҳӣ ба дунёи рӯшан оварданд. Чунин шуруъ мегардад қиссаи зиндагии Ситаме, ки бо ситам ва дард ба дунё омада буд. Зиндагии пурфочиаи худи Ситам, ки сарфи назар аз муқобилияташ падару модар ба шавҳар доданд ва рӯзи хуш надид. Пас аз латукӯбҳои зиёд ва марги модар шавҳараш Ситамро талоқ медиҳад ва бо монсаи моиндар падар ӯро ба хона роҳ намедиҳад. Бо ҳамин зиндагии пурфочеаи Ситам сар мешавад. Сараввал ба дасти Гург меафтад. Гург ба гуфти худаш «дузди қонунӣ» аст, аммо Шералӣ Мӯсо ӯро мазаммат намекунад ва ба гузаштаи ӯ менигардад, ки чӣ боиси чунин шудани ӯ гаштааст ва маълум мегардад, ки марги падару модар ва ҳамроҳ шудан бо нафарони бадахлоқ аз Гургалӣ Гург сохтааст. Ҳарчанд, маҳаки ҳодисаву воқеаҳо ин чо барҷаста аст, «манзараҳои аз ҳад зиёд ҳисси мавриди тасвир қарор ёфтанд» [97, с. 28], ки ин навъ офариданҳо дар аксар асарҳои хусусияти бадеидоштаи Ш. Мӯсо вомехуранд.

Дар қиссаи «Исёни Аскар» бошад, Ш. Мӯсо нобаробариҳои иҷтимоиро мӯшикофона тасвир ва мазаммат намудааст. Нависанда писарбачаи хурдсолеро махсус қаҳрамони асосӣ қарор дода, кореро ба дӯши ӯ мегузорад, ки чамъият бо тамоми неруяш наметавонад аз уҳдааш барояд. Аскар бар зидди ҳама муфтхурону мансабдорони ноаҳл шӯрида, дар замиранд ҳисии бародарию баробарӣ чуш мезанад ва сари чунин як хулосаи сангин омадани як писарбача таъкиди бевоситаи нависанда ба ноадолатиҳо ва руҳияи созандаи як узви хурд, аммо комилҳуқуқи ҷомеа аст. Адиб, ҳатто изтиробу хавотирии модарро ба инобат гирифта, қиссаашро чунин ба итмом мерасонад, ки изтироби шадида дили модарро фаро гирифт. Бо мансабдоре сар ба сар шудан кори саҳл набуд:

«– Писарам.

– Суханамро набуред! Қасам ба номи Худо хурда, мегӯям, ки то Раис чазо нагирад, аз поён то боло ягон идора намемонад, ки наравам!

Шуҷоати писар ба модараш таъсир кард. Вай ба худ омад ва бо эҳтиром ба писараш нигарист ва аз пешонааш бӯсид» [36, с. 181]. Аммо чунин корномаофарӣ дар симои як наврас муболиға буда, чунин қаҳрамониҳо дар фаҳмишу дарки як кӯдак ва чунин як чома номувофиқ аст.

Ҳамин тавр, Шералӣ Мӯсо дар баробари инъикосу тасвири воқеияти иҷтимоии замони худ фақат ба чанбаи публитсистии онҳо тавачҷух нанамуда, онҳоро дар бофтори бадеӣ ба хатти тасвир кашидааст. Осори бадеии Ш. Мӯсо мавзӯҳои муҳиму мубрами замони муайянро фаро гирифта, ҳам аз воқеияти ҳаётӣ ва ҳам аз аносири ҳунариву бадеӣ бархурдоранд, аммо мебоист ҳодисаҳо ботаанӣ тасвир шаванд, чунки аз аввал ба тасвири батафсил ва домнадори ҳаёт кӯшидан боиси рушди малакаву маҳорати эҷодӣ ва дарки маърифатии бадеии муаллиф мегардид.

г) Фаъолияти ҳачвнигорӣ. Дар адабиёт ва публитсистикаи ҳачвӣ хандонидан аз рисолати аслии маҳсуб ёфта, аксари қаламкашон кӯшиш намудаанд, ки дар ин чода қувваи худро озмоянд. Дар ҳачв ҳақиқате гоҳо талх чило медиҳад. Бинобар ин дар чамбияти суннатии шарқӣёнаи мо на ҳама, ба маънои томаш, дар хандонидан муваффақ гардидаанд. Ин кор чуръат ва маҳорати хоссаеро талаб менамояд. Чуръати камбудиро ёфтан, ошкор сохтан, гуфтан ва ҳунари онро бо ҳачв ба тасвир кашидан кашидан, ки худ маҳорат аст. Аммо ин чо манзур аз маҳорат, маҳорати касбии як ҳачвнигор аст, ки на дигарон аз ӯ меранҷандна ӯ дар таънаву маломати дигарон гирифтгор мешавад. Таҷрибаи ҳачвнигории Ш. Мӯсо ҳануз аз аввали солҳои 70-уми асри гузашта дар нашрияти «Коммуна» тариқи тарҷумаи латифаҳои русӣ зери рубрикаи «Табассум» шуруъ гардидааст.

Бештари нигоштаҳои ҳачвии Шералӣ Мӯсо дар матбуоти даврии солҳои 80 ва 90-и асри ХХ ба таъб расидаанд, аммо бори аввал ӯ дар

рӯзномаҳои «Оинаи зиндагӣ» [66] ва «Паёми Душанбе» [35] ҳамчун ҳаҷвнигор муаррифӣ гардид. Баъдан соли 1998 маҷмуаи ҳикоеҳои ҳаҷвиаш бо номи «Дурбин» [17] интишор гардид. Ҳаҷвиёти ӯ бештар ҷанбаи бадеӣ дошта бошанд ҳам, танқиду мазаммат ва писханду ришханди камбудихои иҷтимоӣ дар онҳо кам нест.

Ӯ дар ҳаҷвияҳои мушкилоти рӯзро кушоду равшан ироа карда, нуқсонҳои камбудихои ҳамзамонашро зери пардаи ҳаҷв мазаммат кардааст. Зимнан, соли 1998 маҷмуи ҳикояҳои ҳаҷвии ӯ бо номи «Дурбин» [17] ва соли 2022 маҷмуаи ҳаҷвиёташ бо номи «Бахшиши тоҷикӣ» [12] ба таърифи расиданд. Шералӣ Мӯсо хануз аз солҳои 80-уми садаи ХХ ба навиштани ҳаҷвияҳои мароқ зоҳир намудааст. Ӯ дар мусоҳибааш бо Анзурати Маликзод қайд намудааст, ки «аслан ба ҳаҷв рӯ овардани ман тақозои замон буд. Аз тарафи дигар, аз кӯдакӣ зиндадилу некбин ҳастам. Ҳеҷ гоҳ аз номаде ва ё мушкилиеру руҳафтада намешавам. Ҳазлу шӯхиро дӯст медорам» [129]. Дигар муҳаққиқони соҳа Ш. Мӯсорӣ марди зиндадил ва некбин арзёбӣ мекунад, ки ин руҳия дар нигоштаҳои рӯзмарраи публитсистӣ, силсилақиссаҳои ҳуҷҷативу бадеиаш ба мушоҳида мерасад, ки аз нақлу ҳикояҳои аҷоиб ва лутфу мутобиқаҳои ғалатӣ бархурдоранд.

«Дурбин» [17] нахустин маҷмуаи ҳаҷвии Шералӣ Мӯсо аст, ки навишти «Адиб» соли 1998 ба таърифи расондааст. Нависанда дар ин маҷмуа қариб дар ҳамаи жанрҳои ҳаҷв нигошта дорад. Муҳтавои ҳаҷвияҳои фарогири паҳлуҳои мухталифи зиндагӣ, саргузашти одамони дорои мақомҳои гуногун, хислату рафтори ношоистаи ашхоси дурӯя, фиребгар, танбал, дурӯғу ва ғайра мебошад. Шералӣ Мӯсо бо ҷониби ин маҷмуа нишон дод, ки рӯзгор ва паҳлуҳои мухталифи онро то андозае медонад ва аз рафтору кирдори ҳамзамонаш воқиф аст. Дар китоби «Дурбин» [17] 114 ҳикояи ҳаҷвӣ, 102 латифа ва силсилаи «Хомпазҳо» ҷой дода шудаанд.

Латифаҳои дар «Дурбин» ҷойшуда кӯтоҳ, аммо муъҷазанд ва муаллиф дар ҷанбаи ҷумла тавонистааст завқӣ хонандаро бедор кунад. Ин тарзи

ҳаҷвнигорӣ дар адабиёти мо нав нест. Шералӣ Мӯсо аз таҷрибаи латифанависии Убайди Зоконӣ хеле хуб истифода бурда, онро ба руҳияи замон мутобиқ сохтааст ва муҳаққиқи публитсистикаи ҳаҷвӣ М. Муродӣ бар он аст, ки «Убайди Зокониро яке аз саромадони публитсистикаи классикӣ, хусусан бунёдгузори равия ва жанрҳои ҳаҷвии он метавон номид. Таъсири ҳаҷвиёти Убайди Зоконӣ на танҳо дар адабиёти классикӣ, балки дар адабиёт ва публитсистикаи муосир низ зиёд аст» [90, с. 29]. Барои мисол чанд латифаро меорем:

«Депутате аз сессия бармегашт. Гуфтанд:

– Он чо чӣ мекардӣ?

Гуфт:

– Хоб» [34, с. 147].

Ё:

«Рӯбоҳе гуфт:

– Ҳеч мурғе аз хурӯс зирактар нест.

Гуфтанд:

– Аз чӣ донӣ?

Гуфт:

– Аз он ки ҳеч ба дастам намеафтад» [17, с. 147] ба ҳикояте аз «Ҳикоёти латиф» монандӣ дорад, ки Талҳакро (қаҳрамони фолклорӣ мисли Афандӣ дар Эрон – Ю.И.) бо кори муҳимме пеши Хоразмшоҳ мефиристанд. Муддате он чо мемонад, аммо Хоразмшоҳ тавачҷуху эҳтиром чунон ки бояд бошад намекунад. Рӯзе дар маҷлиси назди Хоразмшоҳ ҳикояти мурғон ва хосияти ҳар якеро меоранд. Талҳак мегуяд:

«– Ҳеч мурғе аз лаклак зирактар нест.

Гуфтанд:

– Аз чӣ донӣ?

Гуфт:

– Аз баҳри он ки ҳаргиз ба Хоразм намеояд» [81, с. 12].

Аксар ҳачвияҳои дар ин маҷмуа ҷойдодаи Ш. Мӯсо ба як давру замони муайян мансуб буда, бо гузашти чанд муддат мубрамияташонро аз даст медиҳанд, аммо сарфи назар аз ин онҳо мушкилоту камбудиву нуқсонҳои ҷомеаеро дар як муддати муайяни вақт бозгу мекунанд ва хонандаро зери пардаи ҳачв аз он огоҳ ва бо ханда дарди дили халқро ошкор месозад.

Шералӣ Мӯсо пас аз истиқлоли давлатӣ низ аз ҳачв канорагирӣ накарда, латифаву ҳикояҳои ҳачвияшро пайваста дар матбуоти даврӣ чоп намуда, соли 2022 ҳачвиёташро таҳти унвони «Бахшиши тоҷикӣ» [12] дар шакли китоби алоҳида ба таърифи расонд. Ҳачвиёти мазкур аз шаш қисм – «Ҳикояҳои ҳачвӣ», «Ҳачвияҳо», «Латифаҳо», «Лутфи адибон», «Хомпазҳо», «Мақолаҳо ва мусоҳиба» иборат аст. «Бахшиши тоҷикӣ»-ро идома ё худ шакли пурраи «Дурбин» гуем ҳам хато намекунем. Чунки бархе латифаҳову ҳачвиёт ё таҷдиди назар ва ё айнан оварда шудаанд. Масалан ҳачвиёти «Шабӣ ғорат», «Дузди худӣ», «Демократия», «Сахтар танқид кунед», «Билет», «Ба «Олами кӯдакон» надаро», «Қабул», «Сахтгарин ҷазо», «Овоза» ва «Мусоҳиба»-ро дар «Дурбин» вомехурем, аммо ҳачвияи «Кӣ тағӣ по, кӣ» дар «Дурбин» бо унвони «Мардон тағӣ по!» [17, с. 8-11] бо каме тағйир дар мазмуну муҳтаво ба назар мерасад. Қисмате аз «Латифаҳо» ва «Лутфи адибон» пурра, ки аз ҷониби публитсист дар солҳои охир эҷод шудаанд, нисбатан нав буда, дар бахши «Мақолаҳо ва мусоҳиба» мақолоти худи Ш. Мӯсо аз қабилӣ «Бурду боҳти ҳачв», «Назаре ба ҳачви имрӯз» ва мусоҳибаи Анзурати Маликзод бо худи публитсист оид ба ҳачв таҳти унвони «Неше ки нӯш медиҳад» аз матолиби солиёни охир ҷопшудаи Ш. Мӯсо дар ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» мебошанд, ки ба асар ҳам хусусияти бадеию публитсистӣ ва ҳам илмӣ-оммавӣ бахшидаанд. Оид ба ин маҷмуа муҳаққиқи ҳачви публитсистӣ Мурод Муродӣ андешаҳояшро чунин баён намудааст: «Дар чунин шароити «буҳрони ҳачв» ба таърифи расидани ҳачвиёти Шералӣ Мӯсо бо номи «Бахшиши тоҷикӣ» падидаи нав ва боиси хушнудии аҳли қалам аст.

Нақши ҳаҷвнигор танҳо бо нақли ҷолибу аҷоибӣ воқеаҳо маҳдуд намешавад, балки маҳорати нигорандагӣ, тарзи сужаофарӣ, истифодаи ифодаҳои фразеологиву ибораҳои рехта, санъатҳои муассирсози сухан аз кабили кинояву маҷоз, ташбеҳу истиора, тазоду мутақобила ва ба ин монанд комил мегардонанд» [135]. Муаллиф ба қадри тавон аз диалогу монологҳои ҷолиб, тасвирҳои бамавқеъ, духурагии афкор, ташбеҳҳои мантиқӣ, таркибҳои жаргонӣ, ибораҳои кинояомез ва амсоли ин истифода намуда, ба ин васила оҳанги мазамматро дар навиштаҳо баланд мебардорад ва дар онҳо диди публитсистӣ ва бадеӣ мушоҳида мегардад. Бинобар ин, ҳаҷви Ш. Мӯсоро метавон таносубан ба ду навъ: публитсистӣ ва адабӣ чудо намуд.

Махсусияти жанрҳои ҳаҷви публитсистӣ дар он зуҳур мекунад, ки ҳаҷв, ҳазл, киноя, танз ин ҷо аз унсурҳои асосӣ буда, дар ин гуна осор авомили баҳаракатдароранда маҳсуб меёбанд, аммо ҳаҷви бадеӣ шакли чудогонаву қолаби муайяни жанрӣ надорад. Яъне ба ин монанд асарҳо метавонанд дар қолаби жанрҳои гуногуни бадеӣ эҷод гардида, шакл гиранд. Масалан, афсона метавонад ҳаҷвӣ, фалсафӣ, иҷтимоӣ ва ё сирф бадеӣ бошад. Ҳамчунин, дигар нигоштаҳо дар ин доира метавонад пурра ҳаҷвӣ бошад ё бадеӣ. Яъне, дар ҳаҷви бадеӣ ҷиҳати хос образнокӣ буда, воситаҳои асосии ҳаҷвсоз чун омилҳои ёрирасон ва характернок ин ҷиҳати ҳаҷвро пурра мегардонанд. Дар ҳаҷви публитсистӣ ҷиҳати хос воқеа ва ҳақиқат буда, образнокӣ ва воситаҳои ҳаҷвсоз чун воситаи инъикоси ин воқеият истифода мешаванд. Ба ҳамин вачҳ, муҳаққиқони соҳаи адабиётшиносӣ ҳақиқатро ба воқеӣ ва бадеӣ чудо кардаанд. Ба таъкиди муҳаққиқ Р. Мусулмониён ҷавҳари ҳақиқати воқеӣ онеро ифода мекунад, ки аслан мавҷуд аст, ё ба вучуд меояд ва «ҳақиқати бадеӣ бошад, мундариҷаи ғоявиест, ки тавассути образ дар асар ифода меёбад» [96, с. 227].

Ҳарчанд дар маҷмуа бахши аввал унвони «Ҳикояҳои ҳаҷвӣ»-ро дошта бошад ҳам, ҷанбаи публитсистии ин асарҳои ҳаҷвӣ хеле қавӣ ба назар

мерасанд, чунки онҳо ба даври замони муайян мансуб буда, танз ва тамасхури камбудии омма маҳсуб меёбанд. Агар дар «Идона» (1992) воқеаи тухмҳои барои ид овардаи амаки Давлат, чуча баровардани онҳо ва барои ба бачаҳо тақсим кардани «чучаҳои давлат» 15 шабонарӯз ҳабс шудани қаҳрамон танз шуда бошад, пас дар «Шаби ғорат» (1992) шабнишинии хатмкунандагони мактаб ва хонасалот кардани падару модар барои хариди сарупои нав мазаммат шудааст, ки имрӯз низ чунин исрофкорӣ дар ҷомеа побарҷост. Ин аз махсусиятҳои ҳаҷви публитсистӣ буда, «дар ҳақиқӣ ва ҳаётӣ будани объекти инъикосу тасвир аст, ки офарандагони онҳо ба воқеа ва одамони мушаххас сару кор доранд, ба ҷараёни зиндагии иҷтимоӣ тавбаам мебошанд, персонажи онҳоро дидан, ҳамроҳашон муколама кардан мумкин аст» [87, с. 145]. Дар ҳаҷвиёти «Дузди худӣ», «Ҳасуд», «Демократия», «Мансаб», «Сахтар танқид кунед», «Раис», «Билет», «Ба «Олами кӯдакон» надаро», «Буза ғами ҷону», «Қабул», «Бахшиши тоҷикӣ», «Занаки ғалатӣ», «Нақш», «Тарс», «Сазои сараш», «Парол», «Анализ», «Забони ширин», «Лексия», «Пул-пул», «Сурхшавӣ омузед», «Хиёнат», «Р-раис», «Ҳавохурӣ», «Сахтгарин ҷазо», «Оби тоза», «Овоза» як навъ таҳлилу баррасии ҳодиса, авзоъ, мавзуъ ва масъала сурат гирифта, ба ин васила муносибати муаллифба предмети мазамматшуда мушоҳида мегардад. Аз ин рӯ, аксар осори ҳаҷви бадеӣ аз дидгоҳи таҳлил, муносибат ва арзиши воқеият ба пулитсистика алоқамандии зич доранд. Дар бахши дигари ин маҷмуа «Ҳаҷвияҳо» низ руҳияи публитсистика мушоҳида мегардад. Аммо дар бахшҳои «Латифаҳо» ҳаҷви бадеӣ мавқеи хоса дорад ва ин ҳам аз он сабаб аст, ки хусусияти ҳаҷви бадеӣ дар мавҷуд будани образ ва фантазия мебошад.

Масалан, дар латифаи «Зирак» тахайюл корбурд гардида, дар он санъати тамсил ба назар мерасад. Ҳарчанд дар бахши мазкур латифаҳо оҳанги публитситӣ доранд, вале сирф адабӣ буда, дар онҳо воқеаҳои замон ва

сиёсати даврон дар таҷрибаи лутфи адабӣ инъикос шудаанд. Ба ин навъ латифаи «Ман онам»-ро метавон дохил кард:

«Яке аз дигаре пурсид, ки:

– Арақ хуб аст, ё коняк?

Дигарӣ гуфт:

– Ман онам, ки ҳукм ба ғайб накунам.

Аввалӣ гуфт:

– Ман онам, ки тине берун аз чайб накунам» [12, с. 234].

Бахши «Лутфи адибон»-и маҷмуа ҳаҷви сирф публитсистӣ аст, ҳарчанд қаҳрамонони он инсонҳоеанд, ки муаллиф онҳоро мешиносад, бо онҳо дар якҷо кор мекунад ва бархе шахсиятҳои шинохта низ ҳастанд. Бештари ин латифаҳо дар қолаби жанри маъмули публитсистикаи ҳаҷвӣ ҳазли рафиқона ё худ шарҷ эҷод шудаанд. «Дар шарҷ ё ҳазли рафиқона мақсад тамасхур набуда, балки як навъ сипос, меҳр, шухӣ аст. Шарҷ порчаи хурди манзум ва баъзан мансурест, ки бо шухиву зарофат ба ягон муносибат: ба шоирон, аҳли санъат ё шахсони дигар бахшида мешавад» [89, с. 299].

Дар бахши «Лутфи адибон»-и маҷмуаи «Бахшиши тоҷикӣ» [12] шарҷ бо шухиву зарофат хислатҳои барҷаста, баъзан камбудииҳои шахсӣ, лаҳзаҳои зиндагонии шахс бо ибораҳои духура, муболиғаҳо нишон дода шудааст. Дар онҳо танқиди тезутунд ва маҳвкунанда вучуд надорад. «Дар ҳаҷви рафиқона ханда мавқеъ ва қувваи муайянро доро аст, вале ханда дар он на аз рӯйи нафрат ва адовату кина, балки бо ҳазл ва хайрхоҳона ифода меёбад» [89, с. 300]. Ҳамчунин, дар осори ҳаҷвии Ш. Мӯсо аносири жанрии эпиграмма дида мешавад. Махсусан, бахши «Хомпазҳо»-и маҷмуаи «Бахшиши тоҷикӣ» ба ин жанр мансуб аст. Маъноии эпиграмма навиштаҷот буда, дар шакли хурди назмӣ дар адабиёти Юнони қадим мавқеи хосса пайдо карда будааст.

Майдони ҷавлони жанрҳои адабиёт ва публитсистика басо фарох аст. Ин ду соҳаи суҳанварию таъсиррасонӣ тӯли асрҳо то замони мо аз васоити

якдигар кор гирифта, мардумро тасаллӣ, ба кори созанда ва қаҳрамониҳои мондагор даъват, аз вазъи замону макони муайян ба наслҳои минбаъда қиссаҳо боқӣ мегузоштанд. Ҳамин аст, ки аксар жанрҳо аз адабиёт ба публицистика омадаанд, аз он ҷумла эпиграмма, чунки ин ду соҳаи суҳанварӣ – яқумӣ ҳамчун баёнгарии мақсад, ҳадаф, натиҷаи кор ва дуввумӣ ба таври «фаврӣ (оперативӣ) мавзӯҳои рӯзмарраи замонро дар бар гирифта, ба манфиати синфи мубориз» [86, с. 71] кор кунанд.

Аз ин рӯ, дар публицистика ва матбуоти муосир эпиграммаҳо, аслан, адибон ба нашр мерасонанд. Дар матбуоти даврӣ низ эпиграмма нақшро, ки дар адабиёти бадеӣ ва эҷоди илмӣ дорад, иҷро мекунад.

Дар «Ҳомпазҳо» эпиграмма аслан дар ашқоли луғатнома, зарбулмасал, шеър ва амсоли ин вомерурад.

Зери унвони «Тафсир-ул-луғот» эпиграмма дар шакли луғатнома омадааст. Масалан:

«Арақ – кафшери суҳбату аҷали обрӯ;

Оқил – қару гунгу кӯр» [12, с. 312].

Дар шакли зарбулмасал бошад зери унвони «Нав-ул-масалҳо» эпиграмма ҷой дода шудааст:

«Ҷафо кунӣ, вафо бинӣ!

Тағо дорӣ, бақо дорӣ!

Бори қач ба манзил расад!

Ҷаҳонро хуррамӣ аз даҳон аст!» [12, с. 313].

Эпиграммаро муҳаққиқон аз жанрҳои мушқилтарини ҳаҷвӣ медонанд, зеро нигорандаро мебарояд, ки барои ифодаи фикри танқидияш дар якҷанд мисраъ ё порчаи насрии ҳаҷман хурд ҳамаи воситаҳои усулҳои ҳаҷвиро истифода кунанд. Дар шакли шеърӣ:

«Як сӯм-як сӯм бандча шавад,

Ҳам мошин, ҳам дача шавад» [12, с. 313].

Ш. Мӯсо на фақат дар қолаби жанрҳои ҳаҷви публитсистии бадеӣ асар эҷод кардааст, балки ҳамчун мутахассиси ин соҳа ҳусну қубҳи ҳаҷвро ба баррасӣ кашидааст. Мавсуф дар нигоштаҳои «Бурду боҳти ҳаҷв» [13], «Назаре ба ҳаҷви имрӯз» [22] ва суҳбату мусоҳибаҳои ба монанди «Неше, ки нӯш медихад» [129] доир ба ҳусну қубҳи ҳаҷв андешаҳои баён кардааст.

Ҳамин тавр, таҷрибаи эҷодии адабиёт ва публитсистика нишон медиҳад, ки ифшоии камбудиву нуқсонҳои дар ҷомеа мавҷудбуда хислату рафтори номатлуби ҳамзамонон, на танҳо ба тарбияи мардум, балки барои пешрафту инкишофи ҳаёти иҷтимоӣ хеле хуб буда, барои беҳтар гаштани зиндагӣ саҳми бориз мегузорад ва пайванди ҳаҷв дар адабиёту публитсистика бешак ба соҳаи манфиатбор мебошад. Шералӣ Мӯсо зимни мушоҳидакор будан, ба умқи моҳияти масъала чуқур фурӯ меравад ва бо тамоми камбудиву истибод мубориза бурда, дар дили хонандаи заки умед ба ояндаи нек, талош барои адлу инсофи иҷтимоӣ ва эҳсоси узви ҷомеаи мадания будани ӯро бедор мекунад.

БОБИ II

ХУСУСИЯТИ МУНДАРИЧАВИИ ОСОРИ ПУБЛИТСИСТИИ

ШЕРАЛӢ МӢСО ДОИР БА СОХТМОНҲОИ АЗИМ

Дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо, хосса дар фаъолияти замони истиқлолият бунёди сохтмонҳои азим мавқеи намоён дорад. Ӯ ҳамчун нависандаи публитсист ба раванди бунёдкорихои Тоҷикистони соҳибистиклол, ки аз оғози садаи ХХI маншаъ гирифтааст, бо эҳсоси баланди шахрвандӣ ва масъулиятшиносии эҷодӣ таваҷҷуҳ намуда, на танҳо ин равандро ифтихормандона истиқбол гирифтааст, балки бо неруи қалами худ дар инъикос ва тасвири он саҳм гирифтааст.

Ба ин мазмун, агар дар оғози раванди корҳои созандагӣ кандани нақбҳо ва таъмиру тармими роҳҳо қарор гирифта бошад, идомаи ин марҳала бунёди сохтмонҳои азим, бахусус неругоҳҳои барқи обӣ дар кишвар мебошад. Адиби публитсист Шералӣ Мӯсо ҳам аз раванди кандани нақбҳо ва таъмиру тармими шоҳроҳҳои кишварамон, ки бо чушу хуруш идома ёфта, дар раҳиҳои кишвар аз бунбасти коммуникатсионӣ мусоидат карданд ва ҳам аз чараёни корзори сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ, бахусус Неругоҳи барқи обии «Роғун» борҳо дидан карда, бо коргарону сарварон суҳбатҳо намуда, асарҳои алоҳида иншо намудааст. Бинобар ин, публитсистикаи ӯро доир ба сохтмонҳои азим метавон ба ду фасл: бунёди роҳу нақбҳо ва сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ чудо кард.

2.1. Масъалаи бунёди роҳу нақбҳо

Пас аз имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ва як андоза ором гардидани фазо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, новобаста аз вазъи ноороми кишвар чихати мустиқилии коммуникатсияи дохилӣ, бартарфасозии бухронҳои иқтисодӣ, бо шароити хуб таъмин

намудани аҳоли ва татбиқи чаҳор барномаи мукаммали стратегиро роҳандозӣ намуд. Сараввал расидан ба сулҳу ваҳдати умумимиллӣ, раҳойии мамлакат аз бунбасти коммуникатсионӣ, ахиран истиқлоли энергетикӣ, солисан саноатикунонии мамлакат дар маркази таваччуҳи ҳукумати ҷумҳурӣ қарор дошт. Махсусан, дар самти раҳонидани кишвар аз бунбасти коммуникатсионӣ ҳукумати мамлакатро мебоист, ки барои пайванди манотиқи гуногуни ҷумҳурӣ бо ҳамдигар сараввал ба кандани нақб дар минтақаҳои куҳии мушкилгузар ва таъмиру тармими роҳҳои хурду бузург пардозад. Бо ташаббусу дастгирӣ ва ҷасорати Сарвари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон як қатор иншоотҳои азим бунёд гардиданд. Роҳбари давлат дар сохтмони чунин иншоотҳо на фақат иқдомоту ташаббус ва ҷидду ҷаҳд карданд, балки дар мулоқоту вохуриҳо аҳли эҷодро ба қавӣ гардондани иртибот бо бунёдкорони ин иншоотҳо даъват карда, иброз доштанд, ки эшон бояд дастовардҳои замони соҳибистиқлолӣ, қаҳрамониҳои сохтмонҳои азими мамлакатро дурусту холис тасвир созанд.

Бо даъвати Сарвари давлат аҳли зиёи ҷумҳурӣ, аз он ҷумла аҳли адаб ва рӯзноманигорон ба бунёди иншоотҳои азим таваччуҳи хосса намуда, онро ба қисмати умда ва мубрами воситаҳои ахбори омма, махсусан матбуоти даврӣ мубаддал гардонданд. Дар ин замина аҳли эҷод, азҷумла Урун Кухзод, Кароматулло Мирзо, Абдулҳамид Самад, Равшани Ёрмуҳаммад, Бахтиёр Муртазо, Абдуқодири Раҳим, Мачид Салим, Шералӣ Мӯсо ва дигарон ба мавзеи иншоотҳо сафар карда, дар бораи қаҳрамониву заҳмати коргарон ин иншоотҳо асарҳои гуногун ба қалам додаанд. Аз ҷумла, романи мустанади Б. Муртазо «Нақби Истиқлол» ва «Пайванди марзҳо ва дилҳо»-и А. Раҳимро ин ҷо метавон махсус зикр намуд.

Дар ин раванд аксар рӯзноманигорон ва адибон мақоваҳову осор ба табъ мерасонданд ва шакли баёну тарзи таҳқиқ бо дарназардошти сиёсату руҳияи замонии маърифати ин масъала пайваста шакл мегирифт, ки як намунаи он публитсистикаи Шералӣ Мӯсо маҳсуб меёбад. Дар эҷодиёти ин

нависандаи публитсист масъалаи бунёди роҳу нақбҳо мавқеи хоссаеро ишғол карда, ӯ саривақт тавассути сафар ба ин мавзеъҳо проблемаҳои роҳҳои мошингарди кӯҳҳои сар ба афлокро омӯхта, ҳамзамон бо бунёду азнавсозии роҳҳо ва кандани нақбҳо аз наздик ошно шуда, ҳосили онро дар қолаби очерку мақолаҳо ва асарҳои алоҳидаи бадеиву публитсистӣ ба шакл дароварда, интишор намудааст. Яъне, ин амал аз як ҷиҳат, тақозои эҷодӣ бошад, аз ҷиҳати дигар, масъулияти баланди Ш. Мӯсоро ҳамчун як шахси фаъоли ҷомеаи маданӣ нишон медиҳад. Зимнан, масъулияти шаҳрвандӣ аз масоиле маҳсуб меёбад, ки ботинан мураккаб буда, ба ақидаи Е. Прохоров мазмуну моҳияти онро «дар маърифат ва кӯшиши босамари паҳн намудани манфиатҳои умумимиллӣ, майлноқӣ ба ҳалли масъалаҳои минтақа, мамлакат ва ҷаҳон ба манфиати ҳамаи шаҳрвандон ва тамоми инсоният» [102, с. 101] метавон арзёбӣ кард.

Дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо масъалаи бунёди роҳу нақб дар ду шакл воমেхурад:

- 1) дар шакли асарҳои алоҳида;
- 2) дар контексти қисм ё бахши ин ё он асар.

Ба гурӯҳи якум метавон қиссаи ҳучҷати «Мардистон» [67]-ро дохил кард. Адиб онро дoston номидааст, ки дуруст аст, чунки анъанаи мардистоннависӣ дар адабиёти тоҷик нав нест. Ҳануз дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ шоири шаҳир Абулқосим Лоҳутӣ дostonи «Мардистон»-ро эҷод намуд, ки дар он фидокории мардони банангу номус дар майдони ҷанг тасвиру таҳсин гардидааст. Ҷанбаи пурқуввати ин асар ҳимояи марзу бум ва нангу номуси ватандорӣ аст. Дар дostonи «Мардистон»-и Шералӣ Мӯсо қаҳрамониву фидокориҳои майдони ҷанг не, балки корзори меҳнат ва арсаи роҳсозиву нақбкани тасвир гардидааст. Байни ин ду дoston, ки якумӣ манзума ва дигарӣ наср аст, як пайванди мантиқӣ ба назар мерасад ва ин ҳам қаҳрамони дар ду корзор – ҷанг ва меҳнат аст. Адиб нишон додан мехоҳад, ки корзори меҳнат аз майдони ҷанг фарқе надорад, чунки нақбкани роҳсоз бо

нангу намус ба майдони меҳнат омадааст ва нақбу роҳе, ки дастомуз нашудааст, бо хатар қариб ки ҳаммаъност.

Достони «Мардистон»-и Шералӣ Мӯсо, ки мавзуи сохтмон, баҳусус кандани нақбҳоро фаро мегирад, бо ҳамин унвон (сараввал соли 2013 ва пасон соли 2021) ду маротиба чоп шудааст. Ин асар ҳамчун дастоварди эҷоди адабиву публитсистии давраи соҳибистиклолӣ аз ҷониби аксар аҳли эҷод, азҷумла публитсистон мавриди омузиш ва тадқиқу баррасӣ қарор дода шуда, дар маҷмуъ хуб арзёбӣ шудааст. Аз ҷумла, дар нигоштаҳои Мурод Муродӣ «Илҳом аз бунёдкорихо» [132], «Мардистон»-и мардсито» [133], «Таҷассумгари суҳтану соҳтанҳо» [21, с. 3-11], «Таҳлили хулосавии асарҳои публитсистӣ доир ба кандани нақб ва таҷдиди шоҳроҳҳо» [93] ва Насиба Кучарова «Инъикоси бунёди нақбҳо ва тармими роҳҳои мошингард» [83] ба ин асар таваҷҷуҳи хосса шудааст, ки дар раванди баррасии илмӣ ба онҳо таъя хоҳем кард.

Шералӣ Мӯсо ба Истиклолияти кишвар назари хосса дошта, ҳамчун шахси ватандӯст, худшинос ва шавқманди корнамоиҳои қаҳрамонҳои асарҳояш, аз комёбиву пешравиҳои кишвараш хурсанд гардида, онҳоро бо эҳсоси баланди ватандӯстиву эҷодкорӣ ба қалам дода, тарғибу ташвиқ мекунад. Ё меҳодад, ҳисси ватанпарварии хонандаро дучанд кунад, ўро ба дӯст доштани ватанаш водор созад. Ба ақидаи М. Абдуллоев «ғояи ягонагии миллӣ ва ватанпарвариро бе тарғиботу фаҳмондадихӣ ва тавзеҳот инкишоф додан мумкин нест» [73, с. 4].

Муаллиф бо чопи асари «Мардистон» як ҳадаф – тасвир ва таҳқиқи рӯзгор ва фаъолияти меҳнатии коргарон ва бунёдкоронро, ки дар бунёди роҳу нақбҳо (хусусан нақбҳои Шаҳристону Чормағзак) фаъолона ширкат меварзанд, пайгирӣ карда, тавассути тасвири ҳаёти инсонҳои одӣ, ки дар шароити саҳту ва вазнин кор мекунанд, саҳми модию маънавӣ ва мавқеи шаҳрвандии онҳоро ба хонанда намо меदिҳад.

Чопи аввали «Мардистон» (2013) новобаста аз мазмуну мухтавои умумии мавзуро фаро гирифтанд, доманаи начандон густурда дошта, дар он баъзе пахлуҳои масъалаи баррасишаванда на он қадар равшан ва корнамоии бархе қаҳрамонон пурра нишон дода нашудааст. Ба ҳамин хотир, баъд аз чанд муддат, публицсист асари «Мардистон»-ро пас аз таҳриру такмил чоп намуд. Дар кори эҷодӣ ин усули нав нест, балки он барои боз ҳам амиқтар омӯхтан, вусъат бахшидани тасвири мавзӯ ва қаҳрамонон ёрӣ мерасонад. Кӯшиши аҳли эҷод дар самти таҳқиқи ҷанбаҳои нав ба нави воқеият, дар ҳамачиҳата ва возеҳ нишон додани хӯю хислати ҳамзамонон ба ақидаи адабиётшинос М. Шакурӣ «боиси ин шуд, ки дар соҳаи услуб, дар соҳаи аз худ кардани шаклҳои гуногуни тасвиркорӣ реалистӣ ҷустуҷӯҳои пуршиддати эҷодӣ ба амал омад» [122, с. 9].

Дар нашри дуюм, адиб ба кушодани симои коргарон ва ба ин васила бештар тасвир кардани кор дар ҷабҳа пардохтааст, ки дар натиҷа ба матни асар иловаҳо шудаасту ба мазмуни он камтар таъсир кардааст. Бинобар ин, баъзе иловаҳо ҷузъӣ арзёбӣ мегарданд. Масалан, қисмати дуҷуми фасли аввал «Марди қавӣ» [21, с. 33-47] дар нашри дуввум ҳамон фасли «Одами комил» [21, с. 66-80] аз нашри якум аст, ки бо каме таҳриру такмил чоп шудааст. Ҳарчанд унвони фаслҳои ду нашр аз ҳам фарқ мекунанд, аммо мазмуну мухтаво тағйир намеёбад. Масалан, фасли чоруми асарро дар нашри дуввум қисматҳои «Наврӯз», «Бобои Раҷаб», «Содик», «Қурбон», «Қодир», «Далер» [21, с. 222-265] ташкил медиҳанд, ки саргузашти онҳо мухтасаран қисм-қисм дар дигар фаслҳои қисми аввал мушоҳида мешавад, аммо дар шакли зерфасл ҷудо карда нашудааст. Мазмуну мухтавои боби чоруми нашри якум «Ҳам бахт ҳам тахт»-ро фақат рӯзгор ва қору фаъолияти тарҷумони забони чинӣ Далер Нигматов фаро мегирад. Яъне муаллиф як навъ амалиёти пурракунӣ дар асарро анҷом медиҳад, чунки «Мардистон» «бо вучуди лаҳзаҳои ҷудогоноро фаро гирифтанд, дар маҷмуъ як масъаларо думболагирӣ менамояд, ки он вазъ ва ҳолати раванди нақбканиӣ ва сохтмону таҷдиди роҳҳо дар ду

ағбаи кишвар аст. Бинобар ин, дар асар образи асосиву ёрирасон вучуд надорад» [132]. Муҳаққиқ М. Муродӣ дар тақриз ба нашри якуми «Мардистон» ба таври таҳтонӣ бо мисолҳо қайд мекунад, ки «аз ҷиҳати шакли жанрӣ асар қиссаи ҳуҷчатист, ки дар навъи очерк андар очерк иншо гардида, аммо баъзе қисматҳо хусусияти лавҳай доранд, ки тасвири як лаҳзаи хурди корҳои сохтмони ро фаро мегиранд» [132]. Ба пиндошти мо, маҳз ҳамин эрод боис шудааст, ки муаллиф ҷо-ҷо тасвири лавҳа кору рӯзгори қаҳрамононашро таҷдид намуда, дар шакли очерки алоҳида комил созад. Аз ин бармеояд, ки нависанда ба навиштаҳояш бо назари интиқодӣ менигарад, ба эродҳои муқарризон диққат медиҳад ва ба такмили онҳо мекӯшад, аммо дар натиҷа асар ҷӣ гуна хусусиятро касб мекунад, муаллиф ба ин мақсадҳо то кадом андоза ноил мегардад ин паҳлуи тамоман дигари масъала аст, чунки ҷаҳонбинӣ, фаросат ва маърифати воқеаву таҳқиқӣ публитсистиву бадеии он аз ҷониби ҳар эҷодкор ба таври гуногун сурат мегирад.

Ш. Мӯсо аз ҷараёни ободкорӣ дар кишвар, махсусан дар самти кандани роҳҳо ва нақбҳо асарҳо эҷод карда, заҳмату меҳнати бунёдкоронаи сохтмончиёни нақбҳои Чормағзак ва Шаҳристонро муфассал тасвир ва ҳолату вазъият, кӯшишу талаш, муваффақияту шароити буду боши коргарони ин иншоотҳоро бо корбурди унсурҳои воқеиву бадеӣ намо додааст, ки дуруст буда, аз шиносномаи худ асар низ бармеояд, ки он «аз заҳмати сангини кӯҳканҳои шуҳратманди тоҷик, ки ҷон ба каф гирифта, нақбҳои Шаҳристонро Хатлонро сохтанду афсонаро ба ҳақиқат табдил доданд қисса мекунад» [21, с. 2]. Ба назари инҷониб, мебоист ғояи асари мазкурро, сараввал, – раҳӣ аз бунбаст ва маҳдудияти коммуникатсионӣ, дуввум – бевосита кандани нақбу сохтмони роҳ, ва сеюм, тасвири ҳаёти коргарону дигар инсонҳои наҷиб ташкил диҳад. Якумӣ бо баъзе ҷузъиёти ҷудогона ва саввумӣ, ки бевосита очеркҳо дар бораи коргаронро фаро мегирад, дар асар ба назар мерасанд. Дар ин ё он бахши фаслҳои асар бархе ҷузъиёти марбут ба кандани нақбу сохтмони роҳ мушоҳида шавад ҳам, бевосита ба мароми

муаллиф ва мухтавои фасл така карда, аз мавзӯ берун мебароянд. Ба ин гуфтаҳо метавон «Ағбаи назарногир» аз фасли якум, «Таркиш» аз фасли дуввум, «Сангдевор» ва «Сангшикан» аз фасли сеюм, «Шаб дар нақб» аз фасли чаҳорум, «Тармасавор» ва «Рӯзи қабули нақб» аз фасли панҷумро мисол овард.

Муаллиф метавонист ин бахшҳоро дар як фасл гирд оварда, ба мухтаво ва ғояи асосии асар ҳадафмандона наздик шавад. Масалан, дар бахши «Ағбаи назарногир» [21, с. 74-78] баҳси исботи Қодир Саидов ба Ли Ган дар бораи чун обу ҳаво зарур будани нақби Чормағзак тасвир мегардад, ки Қодир ба саволи «Исбот бикун!» бо лабханди назарногир: «– Ҳама чиз вақту соат дорад... Зимистон»-гуён ҷавоб медиҳад ва бо фарорасии фасли зимистон ва боридани барфи аввал Ли Ганро ба ағба мебарад. «Ва Ли Ган ағбаро дар зимистон дид. На танҳо дид, балки хатари онро дар худ эҳсос кард. Ногоҳ мошинро ях партофт ва бод мошини бузургро чун хас сӯйи ғор бурд. Ранги рӯйи Ли Ган, ки одатан одами боғайрат буд, сап-сафед канду бо ҳарос фарёд кашид:

– Ох, ин чӣ бало?!» [21, с. 77] ва ба қавли муаллиф бузургворе дар пушташон буд, ки мошин дар лаби ғор истод.

Маҳз ин ҳодиса боис гардид, ки Ли Ган ба зарур будани нақб бовар кунад ва дар муҳлати муқарраршуда шоҳроҳи Душанбе-Чанок ва нақби Шаҳристон бунёд гардад.

Дар бахши «Таркиш» [21, с. 135-148] қисмати аввал рӯчуан ва қисмати дуввум оғози мазмунии он аст, ки баъди аз забони Шамсулло садо додани «Нақб бо усули таркиш сохта мешавад» [21, с. 137] адиб ба шарҳу тавзеҳи ин калима мегузарад. Ӯ ҳамчунин зикр мекунад, ки соли 1961 дар дараи Пули сангин аввалин таркишҳои бунёдкорона садо дода, сохтмони Неругоҳи барқи оби «Норак» бо сарбанди баландиаш сесадметра оғоз ёфта, дар ҷойи деҳаи хурдакаки соҳили Вахшрӯд ба бунёди шаҳри замонавӣ низ ибтидо гузошта будаанд. Ва инчунин рӯчуи таърихӣ кардани адиби публитсист ба таркише

бунёдкор, ки якбора боиси чандин ободиҳо мегардад, бесабаб набуда, ин васила ба ҳам баستاني силсилаи мавзӯ аст. Шиносой бо сардори бригадаи таркишгарон Наим Расулов, садо додани таркиш дар шоҳидии адиб ва ноаён такон хурдани пайкар ва ба дилаш ларза афтодан ва қиёси ин таркиш бо таркиши замони чанг далели он аст, ки аз даҳшати чанг ва аҳволи мардум дар он рӯзгори саҳт ба адиби публитсист хотироти сангине боқӣ мондааст. Адиб таркиши ҷонрабо ва харобиоварро бо таркиши раҳқушо ва ободкор муқоиса карда, ба ёд меорад, ки яқумӣ азияту хисорот ва дуюмӣ созандагиро борвар аст ва меҳодад яқумиро ба гӯшаи фаромушӣ супораду натиҷаи дуввумиро ба чашми сар бубинад, бевосита ба ғоя пайванди мантиқӣ касб кардааст.

Баҳши «Сангдевор» [21, с. 174-180] аз фасли сеюми асар бевосита ба яке аз ҷанбаҳои муҳими қори нақбу роҳ – сангчиниву ҷангшиканӣ баҳшида шудаанд. Воқеаву ҳодисаҳои тасвирнамудаи муаллиф дар баҳши аввалӣ дар даҳлези нақби Чормағзак – роҳи се ҳазору шашсаду ҳаштодметра, ки ба шоҳроҳ табдил гашт, сурат мегирад. Дар тасвири адиби публитсист ду бригада дасту остин барзада сангдевор мекарданд. «Аъзоёни бригада дар сар қулоҳҳои ҳасину тибитӣ ҳазлқунон қор мекарданд. Чанд нафар устои сангчинро бо сангу маҳлул таъмин менамуданд. Устои сангчин, марди қадбаланди ба қитфу бозу бо сару тани арақшор ва гунаҳои гулгуну тафсида суруди «Тоҷикам аз Тоҷикистон»-ро замзама карда, бо маҳорат санг болои санг мечид...

– Мебинам, ки ба ин девор ифтихор меқунӣ, – гуфтам ба ӯ.

– Албатта! Чаро не? – бо табассум гуфт ӯ. – Ин девор барои ман аз девори бузурги Чин бузургтар аст» [21, с. 174-175].

Истиқболи муҳандиси назорати Умед Маҳмаднақибов, шиносой бо бригадаи Иқром Асоев ва суҳбати адиб бо эшон мазмуни баҳшро фаро гирифта, қори сангчинӣ бо рӯзи чехраҳои гарми қоргарон хотима меёбад.

Баҳши «Сангшикан» [21, с. 180-185] аз он шуруъ мешавад, ки диққати Шералӣ Мӯсоро машғулияти сангшикани қоргаре ҷалб мекунад ва ҷун

оҳанрабо фикру зикри муаллифро ба худ мекашад. Муаллифро бо босқон (болғаи калону вазнин барои шикастани санг) санг шикастани мард ба таачҷуб меорад, ки дар асри бисту як ин манзара боварнакарданист. Аммо «мард лаб зери дандон гирифта, босқонро аз сар боло мебардошту бо хама неру «Ҳаҳ!» гуён, ба сари санг зарба мезад. Ҳамоҳанг ба «Ҳаҳ!»-и ӯ садои санг баланд мешавад...

«Ҳаҳ»-у зарбаву садои санг!

Ва бозу боз якмаром.

Меғуй робот бошад» [21, с. 181]. Муаллиф ба ҷойи нишон додани саҳми санг, иртиботи он бо нақб ва ҷузъи ҷудонашаванда будани он ба сангшикан ва касабҳои сангшиканӣ аҳамияти махсус медиҳад.

«Шаб дар нақб» [21, с. 233-236] аз фасли чаҳорум мебоист пайванди мантиқии бахшҳои дигаре бошад, ки дар боло зикр гардиданд, аммо бо сабаби дар фасли дигар ҷой доштани бахш он тамоман табиату мазмуни дигарро ба худ касб кардааст. Публиксист зимни мушоҳидаи эҳтиёкоронаи кори нақб дар шаб ва маҳорати бештарро талаб кардани он, машғули кор будани кафшергарони соҳибмаҳорат Ҷамшед Сафаров, Қурбоналӣ Бӯриев ва дигар фарҳоднасабони майдони корзор, ки корчома дар бар ва кулоҳ дар сар «мехостанд ҳарчи зудтар марраи зафару нусратро фатҳ намоянду синаи кӯхро шикафта, роҳ кушоянд, роҳи пурхатари ағбаро ба барфу борон ҳавола намоянд» [21, с. 234], метавонист ҷузъиёти кори кафшергарӣ ва ба ин монандро ба хатти ҳаракати тасвир дароварда, устухонбандии филизии хунармандонаро ба мавзӯ рабти ғоявӣ диҳад.

Дар бахши «Тармасавор» [21, с. 324-328] муаллиф аз фаъолияти қаҳрамонӣ ва ҷонфидоии мутахассисон, махсусан, муовини аввали Вазорати нақлиёт Ҷумъахон Зӯҳуров қисса мекунад, ки ҳадаф исботи як инсони одӣ будани ҷӣ коргари қаторӣ ва ҷӣ як муовини вазир аст.

«Рӯзи қабули нақб» [67, с. 348-356] фақат шодиву хурсандии ҷиноиву тоҷикро барои зафар ва расидан ба ҳадафи бузург супоридани лоиҳаи нақби

Чормағзак дар бар мегирад, ки аз фазои идонаву эҳсоси пирӯзӣ бархурдор аст. Ҳадаф аз ташреҳи қисматҳои мазкур дар он аст, ки муаллиф метавонист бо иловаи як фасли алоҳида ба ғояи асар, ки дорои руҳи қавии публитсистӣ аст, мазмунҳои нисбатан тоза зам кунад.

Тасвири лаҳзаҳои гуногуни кор дар иншоот ё гуфтору рафтори қаҳрамонон сабаби шакл гирифтани тасвири лавҳай гаштааст, ки дар асари мазкур аз сабки нисбатан вижаи тасвиргароии публитсист дарак медиҳад. Дар чунин тасвиргароӣ аслан «аз тариқи як ё якчанд лаҳзаи ҳассос зиндагиномаи шахсе, ё чеҳраи воқеае, манзарае мушаххас ва муаррифӣ карда мешавад» [79, с. 35] ва хосияти тавсифӣ низ дорад. Азбаски ин амал ҳам ба публитсистика ва ҳам ба адабиёт баробар хизмат менамояд, муаллиф ба таҳқиқи таърихи воқеа, факт, мушаххассозии характери фард ё ҷузъи образ аҳаммияти бештар медиҳад. Масалан, дар фаслҳои «Ҳосили умр», «Ағбаи назарногир», «Наим», «Таркиш», «Сангшикан», «Шаб дар нақб», «Сангдевор», «Заводи бетон», «Тармасавор», «Рӯзи қабули нақб» ва ғайра ин аносир возеҳ мушоҳида мегардад. Дар бораи аносири чанд жанр дар як жанр бошад, таъсиррасонии нуфузи фазои иттилоотиро ба очерки муосир махсус зикр кардан зарур меояд, чунки бино бар сабаби далелу иқтибос дар он зиёд гардидан, муаллифи очерк дар аксар ҳолат ҳамчун шореҳ ба назар мерасад. Ҳарчанд, барои очерк шарҳу тафсир бегона нест, аммо тасвир бояд нисбат ба шарҳ мавқеи бештаро касб намояд.

Чунин шева, махсусан дар фасли «Тармасавор» мушоҳида мегардад. Воқеаҳои ин фасл охири моҳи моҳи декабри соли 2008 пурра зери тарма мондани нақби «Истиқлол»-ро фаро мегирад. Аз сабаби дар ҳамон вақт тармаҳои баландишон 20 метру тӯлашон 100-200-метраро аз роҳ дур кардан ғайриимкон будааст, бино бар нақли Ҳикмат Неъмат ба муаллиф ҳамон рӯзҳо мебинад, ки «Ҷумъахон Зухуров бо сару рӯйи шамолхурдаву аз сардӣ сиёҳчурдашуда, дар пойҳояш мӯзаҳои резинӣ, дар бар либоси махсуси

коргарӣ, боло-болои тармаҳо меравад ва кори булдозерчиёни хитоиро роҳбарӣ мекунад» [21, с. 326].

«Мардистон» самари таҳхису таҳлили лабораторияи муҳандисӣ ва эҷодии публитсист аст, ки бо таваҷҷуҳ ва бардошти вижа иншо шудааст ва эҷодкорони навқаламу навқадам, «бахусус рӯзноманигорону публитсистон аз мухтавои ин асар роҳу тариқаи интиҳоби мавзӯ, омузиши он (ҳодиса, воқеа, қаҳрамон), кор бо сарчашма, чамъоварии иттилооту маълумот ва шеваҳои тасвириро меомузанд. Аммо ин як паҳлуи кори эҷодист, ҷанбаи дигар коркарди ин маълумот, сохтани суҷаҳо, офаридани характер, ҳислат, тип ва образ аст, ки ин ҷиҳатҳо ба ҳунари нигоранда вобастагӣ доранд. Шералӣ Мӯсо чунин ҳунарро дорад» [93, с. 92-93]. Пеш ё баъд аз он ки публитсист дар бораи ин ё он қаҳрамон нақл кунад қору пайкори ӯро тавсифу тасвир кунад аз зиндагӣ, таҷрибаи корӣ, санаҳои муҳими ҳаётӣ – ба мисли волидайн, зодгоҳ, мактаб, ихтисосмандӣ, донишгоҳ, оиладоршавӣ, пастиву баландиҳои рӯзгор ва амсоли ин мисолҳо меорад, то хонанда бо қаҳрамон хубтар шинос шавад ва, пеш аз ҳама, нукоти муҳими ҳаёти ӯро донад. Масалан, дар тасвири қору фаъолияти қории Қуръон ва тарҷумони забони чинӣ Далер Нигматов аввал худи муаллиф бо ӯ шинос мешавад, баъдан вазифаву кори ӯро мефаҳмад, рафтору гуфтору кирдорашро ҳамаҷониба мушоҳида мекунад ва баъдан ба кашфи зиндагии талху ширини ӯ меғузарад. Азоби муҳочират, шиносӣ бо зани меҳрубони ҷиноӣ, ки ҳаёти Далерро пурра тағйир дод, омӯхтани забон, бозгашт ба Ватан ва савдогарӣ дар бозори Саховат, вохурӣ бо Ли Ан, ки ӯро ба Чормағзак овард ва саҳнаҳои ба ин монанд оҳиста-оҳиста симои як қаҳрамон ва пайкори ӯро дар яке аз бузургтарин иншооти замон ба хонанда мекушояд. Бинобар ин, ҳосили суҳтану соҳтанҳоро таҷассум кардани навсанди дар «Мардистон» на танҳо кайфияти эҷодӣ, балки шеваи маслаки ӯст, ки аз асар ба асар бо методҳои гуногун зухур мекунад.

Қариб дар аксар асарҳои бадеиву публитсистии Шералӣ Мӯсо қаҳрамонҳо корозмуда ва ҷабру ҷафои рӯзгоркашида ҳастанд. Хушбахтӣ

барои адиб ва қарамонхояш монанди пудинаи лаби ҷӯй нест, ки ҳар баҳор неш зада барояд ва дуруст хулосабарорӣ мекунад, ки хушбахтиро худӣ кас бо зӯри бозу соҳиб гардад, он побарҷову мустаҳкамтар аст ва инсон бештар ба қадраш мерасад. Хусусан, дар «Мардистон» пешорӯйи кори нағз ва маоши хуби қаҳрамон ҳамеша меҳнати вазнин ва саргузашти талх меистад. Дар ағбаи Чормағзак ба садама дучор шудани падар ва бародари яке аз нақбканон Қурбон дар фасли панҷуми боби чорум, ба хоҳири ягона фарзанд шавҳар накардани модар, барои пули маҳр муҳочират намудан, ба доми нашъачаллобон афтодану мавриди истинтоқ қарор гирифтани зарфшӯйиву гӯрковӣ дар Маскав, то алифу ломи нақбканиро омӯхтан аз устодаш Ҷумъа Қувват [21, с. 256], соҳиби писар ва зиндагии серу пур шудан, аз паси пода чидани саргину ҳезумтайёркунӣ, ба дасти авбошон афтидану мавриди латукӯб қарор гирифтани бо тухмати як духтари сабукпо ба боди фано рафтани 8 соли ҳаёти Далер Нигматов ном як ҷавонмарди поквичдон [21, с. 264] ва амсоли ин худ хулосаи ҳаёти фидокоронаи коргарони ин корзори меҳнат аст. Новобаста аз он ки Ш. Мӯсо, ҳатто хурдтарин ҷузъиёти ҳаёти қаҳрамонро меорад, бевосита хулосабарорӣ намекунад ва муҳокимаи ҷамъбастиро ба хонанда ҳавола карда, ба ин восита ба рӯзгори қаҳрамон муносибати психологӣ ва ба фаъолияти ӯ рӯчуъи ҳаётӣ мекунад ва ин тарзи муносибати муаллиф дар соҳаи эҷоде, ки ӯ саруқор гирифтааст, амали муқаррарӣ маҳсуб меёбад. Дар публитсистика хусусияти илмҳои дигар возеҳ ба назар мерасад, чунки он «дар роҳи нерумандии худ, ҳам аз адабиёту санъат, ҳам аз фалсафаву фарҳанг, ҳам аз сотсиологияву психология ва ҳам аз таъриху сиёсатшиносиву бисёр илмҳои дигар як унсуреро шакл сохта ба худ гирифтааст» [84, с. 13] ва як сабаби ба масоили мубрам ва зухуроти иҷтимоии замон сару қор гирифтаниш низ ҳамин аст.

Дар «Мардистон» воқеаву ҳодисаҳои гуногун, манзараҳои меҳнату талош, мураккабиву мушкилот, ташкилу сафарбарӣ ва қору рӯзгори аҳли меҳнат мисли эпизоди намоишнома ё як навор аз пеши назар мегузаранд, ки

меҳнати вазнин ва шароити саҳти корро эҳсоси бевоситаи ватандӯстӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ сабук месозад. Вагарна дар байни ин идда шахсоне низ ҳастанд, ки ғами зиндагиву ризку рӯзӣ дар сарашон бо кор тавҷам тоб меҳурад. Аз ин гуфтаҳо маълум мегардад, ки адиби публитсист ба таҳлили амиқи характерҳо камтар эътибор додааст. Публитсист меҳоҳад, қаҳрамононаш бештар дар бораи мушкилоту пешравии қору коллектив, сазовор будан ба боварии роҳбарияту халқ ва амсоли ин боз ҳам бештар мулоҳиза кунанду дар доираи он кӯшишҳо ба харҷ диҳанд, аммо инсон мавҷудест, ки дар ӯ нафсу ақл чун шабу рӯз, бадиву некӣ бо ҳам дар муборизаанд ва ӯ зиндагии шахсӣ ҳам дорад. Ин хусусият дар аксар осори публитсистӣ ба назар мерасад. Вақти он расидааст, ки имрӯз осори публитсистони мо баробари паҳно жарфо низ касб кунад.

Ҳамин тавр, «Мардистон» [21] ҳамчун достоне, ки аз ҳаёти инсонҳои наҷиб – аҳли меҳнат ҳикоят мекунад, дар публитсистикаи тоҷик аз осоре маҳсуб меёбад, ки муаллиф дар он рӯйдоди сарнавиштсоз – бунёди сохтмони азимеро бо тарғиби сиёсати созандаи Ҳукумати кишвар ба қалам додааст. Агар адиб масоили эстетикӣ маърифаткардашро дар бофтори бадеии инсон ва воқеият иброз дошта бошад, масъулияти публитсистика инҷо «як шакли маърифати сиёсӣ ва инъикоси он» [117, с. 46] аст. Дар асари мазкур ҳодисаву воқеаҳои муҳими иҷтимоӣ дар ҳамқадамии руҳи замон ва рангу тобишҳои гуногун, дар сохтмони нақби Чормағзаку Шаҳристон инъикос гардида, як дараҷа нақши публитсистро дар тарғиби арзишҳои неку ахлоқӣ волои инсонӣ, инсондӯстӣ, ҳифзи сулҳу субот ва ваҳдати яқдилӣ, бунёдкорӣ, муаррифии аҳли заҳмату меҳнат низ нишон медиҳад.

Тавре ишора рафт, дар публитсистикаи тоҷик дар радифи «Мардистон» [21]-и Шералӣ Мӯсо оид ба роҳу нақб «Нақби Истиқлол» [95]-и Бахтиёри Муртазо меистад. Асари мазкур бо такмилу таҷдид се маротиба (солҳои 2007; 2015; 2020) чоп шуда, дар адабиёт ва публитсистикаи тоҷик баҳои баландро сазовор гаштааст. Ба ин гуфтаҳо нигоштаҳои Мурод Муродӣ [90, с.

Якум, умумияти аввалиндараҷаи осори мазкур дар он аст, ки ҳар ду муаллиф аз асноди ҳуҷҷатӣ фаровон истифода бурдаанд, аммо нисбат ба Ш. Мӯсо, Б. Муртазо аз тахайюли бадеӣ низ самаранок истифода бурдааст. Ҳарчанд бино ба нақли муаллиф ӯ зиёда аз як сол раванди корҳои сохтмониро дар нақби Анзоб мавриди омузиш қарор дода, бо коргарони их қорзор аз наздик суҳбат карда, ҳамзамон аз нақлу ривоятҳои пирони рӯзгордидаи Зидеху Такфон баҳравар гардидааст ва истифодаи ин авомил боис шудааст, ки дар асар фароҳии мавзӯ, ғиноии мазмуну муҳтаво ва мундариҷа, рангорангии тасвиру ташреҳ то андозае таъмин гардад;

Дуюм, афкори ҳар ду нависандаи публитсист мувофиқ ба руҳияи замон, пешниҳоду талабот асосноку воқеӣ, муҳокимаҳо дорои руҳи кавии публитсистиянд, аммо дар яке бофтори бадеӣ ва дар дигаре воқеияти рӯз бештар таборуз мекунад. Дар «Нақби Истиклол» бадеият бо махсусияти вижа дорои меъёру низоми муайян мебошад ва шарти аввалу асосии бадеияти асари мақбули хонанда дар масоили муҳимми проблеманок – ин ҳақиқати воқеияти таърихино баррасӣ намудан аст, ки ин амал равияи идеявӣ, эҳсосӣ ва мазмунии чунин осорро таъин мекунад;

Сеюм, дар ҳар ду асар руҳияи худшиносиву худогоҳӣ дар сатҳи хеле баланд қарор дорад. Дар «Мардистон»-и Ш. Мӯсо ба покии вичдон, меҳнати ҳалол ва ҳақталошии коргарон диққати махсус дода шудааст. Масалан, дар «Мардистон» Далер ҳамчун қории Қуръон муаррифӣ мешавад, аммо фаъолияти тарҷумонӣ ва ахлоқи ҳамидаи ӯ бештар мавриди тасвир қарор мегирад ва образи ӯ дар ин ҷода кашф мешавад. Б. Муртазо бошад, ҷанбаҳои арзиши баланд доштани дину ахлоқро баробар тасвир мекунад. Масалан, Бобои Ҳайдар сари пиёлаи чой Мафтунро панду насиҳатомез чунин хушдор медиҳад, ки «ба туннел бе таҳорат марав ва доимо «бисмиллоҳ» гӯён ба пой рост дохил бишав! Чунки кӯҳ макони поку муқаддас аст, мазори азизу авлиёст. Падарону бобоёни мо аз қадимзамон мазорҳои Хоҷа Исҳоқ, Хоҷаи

Сангхок, Хоча Занчирӣ, Хоча Оби Гармро зиёрат мекунад, ки ҳама кӯҳанд» [95, с. 37];

Чорум, дар ҳар ду асар табиату рафтор, қобилияту қордонии қаҳрамон дар муқоламаву диалог, пурсишу посух ва мушоҳидаҳои бевоситаи адибони публитсист аён мешавад, чунки нигорандагони ба ин монанд мавзӯҳо ба тасвири бевоситаи қорзори меҳнат, овардани нуқтаҳо ва лаҳзаҳои қулминатсионӣ эътибори нисбатан кам медиҳанд ва зиндагии қаҳрамон ба ҷуз аз ҷанд далелу арқом ва саҳнаҳои санаҳои ҳаётан муҳим нисбатан номуқаммал мемонад. Яке аз омилҳои чунин номуқаммалӣ дар он аст, ки имрӯз аксар нигоштаҳо барои қаҳрамон эҷод мегарданд ё барои изҳори миннатдорӣ ба ашхосу гурӯҳҳои алоҳида. Бинобар ин, баъзе нигоштаҳои публитсистӣ, ҳосса очерку лавҳаҳо хусусияти фармоиширо касб намуда, тез қуҳна мешаванд ва сареиятро гум мекунад. Аксар маврид дар қолаби ин жанрҳо тавсифи портрет бартарӣ мекунад ва ҷанбаҳои ҷузъии психологии қаҳрамон кашфношуда мемонад.

Ҳамин тавр, дар осори мавриди назар ҳодисаву воқеаҳои муҳими иҷтимоӣ дар ҳамқадамии руҳи замон ва рангу тобишҳои гуногун тасвир ёфтаанд, аз ҷумла, дар якумӣ сохтмони нақбҳои Чормағзаку Шаҳристон ва дар дуввумӣ бунёди нақби Анзоб инъикос гардида, як дараҷа нақши публитсистонро дар тарғиби арзишҳои неку ахлоқи волеи инсонӣ, инсондӯстӣ, ҳифзи сулҳу субот ва ваҳдату яқдилӣ, бунёдкорӣ, муаррифии аҳли заҳмату меҳнат низ нишон медиҳад. Аз тарафи дигар, Ш. Мӯсо ва Б. Муртазо аз эҷодкороне маҳсуб меёбанд, ки рӯзгору эҷоди онҳо дар замони шуравӣ шакл гирифта, инкишоф ёфтааст, лек осори эшон, махсусан ду асари болозикр дар замони пуртазод ва зудинкишофи техникаву технология шиносномаи публитсистикаи амалии замони пас аз истиқлолии Тоҷикистон маҳсуб меёбанд.

Дар контексти қисм ё бахши ин ё он асари марбут ба роҳу нақби Шералӣ Мӯсо метавон очерки «Роҳи бихишт» [29]-ро дохил кард. «Роҳи

биҳишт» натиҷаи мушоҳидаи инфиродиву таассуроти публитсист аз сафарест, ки дар якҷоягӣ бо эҷодкорон аз қабилӣ Алӣ Бобочон, Карим Давлат, Салимшо Ҳалимшо ва Баҳринисо ба мақсади аз наздик шинос шудан бо қору пайкори роҳсозони турк дар минтақаи Дарвоз анҷом дода шудааст. Шакли мухтасари асар айнан бо ҳамин ном, зери рубрикаи «Сафарнома» ва зеррубрикаи «Дар сохтмонҳои бузурги кишвар» дар ду саҳифаи рӯзномаи «Адабиёт ва санъат» чоп шудааст [54]. Асари мазкур дар қолаби очерки сафарӣ иншо шуда, дар он тасвири сафар ба тарзи вижа тасвир шудааст. Ибтидо ва интиҳои асар бозгукунандаи мазмуну муҳтавои он аст: «Ҳар як роҳ ибтидо дорад. Роҳи мо ба сӯи роҳ меравад. Ин роҳ шоҳроҳи Кӯлоб – Дарвоз – Қулма аст ва он аз хонаи радио оғоз ёфт» [29, с. 361].

Муаллиф дар барробари зикри бархе арқому далоил махсус таъкид менкунад, ки ҳарчанд ширкат даҳ миллион доллар зарар мебинад, сохтани роҳро давом медиҳад. «Раиси лоиҳа Суҳа Моро инро аз як тараф ба «алваъдаву дайн» нисбат диҳад, аз сӯи дигар, «аввалан барои хотири Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва сониян барои обрӯи ширкат» маънидод мекунад» [93, с. 93]. Мардуми минтақа роҳи мазкурро роҳи Эмомалӣ Раҳмон унвон медиҳанд ва ба ақидаи публитсист, роҳи Эмомалӣ Раҳмон яқинан роҳи биҳишт мебошад. Мундариҷаи ин асар нисбатан маҳдуд бошад ҳам, мазмуни мушахас дорад ва ҳам бурди нависанда асту ҳам манфиати хонанда. Ба таъбири адабиётшинос Р. Мусулмониён «маънии маҳдуд мазмуни асари конкретро ифода менамояд, маънии васеъ – як ҷузъи қонуни мундариҷаю шаклро мефаҳмонад» [96, с. 113].

Зимни тасвири воқеаву ҳодисоти очерки сафари мавриди назар муаллиф на фақат ба қиссаи роҳ, балки ба муқоламаву муоширати ҳамсафарон низ диққат додааст, ки боиси ҷолиб гардидани муҳтавои асар ва руҳи психологии он гардидааст. Нависанда дар тасвиру сужасозии ҳикматомез маҳорати хуб дорад. Ҳар сари қадам сужаҳои тоза пайдо мекунад, онҳоро ба тасвир мегирад ва ба ин васила аз ободии диёр, табиати

афсункор ва одамони начиби он сухан ба миён меорад. Масалан, роҳи лаб-лаби дарёи Панҷ, ихотаи кӯҳҳо гирду атрофро, хомӯшии розолуди кӯҳҳои сар ба фалаккашида, дарёи равон, тугёну талотуми мавҷҳо, дуди сигор Салимшо Ҳалимшо ва чашм аз дарё нақандан ва худ ба худ хандида мегуянд:

«– Ман боре устод Муъмин Қаноатро танқид кардам. Гуфтам, ки аз Панҷ об хурдию рафта «Мавҷҳои Днепр»-ро навиштӣ.

– Наҳо-о-од? бо ҳайронӣ гуфтам ман ва ба шумо ҳеч чиз нагуфтанд?

– Эй бародар! – бо садои хоси худ гуфт ӯ. Ба гапи ҳақ чӣ ҳам мегуфтанд?» ва ҳангоме ба мавзеи Яхчи Поён ва баъдтар ба тасвири муаллиф роҳи қирпӯши бараш ёздаҳметраи чун қафи даст ҳамвор ворид мешаванд, ӯ рӯчуъи ботинӣ мекунад: «Акнун мошин чунон мерафт, ки мо худро дар бағали роҳати модар ҳис мекардем. Беихтиёр мисраъҳои устод Гулназар ба ёдам меояд:

Ин роҳ, ки бар тани Ватан шарён аст,

Роҳи шарафи Эмомалӣ Раҳмон аст» [29, с. 363].

Чунин саҳнаҳои рӯчуъдори ҳикматомез дар ағлаби асарҳои Ш. Мӯсо ба мушоҳида мерасад.

Ӯ дар асарҳои дигараш низ ҷо-ҷо аз масоили роҳу нақб ёдовар шудааст. Масалан, дар достони саввуми «Достони Роғун», ки «Роҳи Роғун дигар аст» [30] ном дорад муаллиф аз тасвири кӯҳҳо бевосита ба ёди ағбаи Анзоб меафтад. Кӯҳҳо барои муаллиф арзиши волоеро доранд. Ӯ қариб дар аксар осрои марбут ба иншоотҳои азим розу навои кӯҳҳоро ҷӯё мешавад, чунки айёми бачагии ӯ дар оғӯши кӯҳҳо гузаштааст. Бинобар ин, махсус қайд мекунад, ки «дар пойтахт ёди кӯҳсоронро, дар кӯҳистон ёди шаҳрро мекунам. Аммо ҳоло ағбаи Анзоб ба ёдам омад.

Ағбаи Анзоб...

Бале, ҳазорон сол сар ба пойи ағба монда, раҳи қалбашро мекофтанд. Бо ташаббуси Эмомалӣ Раҳмон раҳи дили ағбаро ёфтанд. Чун қафи даст

хамвор карданд. Дигар сукути куллаҳои ағбаро халалдор намекунанд. Онро ба боду борону барф супориданд» [30, с. 110].

Ҳарчанд порчаи мазкур дар ҳудуди чанд ҷумла аст, аммо муаллиф аз ҳодисаҳои нохуши қаблан дар ағба рӯйдода ёд карда, хотироти роҳҳои пурбарфу боронро ба бод месупорад, то ба дуриҳои дур барад ва ҳамчун публицист дар муддати фаъолияташ дастоварду унсурҳои ба ҷомеа зарур ва навро дастгириву тарғиб менамояд. Ба мардум аз пирӯзиву комёбиҳо қисса карда, аз пешомад иттилоъ ва ба оммаи доираи фарогири муайян сабақи зарурии ҳаёти медихад.

Дар қисматҳои дигари «Достони Роғун» муаллиф аз роҳҳои пурпечутоби кӯҳӣ, ҳаракати БелАЗ-ҳо, зулмот, чашмони фурӯзони шаб ва эҳсосоти худи ӯ дар ин миён аз роҳ ва роҳравон қисса мекунад ё бо ҳамин тасовир онро хусни анҷом мебахшад.

Зимнан, дар публицистика ва рӯзноманигории тоҷик ба кандану азнавсозии роҳу нақбҳо эҷодкорони дигар низ таваҷҷуҳ намуда, асарҳо навиштаанд, ки ба назари мо асари Абдуқодири Раҳим «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» [101] намунаи хуби онҳост. Дар ин асар заҳмату комёбиҳои соҳмончиёни шоҳроҳи байналмилалии Душанбе-Хучанд-Чанок тасвир карда шудааст. Асари мазкур дар шакли мачмуа буда, дар он на фақат маводди худи рӯзноманигор, балки матни суханрониҳои Роҳбари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маъракаву чорабиниҳои марбутатаи лоиҳа, андешаҳои масъулини Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳ, саҳми хизматчиёни давлатӣ, андешаву ақоиди аҳли илму адаб ва рӯзноманигорон ҷамъ оварда шудааст.

Дар давоми солҳои 2007 то 2011 муаллиф 7 маротиба ба ба соҳтмони шоҳроҳи «Душанбе-Чанок» сафар кардааст. Ҳадаф аз ин сафарҳо боздиди чараёни қор дар соҳтмон буда, азҷумла таҷдиди қитъаҳои гуногун, сифати қор ва назари сокинони деҳоти шафати соҳтмон, фикру андешаи ронандагон, паҳлуҳои гуногуни иҷрои лоиҳа ва услуби қори мутахассисонро фаро

гирифтааст. Масалан, аввалин сафари муаллиф, ки «дар қисмати «Шоҳроҳи Душанбе-Чанок: бозсозӣ суръат мегирад» баён гардидааст, бо ташаббус ва ҳамроҳии директори «Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди «Душанбе-Чанок» Саидов Қодир сурат гирифта, мушоҳида ва қайдҳои таассуроти муаллифро аз рафти корҳои роҳсозӣ, шароит ва табиати қори мутахассисони чинӣ дар бар мегирад» [93, с. 95]. Ин сафар бештар бо мақсади аз наздик шинос шудан бо раванди таҷдид ва таҳкими қисматҳои алоҳидаи шоҳроҳ сурат гирифтааст. Сафарҳои навбатӣ то охири ин шоҳроҳ идома ёфта, ҷанбаҳои васеътари корро дар иншооти мазкур фаро мегирад. Ҳамзамон муаллиф натиҷаҳои зарари офати табиӣ аз километрҳои 48 то 73-ро ба мушоҳида гирифта, барқарорсозии қитъаҳои соебдидаро ба ҳатти тасвир мекашад. Сафарҳои дигар бошад шиносӣ бо марҳилаҳои дигари лоиҳаро фаро гирифта, ба истифода додани қисмати дигари шоҳроҳ, пулҳои хурду калон, долонҳои зиддитармавӣ, қор дар сохтмони нақби Шаҳристон, фаъолияти ширкати саҳомии «Innovative Road Solutions» ва сатҳи хизматрасониву тарзи фаъолияти он дар маркази таваҷҷуҳи муаллиф қарор гирифтааст. Сафарҳои пайваста, мусоҳибаҳо бо масъулин, ронандаҳо, мутахассисони чинӣ, сокинони маҳаллу деҳоти назди шоҳроҳ, омузиши санадҳои ҳуҷҷатӣ ва истифодаи далелҳои рақамҳои фаровон ба муаллиф имкони онро додааст, ки ҷараёни сохтмону таҷдиди шоҳроҳи Душанбе-Чанокро дар доираи ҳар як бахш инъикос ва баррасӣ намояд.

Китоб аз сарсухан ва панҷ қисматро фаро гирифта, «Аз орзу то ҳақиқат», «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо», «Масъулият» ва «Равзанаи дидор» аз ин ҷумлаанд. «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» аз нахустин осоре маҳсуб меёбад, ки ба ҷараёни сохтмон ва таҷдиди шоҳроҳи «Душанбе-Хучанд-Чанок» ва фаъолияти пурзаҳмати бунёдкорони он бахшида шудааст. Дар сарсухани асар таъкид мешавад, ки А. Раҳим бо пешниҳоди «Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди «Душанбе-Чанок» ба эҷоди ин асар пардохтааст. Инҷо ҳадафи асосӣ на танҳо бозтоби қисматҳои сохтмонӣ дар

иншоот, балки нишон додани неру ва кудрати дасти инсон дар иҷрои лоиҳаи муҳимми миллӣ мебошад.

Бинобар ин, ӯ «ба рафти сохтмон ошно гардида, бо коргарон, мутахассисон барои навиштани матлабҳо суҳбатҳо намудааст» [101, с. 3], бо истифода аз манобеъу ҳуҷҷатҳои расмӣ ва маълумоти оморӣ чараёни кори роҳсозонро бо ҳама моневу мушкилот ва муваффақият инъикос намудааст.

Ба ақидаи профессор М. Муродӣ «китоби мазкур суҷаи муайян надорад ва он маҳсули таҳайюли нигоранда низ нест» [93, с. 94] ва он раванди бунёд ва таҷдиди шоҳроҳи «Душанбе-Хучанд-Чанок»-ро бо ҳама қисматҳову минтақаҳо ва иншооти ёрирасон ва меҳнати садоқатмандонаи Маркази таҷбиқи лоиҳа бозтоб кардааст.

Бахши «Масъулият» муаррифунандаи фаъолияти кормандони «Маркази таҷбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди «Душанбе-Чанок» буда, дар ин қисмат хонанда на танҳо бо ҳайати корӣшинос мешавад, балки дар бораи усули кор, муносибати касбӣ ва масъулиятшиносии онҳо маълумоти муфассал низ мегирад.

Дар бахши «Равзани дидор» бошад, фикру ақидаҳои олимону адибон, рӯзномнигорон ва сокинон гироваӣ шудааст. Онҳо таҷбиқи лоиҳаи мазкурро ҳамчун ҳодисаи бузурги таърихӣ ва дастоварди миллӣ арзёбӣ намудаанд. Азҷумла, «ба таъбири Атахон Сайфуллоев роҳи Душанбе-Чанокро на танҳо ҳамчун роҳи пурвусъати тичорат, роҳи болоравии иқтисодиёт, роҳи равнақу ривоҷи муносибатҳои бозаргонӣ, балки ҳамчун роҳи дилҳо низ метавон номид» [93, с. 96]. Ба ақидаи Сайфиддин Назарзода ин роҳ, ки дар таърихи миллату давлати мо дастоварди бесобиқа мебошад – таъмини ваҳдати якпорчагии мардуми тоҷик маҳсуб меёбад. Ба ақидаи Ато Мирхоча шоҳроҳи Душанбе-Чанок на танҳо пайвандгари манотиқи шимоли кишвар бо ҷануб, балки имтиҳони иродаву ваҳдати миллати бузурги тоҷик аст. Дар ҳақиқатан ҳам, ин сохтмони бузург нишон аз он аст, ки мо ҳамчун қувваи мағлубнашавандае дар кунҷи кӯҳсорон қарор дорем.

Ш. Мӯсо боби сеюми асари «Президенти мо»-ро низ «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» ном ниҳодааст. Ин боб аз ду фасл «Қатра най, дарёӣ» ва «Эъҷози дӯстӣ» иборат буда, дар бораи бунёди роҳҳои Душанбе-Чанок ва нақби Чормағзак нақл мекунад. Дар фаслҳои ин боб «роҳҳои дар мамлакати мо бунёдкардаи ҳамватанон ва чинӣҳо ва қаҳрамоноҳои нотақрори дар чабҳа рӯйдода воқеӣ ва боварибахш баён гардида, аҳаммиати иҷтимоӣ ва иқтисодии онҳо» [82, с. 74] таъкид мешавад.

Дар очерки «Қатра най дарёӣ» се образи асосӣ, азҷумла Президенти ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон – ҳамчун роҳбари хирадманд ва бунёдкор, директори Маркази татбиқи лоиҳа Қодир Саидов – намунаи роҳбари масъулиятшинос ва роҳбари намояндагии ширкати чиноӣ Ли Ган ҳамчун мутахассис ва коршноси сатҳи байналмилаӣ тасвир ёфтаанд. Шералӣ Мусо дар бораи Қодир Саидов маълумот дода, таъкид мекунад, ки меҳри беандозаи ӯ ба касби сохтмонӣ ҳануз аз айёми мактабхонӣ пайдо шудааст. Аз ҷумла, дар идома нуктаи кулминатсионӣ дар шакли нақли саёҳат дарҷ мегардад. Боре Қодир Саидов ва ҳамсинфонашро аз деҳа ба шаҳри Душанбе тамошо меоранд. Ӯ иморатҳоро тамошо мекард ва махсусанм бинои Комитети Марказӣ ба ӯ маъқул шуда буда, саволҳои «Дар ин ҷо кӣ кор мекунад?» – «Дар ин ҷо роҳбарони аз ҳама калони мо кор мекунанд», «Ин биноро онҳо сохтанд?», «Немисҳо сохтаанд» суоли ба ояндаи қаҳрамон таъсиррасон «Чӣ, мо мутахассис надорем?» посухи «Дорем, вале ба онҳо намерасанд» шояд бофтори тахайюли ҳуди публитсист низ бошад, ки бо мақсади кушодани симои қаҳрамон оварда шудааст.

Дар боби мазкур муъҷизаи дасти инсонӣ – кандани роҳ мушоҳида шавад ҳам, ин ҷо ду симо – бунёдкор ва бинокор буруз мекунад. Ин ҷо се қаҳрамон – Саид Қодиров – сохтмончии маҳаллӣ, Ли Ган – бинокор аз Ҷумҳурии Мардумии Чин ва Эмомалӣ Раҳмон – сарвари бунёдкор дар маркази тавачҷуҳи муаллиф қарор мегиранд. Бино ба тасвири муаллиф «Худованд оламро офарид ва дигар корҳоро барои сохтмончиён вогузошт.

Ин аст, ки онҳо дунёро зеботару рангинтар менамоянд» [28, с. 152]. Бинобар ин, оне ки месозаду пайи бунёдкорист мавриди тавсифу тасвири нависанда қарор мегирад. Хосатан, гуфтугуи байни қарамонҳо мувозинати хатти ҳаракати асарро пасту баланд мекунад. Чунончи, агар ба суҳбати Сарвари давлат бо Ли Ган диққат диҳем, маълум мегардад, ки ягон ҷумла берун аз мавзӯ нест ва муаллиф барои равшантар нишон додани воқеият кӯшиш мекунад. Аммо масъалаи асосӣ – таҷдиди роҳ нисбатан сарфи назар мешавад:

«Ли Ган бори аввал вақте ағбаро дид, беихтиёр чашмонашро саҳт пушиду бозкушод ва лаб ба суҳан во кард:

– Роҳ не, аҷал.

– Ли Ган лабҳанде зад. Президент ба сӯйи ағба ишора намуданд:

– Ин ағба акнун аз ту метарсад.

Ли Ган бо таҳайюр ба ӯ чашм дӯхт.

– Ҳо, ҳайрон нашав, зеро то ҳол ту барин паҳлавонро надидааст.

Ли Ган қаҳ-қаҳа зад. Президент афзуд:

– Аз суҳанони ман завқ мебарӣ, қоҳ-қоҳ мезанӣ. Лекин ҳис мекунӣ ки ағба барги бед барин меларзад.

Садои пурнавозиш ва суҳанони муаддабонаи ӯ чун сеҳри соҳир Ли Ганро мутаассир менамуд» [28, с. 158].

Аз баррасии ин асарҳо хулоса кардан мумкин аст, ки ба руҳи замон мувофиқ будан, ғоя, ҳасрати андешаронӣ ва мавқеи устувор доштан, аз меъёрҳои зарурӣ ва дарҳури табиати публицистика ба ҳисоб рафта, бе ин аносир нигорандаро публицист ва маҳсули эҷоди ӯро асари публицистӣ номидан на чандон дуруст аст.

Ҳамин тавр, умумият ва фарқи осори мавриди назарро метавон дар ҷунин ҷиҳатҳо муайян намуд:

Якум, ҳарчанд «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» аз аввалин осоре маҳсуб меёбад, ки масъалаи роҳу нақбро аз дидгоҳи раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ фаро мегирад ва муаллиф аз манобеи бозътимод истифода

карда, кори пурмасъулияти роҳсозони ин иншоотро бо душворихову пирӯзиҳо таҷассум намудааст;

Дуюм, баръакси «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» асари «Роҳи бихишт» бо вучуди очерки мухтасари сафарӣ будан, қолаби ягона, мазмуни васеъ, сужаи муайян, муҳокимаҳои публитситӣ, тахайюлот, ҳунари нигорандагӣ ва усулҳои такрори мавзӯ дар мавқеъҳои гуногунро доро аст;

Сеюм, дар «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» муаллиф на танҳо нақши мушоҳид ва мусоҳибро иҷро мекунад, балки кӯшиш ба ҳарч медиҳад, ки қору захираҳои роҳсозонро сидқан дарк карда, ба зарурияти ин қорҳо, ҳосса сохтмони пулҳо сарфаҳм равад, аммо дар «Роҳи бихишт» муаллиф қаҳрамон, мушоҳид, мусоҳиб ва болотар аз ин ҳамчун муҳандис мутахассис низ ҳаст ва ин дар суолу ҷавоб бо қаҳрамон ва шарҳи мавзӯ пурра аён мегардад;

Чорум, новобаста бо ҷиҳатҳои ҳосса, умумияти ин ду асар дар як будани мавзӯи онҳо зоҳир мегардад, яъне мавзӯи ин асарҳо масъалаи бунёд ва тармиму таҷдиди роҳу нақб буда, дар онҳо арсаи сохтмони нақбу роҳҳо ва қорзори бунёдкорони он васфу тасвир карда шудааст. Зимнан, дар адабиёт ва публитсистика доир ба як мавзӯ навиштани асарҳо навгонӣ нест, балки анъанавӣ собиқа дорад. Ба як мавзӯ чанд нафар метавонад тавачҷуҳ намояд ва асар офарад, аммо ин матолиб ҳеҷ гоҳ монанд намешаванд. Таҷрибаи эҷодӣ, мушоҳида, хусусиятҳои маҳорати эҷодӣ, ҳислати муаллиф дар ҳар қадам фарқ мекунад, чунки ин ҷо бозтоби фардияти нависанда дар назар аст ва ин осор на фақат мунъақисгари таърихи раванди сулҳу ваҳдати миллӣ, бунёду таҷдиди роҳҳо, сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ ба ҳисоб мераванд, балки онҳо ҳамчун ибтидои шинохти ҳақиқат, сабақҳои ҳаётӣ, воситаи тарбияи наврасону ҷавонон мебошад. Ба ин мазмун, асарҳои марбут ба мавзӯи Ш. Мӯсо ва А. Раҳим мустақил буда, бо рангу таровати хос ва мутафарриқ навишта шудаанд;

Панҷум, қисмати «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо»-и боби сеюми «Президенти мо»-и Ш. Мӯсо нисбат ба маҷмуаи «Пайвандгари марзҳо ва

дилҳо»-и А. Раҳим мавзуи мушаххастар буда, дорои низоми муайяни мундариҷаиву мухтавоӣ ва сужаву композитсияи мукамал аст.

Ҳамин тавр, масъалаи роҳу нақб дар пулитсистикаи муосир, махсусан дар пулитсистикаи Шералӣ Мӯсо мавқеи намоён дорад. Мазмуну мундариҷаи осори тадқиқигардида ифодагари онанд, ки бунёди роҳҳо, кандани нақбҳо аз дастовардҳои бузурги Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони соҳибистиклолӣ маҳсуб меёбанд. Дар аксар осори Ш. Мӯсо баробари бунёди иншоотҳо ва сохтмони роҳу нақб – дӯстии халқу миллатҳо ва рафокату ҳамкориҳои судманди кишварҳо бо руҳияи самимият ва ҳамзистии созанда тараннум ёфтааст. Дар радифи аксар осори марбут ба мавзӯи симои шахсияти бунёдкор – мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун меъмори сулҳу ваҳдати миллӣ ва корҳои созандагӣ бо диди пулитсистӣ ва масъулияти шахрвандии муаллиф тасвир мегардад. Маҳз бо ибтикорот ва ташаббусҳои Сарвари давлат пас аз расидан ба сулҳу ваҳдати миллӣ, раванди корҳои созандагӣ бо кандани нақбҳо ва таъмиру азнавсозии шохроҳҳо шуруъ гардид. Ин лоиҳаҳои бузург буданд, зеро бо иҷрои онҳо Тоҷикистон аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳо ёфт. Ба ин мазмун, асарҳои марбут ба ин лоиҳаҳо на танҳо барои хонандаи имрӯза, балки барои ояндагон низ ба сифати таҷассумкунандаи раванди бунёдкорӣҳои замони мо судманд хоҳанд буд.

2.2. Мавзуи сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ

Сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун» аз калонтарин иншоотҳои гидроэнергетикӣ дар олам маҳсуб ёфта, дар матбуоти даврӣ, адабиёт ва пулитсистикаи тоҷик ба таври кофӣ инъикос гардидааст. Муҳаққиқ Мурад Муродӣ раванди кор дар Неругоҳи барқи обии «Роғун»-ро ба се марҳила ҷудо намудааст, ки марҳилаи аввал ба бунёди он марбут буда, ба солҳои 1930-1931 рост меояд. Ин давра аслан корҳои таҳқиқотию лоиҳакашӣ ва ҷалби аввалин муҳандисону пажӯҳишгаронро дар ин иншоот ташкил

медихад. Марҳилаи дуввум аз соли 1976 шуруъ гардида, ба аввалин таркиш дар неругоҳ пайвандӣ дорад. Ин марҳила то соли 1981 идома ёфта, давраи ташкили сохторҳои корӣ ва муҷаҳҳазгардонӣ бо техникаи зарурӣ маҳсуб меёбад. Шурои Вазирони ИҚШС муқаррар мекунад, ки иншоот бояд соли 1993 сохта шавад. Бо муташанниҷ гаштани вазъи сиёсии кишвар соли 1990 кори сохтмон қатъ ва бинобар обхезиву офатҳои табиӣ ҳама заҳмату талошҳо бенатиҷа анҷомиданд.

Марҳилаи саввуми сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун» ба замони соҳибистиклолӣ рост омада, мустақиман ба иқдом ва ташаббусҳои Пешвои миллат дар ин самт вобаста аст. Қараёни омодагӣ ва бунёди ин сохтмон таваҷҷуҳи рӯзноманигорон, публитсистон ва аҳли адабро ҷалб намуда, дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳо матолиби гуногун ва ҳамзамон асарҳои алоҳидаи зиёде ба таъъ расонида шудаанд.

Ба ин гурӯҳи адибон метавон Муҳиддин Хоҷаев, Раҷабалӣ Аҳмад, Ҷамолиддин Тошматов, Шералӣ Мӯсо ва дигаронро ном бурд. Махсусан, Ш. Мӯсо аз адибони публитсистест, ки ба мавзӯи сохтмонҳои азим таваҷҷуҳи бевосита дошта, бо тақозои эҷоду замон ва эмпатияи ботинӣ пайи ҷопи нигоштаҳо дар матбуоти даврӣ ва интишори китобҳои алоҳида доир ба ин мавзӯ ҳамаҷун «роғуншинос» маъруф шудааст.

Ш. Мӯсо аз давраи донишҷӯӣ бо сохтмонҳои азим, аз ҷумла Неругоҳи барқи обии «Роғун» робитаи ногустастанӣ дошта, аз эҷодкороне ба ҳисоб меравад, ки дар муҳити қорзори меҳнат – коргоҳҳои саноатӣ рушд кардааст. Ӯ ҳамаҷун муҳандиси мошинсоз қариб ҳама маҷаллаҳои марбутатаи соҳаро пайваستا мутолиа мекардааст. «Аввалин маротиба соли 1969 дар маҷаллаи «Техника молодёжи» матолиб дар бораи неругоҳи «Роғун» ва лоиҳаи он баромад. Соли 1976 ман котиби дуоми райкомкомсомоли райони ҳамонвақта Октябр будам ва 23-юми июни ҳамон сол дар Сарипулак барои расман оғоз шудани қорҳои сохтмони Роғун гирдиҳамой шуд ва аз он ҷумла маро низ даъват карда буданд. Дар он гирдиҳамой роҳбари ҳамонвақтаи Тоҷикистон

Расулов Чаббор Расулович ва вазири энергетикаи ИҚШС – Непорожний Пётр Степанович низ буданд ва даъвати намояндагони комсомоли чумхурӣ низ ба фикрам кори Расулов буд. Чуноне ки баъдан маълум гардид, ин даъват беҳуда набудааст, зеро Роғун сохтмони зарбдори комсомолии умумииттифоқӣ эълон гардид ва корҳои равон кардани мутахассисон аз ҳамин ҷо шуруъ шуд» – мегуяд Шералӣ Мӯсо.

Ш. Мӯсо аз соли 1981 то соли 1986 ҳамчун котиби кумитаи ҳизбии заводи «Тоҷикгидроагрегат» интихоб мешавад ва то соли 1982 шаш маротиба ба Роғун сафар карда, ҳамзамон, дигар комсомолонро низ сафарбар месозад. Маҳз аз ҳамин давра сар карда, нигоштаҳои ӯ «Их воспитал Роғун» [3], «Ситораи Роғун» [60], «Ошени уқобон» [52], «Кӯҳнавард» [49], «Вахшро хоб мебинам» [46], «Хусни зиндагӣ» [69], «Достони Роғун» (Мухтасари қисса) [16], «Рӯзи нур» [32] ва ғайраҳо дар матбуоти даврӣ рӯйи ҷоп омаданд. Очеркҳои мазкур ба як объект марбут бошанд ҳам, аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа ва доираи фарогирии мавзӯ мутафариқанд. Ҳамзамон онҳо бинобар сабаби дар матбуоти даврӣ ҷоп шудан, дар доираи шартҳои қатъии вобаста ба талаботи ҷопи мавод дар нашрияҳо ба ибораи муҳаққиқ А. Василева «доираи маҳдуди ҳаҷм» [77, с. 7]-ро доранд.

Масалан, очерки «Ситораи Роғун» [60] ба корнамоии булдозеррон Александр Шишов бахшида шудааст. Дар рӯзҳои аввали кор роҳбарон тасмим мегиранд, ки дар соҳили чапи рӯдхона ҷабҳаи нави кор ташкил намоянд, зеро тунели сохтмонӣ дар ҳамин тараф воқеъ гардидааст. Барои ташкили ин ҷабҳа ба соҳили чап экскватори ЭКГ-6,5 ва се-чор адад мошинҳои пуриқтидори самосвалро гузаронидан лозим буд. Он вақт дар болои дарё пул мавҷуд ва васоити техникаи зикршуда чандон сабук ҳам набудааст. Иҷрои ин вазифаи хеле вазнин ва дар айни замон ниҳоят пурмасъулиятро Александр Шишов ба зиммаи худ гирифт. Дар ин бобат ӯ дар ҷаласаи корӣ ҳадафи худро баён намуд. Ин як қаҳрамонӣ, амали ҷасурунае буд, ки бо роҳбарии Шишов фасли тирамоҳ дар айёми нисбатан

камобии дарё анҷом пазируфт. Дар рӯдхона ба сангу шағал чазира бунёд карда шуд, экватори неруманд ва самосвалҳои пурқудрат ба соҳили чап убур намуданд ва чабҳои хеле зарурии қор ҳам ғаёлияти худро оғоз бахшид. Мақсади муаллиф аз тасвири чунин саҳнаҳо на фақат қорномаи қоргарон, балки ба ин восита инъикоси қор дар неругоҳ аст, чунки очерк аз жанрҳои публицистии бадеӣ махсуб меёбад, ки «қорномаҳои шахси воқеиро дар қорзорҳои меҳнатӣ фаро мегирад» [89, с. 232].

Вақте ки вазъи қор дар маҳзани понздаҳум суғ гардид, боз як ғазилати баланди одамиати Александр Шишов возеҳ шуд. Сабаби суғ гаштани қори ин маҳзан ба қорандағони соҳибтаҳассус ва ботаҷриба вобаста буд, чунки як идда қорандағон тарқи вазиға қарданд. Александр ба ин қори пурмасъулият қорандағони дар деҳоти гирду атрофии соҳтмон будубошдоштаро ташвиқ намуд. Ин қорандағон, бо вучуди таҳассуси баланд ва таҷрибаи зиёд доштанашон ба қорҳои дуҷумдараҷа шуғл мевазиданд. Воқеан, ташвиқу тарғиби Александр Шишов натиҷаи муғбат бахшид ва қори маҳзани понздаҳум ба эътидол омад. Очерки мазқур як навъ инъикосқунандаи марҳилаи аввал ва мушкили соҳтмону қоргарони он аст.

Очерки «Иҳ воспитал Роғун» [3] бо забони русӣ буда, яке аз аввалин матолиби ба соҳтмони Роғун бахшидаи муаллиф мебошад. Матлаби мазқур дар рӯзномаи машҳури давр «Комсомолец Таджикистана» рӯи чоп омада, аз ғаёлияти қори аввалин бунёдқорони неругоҳ Лайс Абдурахмонов ва бригадаи ӯ муғтасар қисса меқунад. Муаллиф дар очерки мазқур чо-чо аз таҷриба ва собиқаи қории ҳайати бригада ҳикоят ва зикр меқунад, ки «дар коллективи Лайс 36 нафар қор меқунанд. 70 фоизи онҳо комсомол ва худӣ ӯ коммунист аст» [3]. Яъне устухони қоргарони бригада дар меҳнат шах шуда, бар замми ин онҳо бовиҷдону ғаёлони чома мебошанд. Масалан, Мӯсо Чамилов аз шонздаҳсолагӣ ба меҳнат сару қор гирифта, дар қурси қорандағӣ таҳсил меқунад ва дар қоргоҳи бузург соҳтмончӣ аст. Ё Хайрулло Асоев Донишгоҳи политехникии Тоҷикистонро хатм қарда, қорро ҳамчун

сохтмончӣ дар комбинати бачагонаи Сарипулак шуруъ мекунад ва қариб хама хислатҳои хуби инсонӣ ва қобилияти коргариву чашмикордонии ӯ маҳз дар Роғун кашф мешавад. Як ҷиҳати фарқкунандаи очерки мазкур аз якумӣ дар он аст, ки «Ситораи Роғун» як нафар аст ва бо табиати жанриву маҳорати нигорандагии Ш. Мӯсо дар назари хонанда ҷилвагар мешавад. Дар очерки мазкур корномаи на фақат Лайс Абдурахмонов, балки бригадаи кори ӯ низ тасвиру таҳлил мегардад, ки хонанда, аз як тараф, ба маҳорати роҳбарӣ ва аз тарафи дигар, вобаста будани ин маҳоратро бо бригада ва кори неругоҳ ошноӣ пайдо мекунад.

Дар «Ошёнӣ уқобон» [52] ҳаспу талошҳои ҷавонон дар рӯзҳои оғози ин сохтмони бузург тасвир карда шудааст. Муаллиф ҳамроҳи қаҳрамонони очерк дар майдони кор қадам ниҳода, дар ин ҷо шиносони дерини худро мебинад. Онҳо дар користони Норақ ва дигар сохтмонҳо обутоб ёфта, ҳунару маҳорати худро сайқал додаанд ва акнун ҳозирро омодаанд, ки ин неругоҳи боҳашаматро бо дасту бозувони худ обод созанд. Зимнан, дар заминаи очерки мазкур соли 2010 маҷмуаи очеркҳои марбут ба Неругоҳи барқи обии «Роғун» рӯйи ҷоп омад.

Тавре ки маълум аст, Неругоҳи барқи обии «Роғун» аз лиҳози техникӣ дар арсаи ҷаҳон сохтмони мураккабтарин маҳсуб меёбад. Биноан, дар эъмори ин маркази нур соҳибони касбу корҳои гуногун ҷалб гардидаанд. Яке аз пешаҳои хеле зарурии сохтмони азими энергетикӣ кӯҳнавардӣ мебошад. Муаллиф ин масъаларо дар очерки «Кӯҳнавард» [49] бо маҳорати хуб ба риштаи тасвир кашидааст. Кӯҳнавардон ҷавонони далер, ғаюр ва сарсупурда мебошанд ва маслаки худро ба дараҷаи аъло медонанд. Онҳо, одатан руҳсатии меҳнатии худро ҳам бо кӯҳнавардӣ дар қуллаҳои баландтарини Помир сипарӣ менамоянд, аммо хатти ҳаракати тасвири очерки мазкур кори бригадаи кӯҳнаварди номӣ Юра Янович аст. Монанд кардани кӯҳҳои Роғун ба Бесутун, кори бригада ва афсонаи Фарҳод, тасвир шудани бунёдкороне мисли Юра Янович, ки вақте сохтмони иншооти Неругоҳи барқи обии

«Норак» ба итмом расид, ӯ метавонист ба кори сабуктаре гузарад, аммо ба Роғун омад. Чун Камол Ҳамсариёви шуҳратманд, Анатолий Тюмин ва Алексей Устинови шуҳратёр ба қатори аввалин бунёдкорони Роғун шомил гардид. Ба ақидаи адабиётшинос М. Шакурӣ кӯшиши бурузи руҳи замон ба тавассути ашхоси кавию қудратманд чӣ дар адабиёт ва чӣ дар публитсистикаи тоҷик на фақат ба осори тарҷумаҳолӣ, таърихии инқилобӣ ва то инқилобӣ хос буда, «ин хусусият бо шаклҳои дигаргаре, бо намуди ҳосе дар баъзе асарҳое, ки дар мавзӯҳои зиндагии имрӯза навишта шудаанд» [122, с. 18], ба назар мерасад ва ин назария имрӯз дар публитсистикаи тоҷик, махсусан дар публитсистикаи Ш. Мӯсо бараъло зоҳир мегардад.

Авзои бурдборӣ, бо меҳнат паси сар кардани мушкилоти сари роҳ дар очерки дигари Ш. Мӯсо «Ҳусни зиндагӣ» [69] боз ҳам бақувваттар аст. Дар ин очерк, баръакси очеркҳои баррасишуда, на коргарони одӣ, балки яке аз роҳбарони сохтмон Хайрулло тасвир гардидааст. Қаҳрамони нависанда як инсонии ҳаёлараст аст. Ӯ ҳатто дар иншоии мактабиаш чунин ҷумлаҳоро навишта, муаллимонро дар ҳайрат гузошта будааст: «Дар рӯйи замин касбест, ки маҳсули он дили ҳамаро шод мегардонад. Ин касб бунёдкор аст, ки ҳеҷ вақт қуҳна намешавад...» [69]. Иншоии ӯ муаллимонро ба ҳайрат гузошт, вале безобита накард. Онҳо характери Хайрулло медонистанд. Ҳануз аз овони мактабҳои кори душвор мечуст. Ин хислат дар Институти политехникӣ тақмил ёфта, дар кор ба дараҷаи камолот расид ва дар муомила бо ҳамкорон зуҳур кард. Нависанда ин хислати ӯро бо мушоҳидаи мудовим меомӯзад. Сухани сарвари сохтмон беҳуда набудааст, мо роҳбаронро кам мешинохтем – мулоҳиза меронад нависанда. – Сардори бригада, баъд сардори минтақа Хайрулло Ризоевро пеши назар оварда – Асоев бо хоксорию фӯрӯтанӣ ва хислатҳои начибаш ба ӯ фақат ҳамчун инсонии комил маъқул мешавад. Ба ақидаи ҳулосавии муаллиф бисёре аз хислатҳои ӯ модарзодианд, лекин баъзе аз онҳо дар Неругоҳи барқи обии Роғун шакл гирифтаанд.

Қаҳрамони асосии очерки «Вахшро хоб мебинам» [46] Александр Терешенко ҳамчун бунёдкор ва роҳбари масъулиятшиноси Неругоҳи барқи обии «Роғун» буда, бо меҳнати ҳалол, ҷаҳонбинии касбӣ ва муносибати хуб обрӯ ва эҳтироми хоссаеро соҳиб аст. Кору пайкори ӯ таваҷҷуҳ ва эътимоди роҳбариятро ҷалб менамояд. Публиксист барои равшан нишон додани воқеият қаҳрамонро дар муҳити корӣ ва муомилаву муносибат бо ҳамкорон тасвир мекунад, ки як андоза ба таъсирбахш ва ҷолиб баромадани очерк сабаб шудааст. Масалан, ба саволи коргаре, ки «Александр, беҳуда зӯр мезанӣ. Пагоҳ рӯзи Худо ҳаст-ку?». Александр ҷавоб намедиҳад. Коргар пештар омада, Александрро ба сухан саргарм кардан мецоҳад ва дилсузона мегуяд:

«– Э, ин кори дунё аз ду сар ҳеч адо намешавад. Ба ҷонат раҳм кун. Охир ҳамин ҳам кор шуд! Бираву андаке роҳат кун. Кор гуфта боз роҳи хонаатро фаромуш накунӣ.

Дар ҷавоб Александр табассум намуд. Аз сару рӯяш қатраҳои арақ ҷӯяк кашида ба поён ҷорӣ буд» [46].

Дар воқеъ, чунин лаҳзаи тасвир дар очерк аз омузишу мушоҳидаҳои бевоситаи муаллиф нисбат ба қаҳрамон дарак медиҳад. Александр меҳнатро шарафу номус, обрӯву эҳтиром ва асоси комёбии инсон медонад. Инсон маҳз дар натиҷаи меҳнат такомул меёбад. Дар очерк образҳои мусбат ва манфӣ, аз қабилҳои Савченков Николай Григоревич, Виктор Бублик, Антонина Ивановна, Мария, Игор ва Ҳайдар низ тасвир шудаанд, ки барои кушодани паҳлуҳои мавзӯи очерк ва хислати қаҳрамонҳо мусоидат менамоянд. Публиксист образҳои мазкурро дар шароити муҳити гуногун ба тасвир мегирад, ки онҳо бо ҳам пайванди ногусастанӣ доранд.

Бо пош хурдани Иттиҳоди шуравӣ ва сар задани оташи ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун» муваққатан боз дошта шуд. Бо мустаҳкам шудани сохти конституционӣ ва талошҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон кор дар иншоот

барқарор гардид. Ассосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат, ки санаи 19 март соли 2011 баргузор гардида буд, ба публицистика ҳамчун соҳаи муҳимми замони соҳибситиқлолӣ ишора намуда, азҷумла зикр карданд: «Вақти он расидааст, ки адибони тоҷик бештар ба таҳияи мақолаҳои публицистӣ ва очеркҳои проблемавӣ даст зада, мардумро аз рӯйдодҳои кишвар, дастовардҳои диёри азизамон, масъалаҳои рӯз ва хатарҳои даҳшатбори замони ноором огоҳ созанд» [145]. Бо ин даъвати хирадмандонаи Сарвари давлат адибону рӯзноманигорон ба омузишу таҳқиқ ҷалб шуданд.

Ба ин васила, дар қатори дигар адибон Ш. Мӯсо силсилаочеркҳоеро рӯйи чоп овард, ки «Рӯзи нур» [31] яке аз тозанигоштаҳои ӯ маҳсуб меёбад. Домани мавзӯҳо ва ашқоли публицистии ин нигоштаҳо фарох ва рангоранг аст, аммо дар маркази тавачҷуҳи муаллиф кӯшиш ва талошҳои бунёдкориву созандагӣ меистад, ки он танҳо ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти моддӣ маҳдуд нашуда, офарандагони неъматҳои маънавиро низ дар бар мегирад. Чунонки муҳаққиқ М. Муродӣ дарёфтааст: «Дар бунёди соҳаҳои мухталифи ҳаёти иҷтимоӣ хизматҳои олимону адибон, муаллимону муҳандисон, сарварону роҳбарон, ҳунармандон ва дигарон кам нест» [90, с. 100-101]. Ба ҳамин хотир, ин қишри ҷомеа низ зиндагии ибратомуз доранд ва ба ҳар гуна тасвиру тавсиф меарзанд.

Қаҳрамонҳои очеркҳои Шералӣ Мӯсо зиндагии ибратомуз доранд, онҳо намояндагони синфи коргар буда, дар қору фаъолияти худ соҳибмақом мебошанд. Чунончи, Александр Шишов («Ситораи Роғун»), Лайс Абдурахмонов ва бригадаи ӯ («Их воспитал Роғун»), Бурҳон Ғозибекевич Миралиев, Абдурахмонов, Карпов, Иван Вилгелм, Ризоев, Юсуфов, Вера ва дигарон («Ошёни уқобон»), Юра Янович («Кӯҳнавард»), Хайрулло Асоев, Иқром Комилов («Ҳусни зиндагӣ»), Антонина Ивановна, Александр, Савченко, Виктор, Терешенко («Вахшро хоб мебинам»), Эмомалӣ Раҳмон, Укуматшо Ширинбеков, Саидамир Сиёҳмардов, Бахтиёр Мачидов,

Абдукарим Саидрахмонов, Нуралӣ Носиров, Бахтиёр Гадоев («Нигине дар кӯҳистон»), Давлатбек Қарчиев, Раҳмон Сайдалиев («Дунёи сабзи Роғун»), Файзалӣ, Сангалӣ, Ҳофиз, Иброҳим («Достони Роғун»), Сайдулло Абдулахадзода («Рӯзи нур») ва дигарон. Дар қору рӯзгори ин қаҳрамонон «қувваи бузурги фаъолияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ» [110, с. 12] бараъло мушоҳида мешавад.

Рӯзгори ин ва дигар қаҳрамонон бештар дар қолаби жанри очерк тавсифу баррасӣ гардидааст. Ин гуна очеркҳо шаклан мухтасар, вале дар ироаи мавзӯ фароҳ буда, асосан самти пуршарафи қору фаъолияти инсон – меҳнатро инъикос мекунанд. Асарҳои адиби публитсист аз рӯи мазмун, муҳтаво, ғоя ва шакл, инчунин аз ҷиҳати тасвир, таҳлил ва шеваи баён дорои вижагиҳои хос мебошанд. Публитсист омилҳои воқеӣ ва рӯйдоду масоили иҷтимоиро таҳқиқ карда, мавқеашро нисбат ба онҳо муайян месозад.

Очерк ҳамчун натиҷаи таркибии эҷодӣ махсусиятҳои ба табиат ва талаботи жанрӣ мушаххасро доро мебошад. Очеркҳои Шералӣ Мӯсо ба руҳияи замон мувофиқ буда, тарзи муносибати ба он метавонад дар алоқамандӣ ба тағйирот дар соҳа ва дигаргуншавии авзои замон дигар шавад. Бо вучуди ин тағйирпазирӣ ҳақиқат ҳамеша дар мадди аввал меистад ва воқеиятро бе ягон таҳриф инъикос мекунад, зеро табиати публитсистика ба ҳамин принцип асос ёфтааст ин асоси он воқеияти иҷтимоӣ мебошад. Чунонки, муҳаққиқ А. Саъдуллоев нигоштааст: «Публитсистика дар бурду боҳти адабиёти бадеӣ дастовардҳо дорад. Он воситаест, ки хоҳу ноҳақ адибро бо зиндагӣ мепайвандад» [108, с. 240]. Ҳамин аст, ки публитсистика мақоми ҳудро дар ҷараёни ҳаёти маданӣ ба таври возеҳ пайдо кардааст.

Мавриди тазаккур аст, ки очерку мақолаҳои Ш.Мӯсо доир ба Неругоҳи барқи обии «Роғун» баъзе айнан ва баъзеи дигар бо такмили таҷдид дар шакли асари алоҳида бозчоп гардидаанд. Аз ҷумла асарҳои «Ошени уқобон» [27], «Достони Роғун» [15], «Рӯзи нур» [31], «Қонам фидои Роғун» [38] ва ғайра чунин хусусият доранд.

Ин асарҳо бо вучуди мустақил будан, аз аносири ҳамгун низ ҳолӣ нестанд. Ҳамгунии онҳоро дар як будани предмети инъикос ва услуби нигорандагии муаллиф метавон чӯё шуд. Масалан, «Ошёнӣ уқобон» [27], «Достони Роғун» [15] ва «Ҷонам фидои Роғун» [38] як объект ва як мавзӯро фаро мегиранд, аммо аз ҳамдигар фарқ низ мекунад. Асари якумӣ маҷмуаи очеркҳоро дар бар гирифта, ҳар як очерк аз мазмуну мундариҷаи хос иборат аст. Дар дуввумӣ, ҳашт достон ба ҳамдигар пайванди мантиқиву замонӣ пайдо кардаанд, ҳарчанд ҳар яке ба масъалаи ҷудоғона бахшида шудааст. Сеюмӣ, давоми бахши сеюми достони дуввум «Нигине дар кӯҳистон» – «Сармуҳандис» [15, с. 74-82] аст.

Рӯйдодҳои «Ошёнӣ уқобон» [49] ба давраҳои охири замони шуравӣ рост омада, аз ҷонфидоӣҳои халқи шуравӣ дар корзори неругоҳи барқи обии «Роғун» нақл менамояд. Ш. Мӯсо дар ин асар лаҳзаҳоеро ба риштаи тасвир кашидааст, ки новобаста аз шароити душвори кӯҳистон, ҳатто коргарони ҷавон ҷони худро дар хатар гузошта, ифои вазифа мекунад.

Бо ин, ҷунонки ишора шуд, публитсист нишон доданӣ мешавад, ки майдони меҳнат аз корзори ҳарбу зарб ҳеҷ фарқе надорад. Ин майдон ҷойи далерон, инсонҳои матинирода, бонангу номус ва хайрхоҳ аст. Аз мутолиаи асар возеҳ дарк мешавад, ки аслан миёни инсонҳо фарқе нест ва инсонҳои неку бад дар миёни ҳама халқу миллатҳо ҳастанд. Ин роҳи тафриқаандозӣ эҷоди манфиатҷӯёнаи доираҳои муғриз мебошад, ки бо мақсади расидан ба ҳадафҳои шахсӣ истифода бурданӣ мешаванд. Бинобар ин, Ш. Мӯсо воқеъбинона ҳамчун як шоҳиди зиндаи замони худ, на танҳо аз фидокорӣҳои эшон нақл намудааст, балки ба таърихи бунёди ин иншооти азими аср ручув намуда, ному насаби аввалин иштирокчиёни сохтмонро ёдовар гардидааст, ки он расман 10 июли соли 1972 оғоз ёфтааст. Дар ин рӯз табели кории рақами як аз ҷониби аввалин сардори управленияи «Гидроспетстрой»-и Роғун Борис Петрович Соболев тартиб дода шуда, ҳамон вақт дар табел панҷ фамилия вучуд доштааст: Соболев Б.П., Бахтин В.С., Лабзин О.Н., Якимов

П.В., Попов А.П. Дар табели дуом бошад, фамилияи коргари тоҷик Мардон Гулов ва ўзбек Анвар Давлатов пайдо шудаанд. Оғози тантанавии Неругоҳи барқи обии «Роғун» баъдтар, 21 сентябри соли 1976 ба вуқӯ меояд.

Барои шинохт ва дарки моҳияти зиддияту якдилӣ дар бештар вақт аҳли калам, хосса адибону публитсистон ба воситаи хислату амали қаҳрамонҳои воқеӣ ва тахайюли воқеа падидахоро мавриди таҳлил мегиранд. Ҳарчанд дар баъзеи чунин асарҳо андешаҳои аз ҳақиқат берун ҳам ба мушоҳида мерасад, дар зери он орзуву омоли халқ ниҳон аст. Ғоя ба тарҳ, мазмуну моҳият ва мундариҷаи асар замина гузошта, ба равиши муайян ҷараён гирифтани онро таъмин мекунад.

«Достони Роғун» [15] аз ҷумлаи асарҳои публитсистие маҳсуб меёбад, ки раванди корҳои сохтмони ин иншооти азими аср ва барои миллати тоҷик муҳиму сарнавиштсозро дар бар мегирад.

Ин дoston дар публитсистикаи тоҷик асари боарзиш маҳсуб ёфта, аз ҷониби муҳаққиқони соҳа М. Муродӣ [92, 456-462], Н. Охунзода [100], С. Шарипов [120], Н. Кучарова [83] ва дигарон таҳқиқу баррасӣ шудааст. Аз ҷумла, М. Муродӣ Шералӣ Мӯсоро аз ҷаҳлатарин ва сермаҳсултарин қаламкашони замони истиқлол маҳсуб дониста, «Достони Роғун» [15]-ро аз ҷумлаи осоре зикр мекунад, ки корҳои сохтмонӣ дар он бо эҳсоси баланд тасвир ёфта, саршор аз садоқат ва меҳру муҳаббат ба Ватан мебошад.

Н. Охунзода бамаврид таъкид мекунад, ки дар «Достони Роғун»-и адиби публитсист Ш. Мӯсо махсусияти публитсистию ҳуҷҷатнигорӣ бештар мушоҳида мешавад.

Сангимурод Шарипов Шералӣ Мӯсоро аз ҷумлаи он нигорандагоне донистааст, ки дар инъикосу баррасии раванди корҳои сохтмонӣ ва бунёдкориву созандагии кишвар хеле ҷаҳол буда, дар баробари дигар намояндагони соҳаҳо, аҳли эҷод, аз ҷумла адибону публитсистон, рӯзноманигорону ҳунармандон ба макони сохтмонҳо сафар намуда, асарҳояшро дар асоси мушоҳидаву мусоҳиба таълиф менамояд. Муаллиф бар

он аст, ки «Шералӣ Мӯсо аз қабили ҳамин гуна публитсистонест, ки аксари асарҳояш, аз ҷумла «Достони Роғун»-ро бо ҳамин шеваи кор эҷод намудааст» [120, 242].

Н. Кучарова дар мисоли публитсистикаи Ш. Мӯсо меҳаҳад симои Эмомалӣ Раҳмонро ҳамчун таконбахши бунёди Неругоҳи барқи обии Роғун [83] баррасӣ намояд. Мавсуф дар қатори дигар осори публитсистии Шералӣ Мӯсо «Достони Роғун» [15]-ро асари калонҳаҷм ва инъикоскунандаи корномаи бунёдкорони Роғун унвон дода, бо зикри чанд нукта, аз ҷумла суханони халқ дар бораи Президент, ки Ш. Мӯсо дар асар овардааст ва қисматҳои асар, ки бо роҳу воситаҳои гуногуни муассири сухансоз таваҷҷуҳи хонандаро ҷалб менамоянд, бевосита ба чанд иқтибос иктифо мекунад. Муҳаққиқ Н. Кучарова нисбат ба объекти таҳқиқ хушбин аст ва ӯ бар он аст, ки сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун» яке аз дастовардҳои бузурги даврони истиқлол ва ташаббусҳои созандаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон буда, боиси фараҳмандист, ки бунёди он давом карда, чархаҳои хурду бузурги он ба кор даромада истодаанд ва «он рӯз дур нест, ки бузургтарин неругоҳи барқи обии давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон бо тамоми қудрат ба кор даромада, бо нури худ ба мамлакатҳои ҳамсоя ҳам рӯшанӣ мебахшад» [83, с. 270].

Ин асар ҳашт достонро дар бар гирифта, дар он раванди корҳои сохтмонӣ дар ин иншооти бузург дар алоқамандӣ бо фаъолияти меҳнатии шахсиятҳои гуногун инъикос гардидааст. Асари мазкур ҷанбаи пурқуввати публитсистӣ дошта, аз назари ноқидони публитсистика низ дур намондааст.

Дар достони аввал, ки «Маҳаки номус» унвон дорад, аҳаммияти бунёди Неругоҳи барқи обии «Роғун» бо далелҳои мушаххас баён ёфта, адиб барои ҷолибсозиву муассирӣ аз унсурҳои бадеиву публитсистӣ моҳирона кор гирифтааст. Ба ҳамин мазмун муҳаққиқ А. Нуралиев як хусусияти фарқкунандаи жанрҳои публитсистиро ба «воситаҳои возеҳи тасвирӣ, забони шеваи адабӣ, услуби равон, образнокӣ» [99, с. 8] нисбат медиҳад.

«Маҳаки номус» дар муқоиса ба дигар дostonҳо нисбатан васеъ буда, ҳафт қисм, аз ҷумла «Оғоз», «Ошёнӣ уқобон», «Назаре ба таърих», «Салом, эй Роғун», «Роғун нури илоҳист», «Шафоат ва шарофат» ва «Анҷом» дорад. Ҳар як бахш тасвири воқеии ин иншооти бузурги таърихиву гидроэнергетикиро фаро гирифтааст. Агар дар бахши «Оғоз» аз дубора шуруъ гардидани Неругоҳи барқи обии «Роғун» сухан равад, дар «Салом, эй Роғун» ва «Роғун нури илоҳист» раванди сохтмони он бо маҳорати баланди публицистӣ таҷассум ёфтааст. Нигоранда Роғунро рамзи ваҳдат, нангу номуси миллати тоҷик медонад ва бо эҳсоси баланд дар хидмати он буданро илқо намуда, бо ҳисси ифтихору ватандорӣ изҳор мекунад, ки «Роғун имон аст, бахт аст, Роғун обу ҳаво ва нон аст, Роғун масъалаи ҳаёту мамот аст ва гуё касе нидо мекунад: «Эй дил, осуда бош, як дам ист!» Эҳсосоти шадиде, ки дар ман бедор шуда буд, ба исён омад: «Чӣ зарур сабру қарор?! Ва аз ҳар канора низ ба гӯшам мерасад: – Бирав, ки ҷойи сабр нест!» [15, с. 7].

Воқеаҳои дostonи аввал аз шуравӣ то истиқлолро фаро гирифта, дар маҷмуъ аз шуруъ то мавқуф гузоштани қор ва эҳёи он аз ҷониби Президенти кишвар тасвир шудааст. Муаллиф бо алам зикр мекунад, ки «бо «ҳиммати баланд»-и Маскав як гурӯҳ камари худро маҳкам бастанд. Ва бо «ақли расо»-и хеш дар «хилватхонае» ҳаллу ҷасл карданд ва ғалати худро яқин камоли доноӣ донистанд. Ба қавли Лоиқ «Баҳона чист? Номи халқ!», яъне тағӣ об мондани гӯр «баҳонаи арзиши аҷдодӣ» шуду манфиати Ватан фаромуш гашт ва дар ин асно бино ба қавли муаллиф Эмомалӣ Раҳмон наметавонист ранҷу заҳмати мардумро таҳаммул кунад, пайваста ғам меҳурд. Ба хоҳири фардои нек хоҳи худро гум мекард ва ӯ тухми некиро кошта сабзонд ва он бор овард. «Бораш ҷасорат: Роғунро худамон месозем» [15, с. 98] ва сохт.

Дostonи дуюм «Нигине дар кӯҳистон» унвон дошта, аз 10 бахш иборат аст. Дostonи маҷкур як навъ идомаи дostonи аввал буда, аз бахши якум «Биё, созем Роғунро» масъалаи азнавсозии Роғун дар пасманзари бунёдкорони он мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Бахши дуюми дoston «Нури хирад»

руҷуи муаллиф ба вожаҳои нуру рӯшноӣ ва илму дониш буда, ин ҷо муаллиф аз контексти омузиш андаке берун баромадааст. Бахши «Сармуҳандис» низ ба очерки портретӣ шабоҳат дошта, қаҳрамони марказии он Укуматшо Ширинбеков инсоне меистад, ки бо пайқору қорнамоӣ, созандагиву бунёдқорӣ, ватандӯстиву инсонпарварӣ намунаи ибрати дигарон аст. Саҳнаҳои очерки мазкур аз ғабалияти қории қаҳрамон дар неругоҳ буда, мавзӯи асосӣ – Роғун зери шарҳи ҳолу ғабалияти ӯ мемонад. Ин ҷанбаро муҳаққиқ С. Шарипов ба инобат гирифта дуруст зикр мекунад, ки «тамоми қаҳрамонҳои асари ҳуҷҷати «Достони Роғун»-и Шералӣ Мӯсо мардони меҳнатдӯст, созанда ва соҳибқасбанд, ки тақдир ва ғабалияти пурсамари онҳо ба ин иншоот иртиботи ногусастанӣ дорад» [120, с. 244].

Бахши чорум «Чист Роғун?» ва панҷум “Роғун ҷӣ маънӣ дорад?” дар доираи як мавзӯ буда, асосан, гуфтаҳои адибону эҷодқорон пайдарҳам гоҳо бо шарҳу иловаи муаллиф оварда шудаанд. Ин гуфтаҳо аз дидгоҳи нафарони зер на он қадар зарур ва барҷост ва бо ҷойи ин гуфтаҳо публитсист метавонист бо мутахассисони соҳоти энергетика ва молия мусоҳибагунаҳое орошта, онро дар ин замина биёрад. Бинобар ин, иқтибосоти мазкур ё ба тақвияти гуфта меомаданд ё дар атрофи онон муаллиф шарҳу тавзеҳи пурра меод. Ҳамзамон ба ду бахши алоҳида ҷудо қардани як мавзӯ на он қадар зарур арзёбӣ мегардад:

«Аз нигоҳи донишҷӯ Заробидин Ширинов:

– Девони сабзи миллат!

Аз нигоҳи табиби мардумӣ:

– Кимиёи саодат!

Аз нигоҳи сохтмончӣ Салим Ҳалим:

– Тараққиёт!

Аз нигоҳи ронандаи автобус Нозим:

– Рӯзгори осуда!

Аз нигоҳи нафақахур бобои Азим:

– Маош ва нафакаи шоиста!

Аз нигоҳи як нафар муҳочир:

– Раҳой аз мӯхточӣ!» [15, с. 83]. Аз овардани ин нигоштаҳо мақсади муаллиф дар он аст, ки чи қаҳрамонҳои асосӣ ва чи ёрирасони тасвирнамудаи Шералӣ Мӯсо нисбат ба тақдири худ ва ояндаи миллату давлат, бех шудани рӯзгори мардум бетараф нестанд. Ҳар кадоме нисбати Ватану зодгоҳ меҳру муҳаббати беандоза доранд ва тарафдори онанд, ки барои ободиву тараққиёти ҷомеа саҳми бевоситаи худро гузоранд.

Баръакси ин ду бахш – бахшҳои минбаъда ба мисли «Меҳр дар чашм», «Дарёи Вахш», «Бунияти офтобӣ», «Боргоҳи ҳақиқату адолат», ҳатто «Анҷом» нисбатан мукамал ва дорои хулосабарориҳои нисбатан муҳокимавианд. Махсусан, дар бахши ҳаштум «Бунияти офтобӣ» мусоҳибаи очеркгуна бо ҷонишини мудирӣ шуъбаи истеҳсолии ҶСК Неругоҳи барқи обии «Роғун» Нуралӣ Носиров оварда шудааст. Бо ин роҳ адиб тавонистааст гоҳо аз ҷониби мусоҳиб ва гоҳо бевосита худаш симои чанд коргари дигар ва мусоҳибро кушода, маълумоти зиёде ба даст орад. Масалан, муаллиф зимни суҳбат бо Нуралӣ якбора ба тасвири Бахтиёр Гадоев мегузарад ва меафзояд, ки бунёди Неругоҳи барқи обии «Роғун» бе истифодаи техникаи пешқадам ғайримкон аст. Базаи раёсати корҳои механиконӣ бо таҷҳизоте, ки дар иншоотҳои бузурги ҷаҳон истифода мешавад, мучаҳҳаз гадонида шудааст. Асоси ин Раёсатро собиқадорони Неругоҳи «Норак» ва «Сангтӯда-1» ва қариб 80 фоизи коргарони раёсатро ҷавонон ташкил медиҳанд, ки яке аз онҳо Бахтиёр Гадоев аст. Пас аз ин ручуъ нигоранда ба тасвири бунияти офтобии ӯ мегузарад.

Достони сеюмро, ки «Роҳи Роғун дигар аст» унвон дорад, метавон достони саҳмия номид, чунки воқеоти ин дoston пурра ҳамин масъаларо фаро мегирад, ё ба он пайванди мантиқӣ дорад. Се бахши аввали дoston оид ба саранҷом кардан ва ҷилваии корҳои бунёдии Неругоҳи барқи обии «Роғун», дилу нияти бедори Президенти кишвар буда, бахши чорум – «Шаби панҷуми

январ» ғояи асосии асарро ташкил медиҳад. Адиб ба панҷуми январи соли 2010 рӯзи мекунад, ки рӯзи кӯтоҳи зимистон анҷом ёфта, шаби зулмоти дароз дунёро ба оғӯш мегирад. Барои адиби публитсист ин шаб чун дигар шабҳо як шаби муқаррарӣ набуд. «Бале, дар ин шаб таърихи давлатдории Тоҷикон бо хуруфи зарҳалин сабт гардид, зеро ин шаб Мурочиатномаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон чун зангӯлаи бедорӣ садо дод» [15, с. 115]. Ба тасвири муаллиф он шаб Эмомалӣ Раҳмон вожаҳоро бо хуни дил шуставу обёрӣ карда, даъват мекунад, ки агар ҳамагон ғайрату ҳиммат карда, як-ду соли дигар харочоти маъракаву маросимҳо ва дигар чорабиниҳоро боз ҳам камтар созанд ва ба маблағҳои сарфашуда саҳмия харидорӣ намоянд, минбаъд низ ҳамчун миллати фарҳангиву соҳибтамаддун сарфаю сариштакориро ба меъёри зиндагии ҳаррӯзаи худ табдил дода, бунёди Роғун ва ба он монанд иншооти муҳим барои мардуми тоҷик кори чандон саҳту мушкил нахоҳад буд. Сарвари кишвар аз ҳадисҳои пайғамбари Ислому зикри хайри бузургони илму адаб ва қаҳрамонҳои таърихӣ гуфтаҳояшро тақвият мебахшад. Бахшҳои охир – «Шашуми январ» ва «Умед ва имон» якдилона саҳмия харидани мардумро бозтоб намуда, муаллифро бори дигар мутмаин мегардонад, ки беистихола ва натарсида хариданҳои мардум аз меҳри ёру диёр ва умеду имони онҳо маҳз ба Эмомалӣ Раҳмон аст.

Достони чаҳорум «Шуъла дар санг» унвон гирифта, муаллиф вазнинтарин қор дар сохтмон – сангшиканиро дар ҳатти ҳаракати асар ба тасвир мегирад. Дар ин тасвир бахшҳои «Санг ҳам диле дорад» ва «Пире аз дили санг» пайиҳам омада, суҳбатҳои муовини раиси вақти Роғун Файзали Толибов, Иброҳим ба симмати роҳбалад, сангтарош Сангалӣ, сармуҳандис Николай Малтсев, пири қор Алимардон Авазов, қоргарон Аброру Саид ва дигарон мушоҳида мешавад. Дар достони мазкур лаҳзоти ҷудогона аз кайфияти ҳоли муаллиф бобати бӯйи санг, дили санг ва кашфи олами сангшиканон ба назар мерасад, аммо тасвири бевоситаи сангшиканӣ ноаён мондааст. Адиби публитсист ба ифшои олами ботинӣ ва ҳаёти шахсии

қахрамонҳо пардохта, ба ин восита тасвири бевоситаи кор, ки ғоя ва маҳаки асосӣ маҳсуб меёбад, аён мегардад, аммо саргарми ташреҳи ин ҷузъиётҳои кашфшуда гардидан, боиси аз ғоя ва маҳаки асосӣ каме дур мондан мегардад. Масалан, «Анҷом»-и достони мазкур бо чунин ҷумлаҳо шуруъ мешавад:

«Бӯйи санг!

Ба димоғам нишастааст!

Чун бӯйи нони гарми танӯрӣ!

Аз ин рӯ, ба ин бӯ сахт хӯ гирифтаам!

Чун хумораш мегирад, мешитобам ба сӯйи Роғун.

Аз дидори онҳо чашмон чило мегираду дурахш мезанад. Ва аз роҳи дида ба дил мешинанд» [15, с. 185].

Адиб ин ҷо метавонист аз тарақотуруқи асбобҳои сангшиканӣ, арақи чабини сангшикан, пораҳои хурду бузурги санг, коркарди онҳо пас аз майдакунӣ ва амсоли ин сахнаҳои зинда тасвир кунад. Агар ин тасвиркунӣ, аз як ҷиҳат, як қисми муҳим, аммо ба назар нонамоёни неругохро ба хонанда ошно созад, аз ҷиҳати дигар, ҳадафи муаллиф, ки аз ҷузъ ба кул нишон додани кори Неругоҳи барқи обии «Роғун» аст, боз ҳам нишонрас мегардид.

Достони панҷум “Шарофати ояти Қуръон” номгузорӣ шуда, дар бораи ҳаёти намунавӣ ва фаъолияти пешқадами Асадулло Холов аст. Муаллиф чунин порчаро, ҳамчун эпиграф, аз Нозим Ҳикмат иқтибос мекунад, ки ҳаёти ҳар шахс ба тарзе қахрамонист.

Достони мазкур аз «Оғоз», «Анҷом» ва чор бахш иборат буда, нисбат ба достони болозикр муаллиф ба ғояи асосӣ – нишон додани кори мошинҳои пуриқтидор ва идораи онҳovu бунёдкорӣ аз ҷониби инсон, бештар майл намудааст. Хатти ҳаракати асар аз соҳили ростӣ дарёи Вахш сар мешавад. Хусусан, дар бахши «Сехи таъмири мошинҳо», ҳарчанд суҳан дар бораи фаъолияти Асадулло Холов ва қитъаи таъмири БелАЗ-ҳо меравад, муаллиф ба мақсади асосӣ майл карда менигорад, ки аз лаҳзаҳои нахустин эҳсос мегардад, ки Асадулло ба қадри вақт мерасад ва сарфи беҳудаи онро тамоман

таҳаммул надорад. Вай аз қору бори худ на танҳо ба муаллиф нақлҳои аҷиб, балки нишон ҳам меодааст.

Аз ҷумла тасвири дидани анбори қисмҳои эҳтиётӣ адибро дар хайрат мегузорад ва зикр мекунад, ки он беҳад тозаву озода ва назму низоми намунавӣ дошта, тамоми қисмҳои эҳтиётиро аз ин ҷо дастрас кардан мумкин аст ва ҳамаи инро бо чашми сар дида, муаллиф беихтиёр мегуяд:

«Захираи олиҷаноб!

Асадулло бо зарбулмасали халқӣ посух дод:

– Сад рӯз дар бор, як рӯз даркор!» [15, с. 194]. Аз ҳамин посухи кӯтоҳи қаҳрамон адиб ба истеъдоди хуби қордонӣ ва ташкилотчиғии ӯ бори дигар қоиладар мешавад. Ҳамзамон тасвири тозагии сеҳ ва ба машоми адиб, ки худ дастпарвари қоргоҳҳои азими саноатӣ аст, нарасидани бӯи нохуши рағанҳои молиданӣ, ба назар нарасидани латтаҳои чиркини рағанолуд, оҳанпораҳои бурида, шишаҳои шикаста, хасу хошок ва ҳавои софӣ беғубор дар сеҳ ба зуд хулосабарории муаллифи асар ва хонандаи ӯ боис гардидааст.

Дар бахшҳои «Дар роҳ сӯйи Сичароғ», «Чун гавҳари дурахшон» ва «Шарофати ояти Қуръон» саҳнаи зиндаи арсаи меҳнат ва ҷозибаву матонати дасту дили инсон ба ҷилва меояд. Тасвири қарриери 15 дар шафати деҳаи Сичароғ, роҳи мумфаршнашуда ва сангу шағалрехта, мошини ба қавли муаллиф «Балои Худо» – БелАЗ-и навадтоннагӣ, ки роҳро об мепошид (мансуб ба қарриер) ва ғайра ҳамчун прототип ба мавзӯи асосӣ хидмат қардаанд. Хусусан Давлатбек Хоҷаев, ки дар БелАЗ-и обпош қор мекард ва аз ғояти бузургӣ ӯро ҳамқорон даҳ тонна лақаб гузошта буданд ва вазни мошинро бо вазни ӯ якҷоя ҳисоб қарда, мошини садтоннага ном мебуданд, зимни суҳбат ва суолу ҷавоб бо адиб марому мақсадашро хеле аҷоиб, аммо ҳақиқӣ иброз меорад, ки чун сари чанбари ин паҳлавон – БелАЗ-и обпош мешинад худро озад эҳсос мекунад ва аз зиндагӣ лаззат мебарад ва ғайр аз садои БелАЗ садои дигарро шунидан намехоҳад. Қаҳрамон чунин хулоса мекунад, ки ӯ бидуни Роғун худро тасаввур қарда наметавонад. Роғунро бо

хама мушкиливу дардхояш ва бо лаззату хубихояш дӯст медорад. Давлатбек Хоҷаев ба БелАЗ-аш менигараду мегуяд:

«– Охир агар барқ набошад, ҳамсарам намехандад.

Оре, барқ набошад, ханда аз лабҳо чун барқ мепарад.

Давлатбек қаноатманд, вале оҳиста ва боэҳтиёт савор ба мошини худ шуд ва ҳамчунон боэҳтиёт онро ба раҳ даровард» [15, с. 199].

Дар бахши «Чун гавҳари дурахшон» низ то андозае пайванди мантиқӣ додани тасвири лаҳзоти корӣ ба мавзӯ ва баёни он мушоҳида мегардад. Муаллиф кори чор экскаватори зӯртаринро, ки баҳс-мабаҳс, беист ва якмаром кор мекарданд хеле табиӣ ва ҳадафмандона тасвир мекунад. Муаллиф ҳаму рост шудани гардани дарозаши экскаваторҳо, кандану бор кардан ва амсоли инро мунъакис сохта, садои шикастан санг аз дандонаи онҳоро дар ҳадди олӣ тасвир мекунад ва ногоҳ чашмаш ба номи ин техникаҳои муқтадир мефатад ва адиби публитсисто ба вачд меорад.

Дар охири ин бахш пас аз азобу машаққати экскаваторчиёну техникаҳои дигари кориро тасвир кардан, адиби публитсист кафши заминковҳоро зери нури офтоб ба гавҳари дурахшон монанд мекунад, гавҳаре, ки аз дили замин гавҳар мекобад.

Достони шашум – «Сарнавишти зарнавишт» аз 8 қисм иборат буда, мақсади муаллиф на фақат нишон додани сарнавишти Роғуну бунёдкорони он, балки сарнавишти худӣ ӯст, ки бо ин сохтмони азими аср ҳамоҳанг гаштаву дар борааш бо меҳри беандоза менависад ва ибтидои дoston низ бо муколамаи дӯст доштани Роғун, пайвандии руҳи доштан бо он шуруъ мешавад ва ба саволи «Чаро?» чунин ҷавоб медиҳад:

«– Ту ба қуллаи осмонбӯси кӯҳи Уқобон нигар. Гуё лаб во карда мегуяд:

– Роғун – тобиши хуршеди бахт, дурӯғ нест, ҳақиқат аст!

Ту ба дарёи пуртуғёни Вахш нигар. Дарё мегуяд:

– Роғун – яктои дилу дида, дурӯғ нест, ҳақиқат аст!

Ту ба уқоб нигар, ки мегуяд:

– Бо Роғун ҳастам. Ин аст бахти беҳамто!» [15, с. 233-234].

Достони мазкур бо бахшҳои алоҳидааш «Давлати дидор», «Вакили анҷуман», «Сад рӯи зиндагӣ», «Дар зодгоҳи бобой» ва «Роғун эҳё шуд» дар умум умри пуршебу фарози Роғунро фаро гирифта, муаллиф меҳодад ин талхиву ширинихоро бо неругоҳ қисмат кунад ва ин ҳамаро дар симои ҳар як коргар нишон диҳад. Мебоист муаллиф ҳар як коргарро дар симои Роғун нишон дода, кори онҳоро дар пасманзари азамати ин неругоҳ тасвир намояд, аммо адиби публитсист бар он ҳадаф аст, ки хурдтарин ҷузъиёти кори рӯзмарраи коргари қаторӣ то роҳбарият дар умум таъсиргузори кори Роғун аст, ки то андозае дуруст аст.

Достони ҳафтуми асар «Меҳвари қалб» унвон дошта, рӯзгору ҷаҳолияти кории қаҳрамони очерки «Ҳусни зиндагӣ»-ро пурра фаро мегирад, ки он дар бахши аввал зикр гардид. Очерк дар асари мазкур бо иловаи баъзе ҷузъиётҳои нав таҷдид гардида, дар шакли як дoston омадааст ва муаллиф унвони ин дostonро ба он шабоҳат медиҳад, ки Меҳвари қалб имон аст ва аз ин рӯ, ҳар қадаме, ки мегузorem, ҳар сухане, ки мегуем ва ҳар амалеро иҷро мекунем, бояд адолатро дар меҳвари қалби хеш қарор диҳем ва дар ин дoston дар меҳвари қалби қаҳрамон ва муаллиф адолат меистад. Адолати қор ва коргарон. Бинобар ин, ҳангоми бо бригадири ҷавон Сергей Гордевский вохурдан, аввалин чизе ки Хайрулло пас аз саломуалейк мепурсад ин «Табии бачаҳо читу?» аст ва ба саволи «Планёрка мешавад?» ҷавоби рад дода, илова мекунад, ки «Мо гапзанон кардем, боз барои чӣ чамъ шуда, одамонро аз қор бозмонем. Насиб бошад, охири ҳафта чамъ мешавем» [15, с. 284]. Маҳз ҳамин гуфтугӯҳоро пасиҳам овардани адиб далели раднашавандаи дар меҳвари қалби Хайрулло Асоев ҷой доштани адолат ва ҳақиқат аст.

Достони ҳаштум – «Шуълаи барқи ҳақиқат» достони охир ва комили асар маҳсуб ёфта, бахш надорад. Дар достони мазкур масъалаҳои хабари баста шудани Роғун, бинобар сабаби аз ҳад гузарондани овозаҳои бардурӯғ

душманони дӯстнамо ва аз ҳама охир шуълавар гардидани барқи ҳақиқат ва хулосаи Бонки умумичаҳонӣ оид ба комилан бехатар будани Роғун, ки ба кавли муаллиф «сухтан бо сохтан бипайваст» [15, с. 354] тасвир мегардад. Достони мазкур аз достонҳои дигар бо он фарқ мекунад, ки мазмуну муҳтавои он бо мавзӯю мундариҷаи асар мутобиқат мекунад. Яъне, он зикри пурраи Роғунро фаро гирифта, муаллиф қариб аз доираи мавзӯ берун намебарояд. Воқеаҳо пайдарпай домани мавзӯро фаро гирифта, муколамаву гуфтугуҳои байни қаҳрамонҳо фақат масъалаи мавриди назар аст. Муаллиф ба хонаи яке аз хешон оши наҳор рафтани Ҳомид Ойево тасвир мекунад, ки дар он ҷо «хонашери майдонғарибе амри маъруф мекард. Дар гӯши мардум мехонд. Гуё осмон норизо буд, ки ҳар дам чароғак медурахшиду раъд меғуррид. Ногоҳ барқ хомӯш шуд. Якбора ҳавлиро хомӯшӣ ба асорати хеш гирифт.

– Бе амри маъруф мешавад, – гуфт яке. – Аммо бе барқ намешавад.

– Айби Роғун, – бо хандаи истеҳзо гуфт хонашери майдонғариб, ки Эшон ном доштааст» [15, с. 347].

Лаҳзае пас борон ба боридан шуруъ мекунад ва дар саратон боридани боронро низ эшон ғазаби Худо барои сохтани Роғун арзёбӣ мекунад ва дар охир ба итмом расидани иншооти Роғунро зери суол мебаррад.

Ба ин монанд муҳокимарониҳо дар ин достон зиёд ба чашм расида, барои осону зуд, аммо дуруст хулосабарории хонанда дар бораи воқеа ёрмандӣ карданд.

Ҳамин тавр, ҳар як достони ин асар дар алоҳидагӣ метавонад асари мукаммале шавад, чунки ҳар як достон дорои мазмун, мундариҷа ва муҳтавои том буда, «дар маҷмӯъ раванди бунёди ин сохтмони асрро (Неругоҳи барқи обии «Роғун».– И.Ю.) фаро гирифта, дар ба вучуд овардани тарҳи умумии образи сохтмончӣ, бунёдкори худшиносу меҳандӯст мусоидат кардаанд» [90, с. 78]. Ба ин гуфта бахши сеюми достони дуввум («Нигине дар кӯҳистон») «Сармуҳандис» [15, с. 74-82] метавонад мисол шавад, чунки адиб

онро баъд аз солҳо дар шакли асари алоҳида таҳти унвони «Қонам фидои Роғун» [38] ба чоп расонд.

Асари «Қонам фидои Роғун» [38] таҷассумгари ҳаёту ғаъолияти Ширинбек Укуматшоев – яке аз муҳандисони хирфаии неругоҳҳои барқи обӣ аст, ки умри худро дар ин чода сарф ва аз коргари қаторӣ то ба муҳандисии сохтмони Неругоҳи барқи оби «Роғун» расидааст.

Аз муъҷизаву маҳаки номус будани Роғун сар карда, то қаҳрамонони он дар асар қанбаи миллӣ доранд. Чунонки, муҳаққиқ Муҳаммадҷон Шакурӣ назари эстетикӣ ва қаҳонфаҳмии халқро, махсусияти зиндагии ӯ ва анъанаҳои маданияти миллиро аз омилҳои арзёбӣ мекунад, ки чӣ гуна будани шакли асар ба он тавбаам аст. Ба ин маънӣ «махсусияти шаклу воситаҳои бадеӣ ва услуб қанбаи миллӣ низ дорад» [76, с. 9].

Публиксист ҳаёт ва ғаъолияти Ширинбек Укуматшоевро аз замони таҳсил дар мактаби миёна то охири умр тавассути суҷаҳои гуногуни инъикоскунандаи пастиву баландии зиндагӣ тасвир мекунад. Муҳаққиқон А. Саъдуллоев ва Н. Солеҳов муътақид бар онанд, ки «маълумоти тарҷумаиҳолиро истифода карда, муаллиф ба иҷтимогарони шахсият таъя намуда, дар чархи гардон ба тағйироти равонию иҷтимоии қаҳрамон тавачҷух менамояд» [110, с. 164].

Аз нигоҳи суҷа ва сохтор асар аз қисматҳои гуногун иборат аст, ки бо ҳам пайванди манитиқиву мавзӯӣ доранд. Нақлу тасвири марҳилаҳои ҳаёти қаҳрамон хислатҳои хуби инсонӣ ва пешрафти касбии ӯро бармало месозад. Ҳар як бахш дар алоҳидагӣ метавонад метавонад очерки мукаммале шавад.

Маҳаки асосии асари мазкур на фақат умри гаронқимати худро сарф кардани қаҳрамон, балки ба ғаъолият шуруъ кардани чарҳаи якуми Неругоҳи барқи оби «Роғун»-ро наидани Укуматшо Ширинбеков аст. Муаллифи асар дар навбати худ аз ин лаҳзаи хурсандиовар дар ҳаяҷону шодмонӣ аст, аммо ҳамоно менигорад, ки симои нурунии Укуматшо Ширинбеков дар пеши назараш меомад ва ногаҳон, гуё аз равзаи дорулбақо, ба гӯшаш садо меояд:

«– Чонам фидои Роғун!

Оре, Укуматшо Ширинбеков чонашро барои Роғун фидо кард» [38, с. 109-110].

Вижагии асари мазкур ҳамчун инъикоскунандаи корзори меҳнат ва корномаи як бунёдкор дар он аст, ки Ширинбеков дар сохтмони нақби Данғара ва панҷ неругоҳи барқи обии кишвар заҳмат кашидааст ва дар ҳамин асно дар зеҳни муаллиф чунин суол мегузарад, ки оё қаҳрамонаш аз қисмати пурзаҳмат ва аз ҳаёташ розист. Ба ин суол муаллиф чунин ҷавоб медиҳад, ки «Ҳа». Чунки ӯ дар ҳамин сохтмонҳо дӯстони зиёде пайдо ва чӣ будани нашъаи меҳнати ҳалол ва қудрати дасти инсонҳоро дарк кард. Дар ҳамин сохтмонҳо бахташро ёфтӯ фарзандонаш ба дунё омаданд.

«Чонам фидои Роғун» аз зумраи асарҳое маҳсуб меёбад, ки дар он шинохт ва таассуроти адиб оид ба корзор ва қаҳрамониҳои бунёдкорони Неругоҳи барқи обии «Роғун» бозтоб гардидааст. Вижагии ин асар дар ғояи бунёдкорона ва заҳматпарваронаи он аст. Чунонки профессор А. Саъдуллоев ишора мекунад, «асари бадеӣ ва публитсистӣ, пеш аз ҳама, кашфи ғоя аст. Ғоя ба воситаи моҳияти иҷтимоии асар ифода мегардад, барои нишонрас ва фарогир гардидани ғоя ба эҷодкор кунҷковӣ лозим аст, аммо кунҷковӣ бояд мақсаднок бошад. Бофтани ҳама гуна фабула бо мақсади ифодаи ин ё он ғоя» [108, с. 34] барои асари бадеӣ ва ё публитсистӣ на он қадар дуруст арзёбӣ мегардад.

Махсусияти дигари асар дар надоштани бофтаҳои тахайюлии аз воқеият дур мебошад. Дар он аз унвону мавзӯи баррасишаванда, мушоҳидаи бевоситаи муаллиф аз корзори меҳнат, дарку дарёфти қаҳрамон ва таҷассуми қаҳрамониҳои бунёдкорон то тавони эҷодии публитсист тавъам омадаанд. Дар таркиби асар ҳаёти созанда ва руҳияи бунёдкорона, рӯзгори пуршарафонаи аҳли меҳнат ва муҳимтар аз ҳама инсон ва рисолати бузурги ӯ бозёфт ва тасвир шудааст.

Зимнан, Шералӣ Мӯсо дар интихоби мавзуъ ва баёни ҷузъиёти ҳодисаву воқеа як андоза маҳорат низ дорад. Масалан, дар очерки сафари «Рӯзи нур» [31] ин маҳорати ӯ на танҳо дар шакли тасвир, балки дар баёни шаҳомати воқеият низ буруз мекунад. Ин сафари муаллиф ва ҳамроҳон ба шаҳри Роғун бо ташаббуси Сарвари давлат барои вохурӣ бо сохтмончиёни Неругоҳи барқи обии «Роғун» баргузор шудааст.

Маҳсус таъкид кардани сана, гурӯҳи сафар, ибтидои роҳ, зикри сафари қаблӣ, ки ба он пойдевори асосии сохтмони сарбанд, тасвири булдозер рондани Сарвари давлат ва пеши дарёи Вахшро бастан, суҳбатҳои бозарофат дар роҳ, ҳамоиш ва бозгашт шомиланд, аз ҷузъиёти очерки мазкур маҳсуб меёбад. Ба назар чунин менамояд, ки ин лаҳзаҳо танҳо як сафари кутӯҳи публицист ва дигар аҳли адабу рӯзноманигоронро инъикос мекунад, ки дар вақти муайян сурат гирифта, воқеяи бударо бозтоб мекунад, аммо дар асл чунин нест. Ҷаҳонбинӣ, мушоҳидаву таассурот, ормону маҳорат ва ҳунари нигорандагии публицист имкон фароҳам овардааст, ки ҳар як қисмати очерк пайванди маъноӣ ва мантиқӣ пайдо кунад. Ҷамаи ин аз ғиноӣ ва вижагиҳои соҳаи публицистика ба ҳисоб меравад, чунки тарзи ба хонанда вироиш намудани тарҳи рӯзгор, доираи воқеяҳои муосирро танг накарда, балки аз публицист ҳар қдара бештар маърифату дарки рӯйдодро талаб мекунад ва «муайян кардани муносибати худ ва ироаи музокира, гуфтугу ва фикри хонанда танҳо дар ҳолате муяссар мешавад, ки мавқеъ аниқ ва устувор бошад» [102, с. 151].

Муносибати возеҳ ва мавқеи устувори муаллиф ба тарзи баён равшанӣ ва таъсирбахшии матлабро таъмин карда, публицист дар нақли дидаву шундааш озод ва нигоҳи ӯ бо замони муайян ҳамоҳангӣ пайдо мекунад. Ш. Мӯсо ҳамеша бо фаро расидани фурсат амал мекунад, то ҳақиқатро бо маҳорат ва ҳунари маҳсуси эҷодӣ тавбам пешниҳод намояд. Масалан:

«Мошини мо сӯйи шаҳри Роғун роҳ пеш гирифт.

Ҳама хомӯш, ба андешаи худ банд буданд. Субҳи зебову офтобӣ ва гулшукуфти баҳорӣ. Ҳатто шуввоси мошин гӯшҳоямонро навозиш мекард. Ин навозиш мурғи хаёламро болу пар бахшид, ки он ба рӯзи 29-уми октябри соли 2016 парвоз кард. Он рӯз низ бо меҳрубонии Ҷаноби Олӣ ба Роғун даъват шуда будем» [31, с. 110].

Ш. Мӯсо аз чараёни бунёдкориҳо воқиф ва дар тамоми воқеоти ба он алоқаманд иштирок кардааст. Аз ин рӯ, нақлу тасвирҳояш махсусияти репортажро касб карда, сахнаҳо ва рӯйдодҳо ҷолиб баромадаанд.

Дар ағлаби асарҳои публитсистии фарогирандаи раванди бунёдкориҳо ва заҳмати инсонҳои кори Ш. Мӯсо усули мусоҳиба ва омузиши хуччат нисбатан бартарӣ дорад. Муаллиф хислату характер ва қобилияти кордонии қаҳрамонро тавассути пурсиш ва посухҳои эшон нишон доданӣ мешаванд, ба мушоҳидаҳои бевоситаи чараёни кор, дарёфти лаҳзаҳои ҷолиб, коркард ва дар шакли сахнавӣ инъикосу тасвир намудани онҳо камтар ҳавсала мекунад. Аммо як норасоии ин осор дар он аст, ки қаҳрамонони онҳо гуё зиндагии шахсӣ ва оилавӣ надоранд, аз маишати рӯзгор бебаҳраанд, ҳамеша дар қору фаъолият банданд ва аз зиндагии оилавии онҳо фақат як ё ду сахна ба монанди оила барпо кардан, соҳиби фарзанд шудан ва ғайра оварда мешаваду халос. Чунин муносибат чандон дуруст набуда, «нодида гирифтани ин ҷанбаҳои зиндагӣ боиси нопурраву номукамал баромадани симои аслии қаҳрамонон мегардад» [90, с. 105].

Баъзан бархе аз нигорандагон дар тасвири корнамоиҳои инсони қору пайкор, бунёдқору созанда, роҳбару ташкилотчӣ ба ҷузъиёти аслии мавзӯ камтар эътибор дода, ба донотарошӣ ва хирадмандиву оқилии худ фирефта гардида, саросемавор пайкари нотамодро месозанд ва аз мақсади асосӣ дур рафта, ба носеҳ табдил меёбанд.

Дар осори мазкур инъикосу тасвири воқеаву рӯйдод аз таассуроти эҳсоси ботинии адиби публитсист авлавият пайдо кардааст. Ин ҷо ҳадафи муаллиф на тасвири мавзӯ, иқлими корӣ ва қору пайкори бунёдқорони Роғун, балки нишон

додани ҳашамати ин сохтмони бузургу беназир ҳамчун ифодагари боварӣ ба ояндаи дурахшон ва намои қаҳрамонон, рамзи дӯстии халқҳо ва сарчамъиву якдилӣ аст. Адиб ҳатто ба фактҳои чузбӣ эътибори чиддӣ дода, ҳар он чӣ мебинаду мешунавад ва мехонад дар шуури эҷодияш коркард карда, таассуроти то андозае мукамалро доир ба нишони шуҷоат будани Роғун ҳосил месозад.

Ҳарчанд тасвир ва рамзовариҳои Ш. Мӯсо бар заминаи воқеият устуворанд, онҳо бештар ифодагари диди шахсӣ ва ҷаҳонбинии эҷодии публицистанд. Ин унсурҳо аз садоқат, муҳаббат ва самимияти муаллиф нисбат Ватан ва миллат шаҳодат дода, ӯ бо истифода аз тасаввури бадеӣ воқеияти замонро бозтоби вижа ва матнро ҷаззобият мебахшад. Ӯ на танҳо дар бораи қаҳрамон ва қорнамоиҳои ӯ нақл мекунад, балки бо самимият аз қору пайқори ибратомуз илҳом гирифта, шод мешавад ва хонандаро низ барои шарик гардидан ба ин шодӣ даъват мекунад. Ин услуби нигориш ҳануз дар насри замони шуравӣ мушоҳида мешудааст. Ба ақидаи Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ, «услуби насри шуравии тоҷикӣ дар давоми роҳҳои гуногуни тасвири реалистии инсон ташаккул ёфта...» [76, с. 11], насри муосир ва аз он ҷумла, публицистикаи тоҷик як навъ идомаи ин зухуротанд, ҳарчанд ҳар ду дорои ҷараёни алоҳида мебошанд.

Ҳамин тавр, таҳлили мундариҷавии осори публицистии Шералӣ Мӯсо доир ба сохтмонҳои азим маълум намуд, ки муносибати адиб нисбат ба масъалаи мавриди назар одӣ набуда, як навъ ибрази ҳақиқати замон дар тасвири иншоотҳо аст. Дар осори марбутаи мавзӯ қорзори сохтмонҳои азим аз ҷанд дидгоҳ сурат гирифтааст. Аз он ҷумла, адиби публицист дар зимни тасвири сохтмонҳо ба қорномаи созандагон рӯҷуҳо мекунад, ки мақсади асосӣ як андоза лар пасманзари шарҳу тавзеҳи қору зиндагии қаҳрамон мемонад. Зиндагиву қорнамоии қаҳрамонҳо, сар қарда аз қорғари одӣ то Сарвари давлат, ки бо эҳёи қор дар сохтмонҳои азим алоқамандии зич дошта, дар маркази тавачҷуҳи адиб қарор доранд, ба қори сохтмон алоқаи

ноғусастанӣ доранд ва ин алоқамандиҳо то андозае баёнгар ва шарҳдиҳандаи
ҷузъиёти қор дар сохтмонҳои азими кишвар мебошанд.

БОБИ Ш
ТАНОСУБИ ВОҚЕИЯТ ВА БАДЕИЯТ ДАР АСАРҲОИ
ШЕРАЛӢ МӢСО

3.1. Чанбаҳои публитсистии осори бадеии адиб

Дар ҳақиқат ҳам, илм бе музокираҳои боэҳсос, асари адабиёт ва санъат бе истифодаи ақлу хиради нависанда офарида намешавад. Дар асарҳои илмию оммавӣ ақлу хирад ва ҷаҳонбинӣ иртиботи мустаҳкам дошта, дар асарҳои бадеӣ ҳақиқати ҳаёт, манзараҳои зиндагӣ ва образи характерҳои одамон бо қувваи илму дониш ва таҳайюл ба тасвир меоянд.

Нависанда воқеаҳо ва образҳои асари худро на танҳо аз воқеиятҳои зиндагӣ интихоб менамояд, балки бо неруи ақлу хирад ва таҳайюли бадеӣ низ эҷод менамояд. Чун доманаи публитсистика фарох аст, вобаста ба шароит ва рушди ҷомеа он низ дар марҳалаҳои мухталиф вусъати тоза пайдо карда, дар инъикоси умдатарин масъалаҳои ҷомеа ва норасоии он мусоидат мекунад. Маълум аст, ки ҳар гуна воситаҳои тасвир, пеш аз ҳама, барои рангину ҷолиб ифода гардидани фикр ва ҳамзамон возеҳу барҷаста намошудани ғояву мазмун мусоидат менамояд.

Дар эҷодиёти Шералӣ Мӯсо бадеият бо публитсистика пайванди ногусастанӣ дорад, чунки аввалин матолиби дар замони шуравӣ чопшудаи адиб фелетон будааст [121, с. 427-428]. Чунонки дар боби аввал зикр гардид, яке аз паҳлуҳои муҳими фаъолияти эҷодии Ш. Мӯсо публитсистика мебошад. Бештари матолиби дар аввали фаъолияташ эҷодкардаи адиб дар қолаби жанрҳои очерку лавҳа шакл гирифтаанд. Маҳз бо таълифи очерку лавҳа Шералӣ Мӯсо соли 1994 ба узвияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон пазируфта шуд. Аз соли 2007 то соли 2010 раисии баҳши очерк ва публитсистика, аз соли 2001 то 2015 раисии комиссияи тафтишотии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистонро ба уҳда дошт. Дар ин давра дар

баробари очерку лавҳа ва қиссаҳои публицистӣ, ҳаҷвияҳои Ш. Мӯсо низ рӯйи чоп омаданд. Аксари ҳаҷвияҳои нависанда аз воқеиятҳои замон канда набошанд ҳам, моли адабиётанд. Бинобар ин, ҷанбаҳои публицистии осори бадеии Шералӣ Мӯсоро дар ду навъи осор метавон ба мушоҳида гирифт:

1. Ҳаҷвиёт;
2. Насри бадеӣ.

Раванди омузиш ва таҳқиқи мавзӯ нишон дод, ки публицистикаи ҳаҷвии адиб, дар баробари бозтоби муаммо ва норасоии мушаххаси ҷомеа, пайванди бадеият ва тахайюл буда, дар асарҳои ҷудогона аз ин ҷузъиёт ба таври гуногун истифода шудааст. Дар маркази ҳаҷвиёти Шералӣ Мӯсо, баҳусус, дар порчаҳои манзуми ҳаҷвии ӯ воқеоти муайяни зиндагии иҷтимоӣ инъикос ёфта бошанд ҳам, инъикосу тасвири онҳо тавассути қорбурди аносири бадеӣ сурат гирифтааст. Маҳз қорбурди аносири ҳунари боис гардидааст, ки воқеау персонажҳои мушаххаси ҳаётӣ тобиши умумиву типӣ пайдо кунанд.

Шеваи нигориши осори ҳаҷвии бадеиву публицистӣ аз эҷодкор талаб мекунад, ки ба ҷузъиёти муҳим ва вижагӣҳои сохторӣ ва мантиқии анвои жанрҳои ҳаҷвӣ эътибор диҳад. Нуқсонҳои камбудии давр ҳамчун узви фаъоли ҷомеаи шаҳрвандӣ Шералӣ Мӯсоро дар қанор нагузоштаанд. Интишори як қатор шеърҳои ҳаҷвӣ дар матбуоти даврии замони шуравӣ далели ин гуфтаҳои ӯнд. Аввалин шеъри ҳаҷвии Шералӣ Мӯсо «Шикояти ниҳолҳои пахта» [121, с. 454] мебошад. Аз ҳамин ҷо сар карда, шеърҳои ҳаҷвие ба монанди «Сардори холабеғам» [121, с. 465] дар нашри «Коммуна»-и райони Орҷоникдзеобод (ҳоло «Шаҳриёр»-и шаҳри Ваҳдат) чоп мешаванд. Дар ин ду порчаи ҳаҷвие, ки аз аввалин нигоштаҳои Ш. Мӯсо дар ин навъи эҷод маҳсуб меёбанд, мавзӯ – масъалаи дар он замон муҳим – парвариши пахта ва объекти танқид бепарвоии сардори бригадаи колхозии ба номи Телман мебошад.

Чун дар замони муташанничи чанги шахрвандӣ ошкоро гуфтани ҳақиқати иҷтимоӣ ба андозае ғайриимкон гардид, Ш. Мӯсо ба ҳаҷв рӯ овард. Соли 1998 маҷмуи ҳикояҳо, ҳаҷвиёт, латифаҳо ва хомпазҳояш бо номи «Дурбин» [17] рӯи чоп омад. Соли 2022 ин маҷмуа бо такмилу таҷдид ва иловаҳо бо номи «Баҳшиши тоҷикӣ» [12] интишор гардид. Чун қонуну қоидаи ҳаҷвнигорӣ, дар ҳаҷвиёти Ш. Мӯсо аслан воқеаҳои мубрам ва ҳалталаби замон на фақат истехзо, муҳокима ва тамасхур мешавад, балки адиб ба онҳо муносибати публитсистӣ намуда, иллатҳои ошкоргардида ва камбудии мавҷударо мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Яъне, ҳаҷви ӯ ифодагари воқеаҳои муҳими даври замони муайян буда, руҳи баланди публитсистӣ доранд. Қаҳрамону персонажҳои асарҳояш одамонеанд, ки дар ин ё он ҷо қору фаъолият мекунад ва доираи васеи мардум онҳоро мешиносад. Нависанда амалҳои матлубу номатлуби ононро бо истифода аз аносири бадеии тахайюлсоз ба тасвир гирифта, ба ин васила таносуби лутфу зарофатро дар асарҳояш таъмин менамояд. Ағлаби асарҳои Ш. Мӯсо, ки дар қолиби жанрҳои ҳаҷви публитсистӣ иншо шудаанд, аз як ҷиҳат, ба қонуниятҳои умумии адабиёту публитсистика тобеъ бошанд, аз тарафи дигар, табиату тақозои вижаи худро дороянд. Чунончи, баҳши «Лутфи адибон».

Матолиби ин баҳши маҷмуа бо лутфи баланд ва аносири тахайюлӣ эҷод шудаанд, аммо қаҳрамонони он инсонҳоеанд, ки муаллиф онҳоро мешиносад, бо онҳо дар як ҷо қор мекунад ва аксарият шахсони шинохта мебошанд. Ин баҳш мушоҳида, дидаву шунидаҳои публитсистро бобати «маърифати баланди сухандонӣ, маъниофаринӣ, ҳозирчавобӣ, маҳорати бо сухан мафтун қардани ҳамсуҳбат ва амсоли ин фаро гирифта» [121, с. 129], бештари ин матолиб дар қолаби жанри маъмули публитсистикаи ҳаҷвӣ – ҳазли рафиқона ё шарҷ эҷод шудаанд. Ин махсусият дар аксар латифаҳо аз ҷумла «Хотирчамъ шудам гуй» низ ба мушоҳида мерасад. Ҳангоми хуроки нисфирӯзӣ Назри Яздонӣ ба Шералӣ Мӯсо рӯ оварда мегуяд:

«– Ҳамин шаб замини мо чунбид. Аз шумо чӣ? Чунбид ё не? Ман ба ӯ гуфтам:

– О-о-о, чунбид, саҳт чунбид.

Пас аз лаҳзае боз гуфтанд:

– Аҷиб. Замин чунбад аввал дилам меларзад, баъд метарсам. Шумо чӣ?

Дар ҷавоб гуфтам:

– Аз рӯзе ки ба нафақа баромадам, наметарсам.

Назри Яздонӣ бо лабханд гуфтанд:

– Э-ҳа, хотирчамъ шудам гуй?!» [12, с. 261].

Дар назари аввал чунон ба назар мерасад, ки мундариҷаи ин матлаб гуфтугуи яклаҳзаина аст, ки миёни муаллиф ва шоир Назри Яздон руҳ додааст. Аммо аслан чунин нест, балки он мушоҳидаҳои чандкарата ва бардоштҳои маъниофари муаллиф аст, ки ҳосилаш ифодагари ҳикмат шудааст, ҳикмати масъулиятшиносӣ.

Матлаби «Боронӣ ва барфӣ» низ ҳазли некбинона аст, ки дар қолаби латифа эҷод шуда, ба ҳозирҷавобии Ҷонибеки Ақобир ишора мекунад. Ш. Мӯсо аз бинои Иттифоқи нависандагон бо Саттор Турсун ва Ҷонибек Ақобир берун омада, мебинанд, ки ҳаво гирифтааст ва бо ҳасрат мегуяд:

«– Ана, тирамоҳ ҳам омад.

– Ҳа-а, даромад, – оҳ кашиданд устод Саттор Турсун. – Вале ман плаш надорам.

Ман гуфтам:

– Аҷиб, бисёриҳо онро «боронӣ» мегӯянд.

Ҷонибек Ақобир бо лабханд гуфт:

– Ин хел ки бошад, палторо «барфӣ» гуфтан лозим» [12, с. 261].

Дар ҳаҷви публицистӣ ҷиҳати хос ҳақиқати воқеӣ буда, образнокӣ ва воситаҳои ҳаҷвсоз чун василаи инъикоси ин воқеият истифода мешаванд. Ин аст, ки муҳаққиқони адабиёт ҳақиқатро ба воқеиву бадеӣ ихтисос додаанд. Ҷанбаҳои бадеии ҳаҷви публицистии Шералӣ Мӯсо бештар дар

ҳикоёти ин маҷмуа мушоҳида мегардад. Масалан, ҳикояҳои ҳачвӣи «Идона», «Дузди худӣ», «Ҳасуд», «Шаби ғорат» ва амсоли ин проблемаҳои давру замони муайян буда, бо гузашти вақт моҳияти худро гум кардаанд. Чунончи, мазмуни ин ҳикоя он аст, ки хатмкунанда Лайло аз падараш хоҳиш мекунад, ки барои шаби хатми мактаб ба ӯ сарулибос харад. Падараш дар харидани сару либос ду ҳазор сӯм сарф мекунад, ки ба маоши шашмоҳааш баробар будааст. Ба ин сабаб, падар шабнишиниро шаби хатм неву шаби ғорат унвон медиҳад.

Воқеан, баргузориҳои занги охирон ва базми хатм дар макотиби таҳсилоти миёнаи умумӣ ба дараҷае расида буд, ки дар замони истиқлол Ҳукумати кишвар барои аз байн бурдани он чораҳо андешид ва имрӯз он аз афкори мактабиён тамоман берун шудааст. Ҳикояи ҳачвӣи «Шаби ғорат» гуё нақшашро иҷро кард. Ҳамин ҷиҳатро ба назар гирифта, муҳаққиқ А. Азимов дуруст навиштааст, ки адибони мо дар таълифоташон «хоҳ сафарнома, хоҳ очерк, хоҳ эссе, хоҳ мақола ё ёддошт аз хуччатҳои воқеӣ, факту рӯйдод, далелу санадҳои истифода бурда» [74, с. 118], танҳо роҷеъ ба рӯйдодҳои замони андеша рондаанд.

Ҳамзамон, дар баъзе ҳикояҳои ҳачвӣи проблемаҳои мавриди танқиду маззамат қарор гирифтаанд, ки бо вучуди чандин сол пеш эҷод шуданашон, имрӯз низ моҳияташонро аз даст наводаанд. Чунончи, ҳолати эҷодии адиби ҷавон. Мушкилоти рӯзгори адиби ҷавон ва азобҳои ҳамсари вай аз ҷониби Шералӣ Мӯсо дар ҳикояи ҳачвӣи «Талоқи адабӣ» [12, с. 121-127] хеле ҷолиб ба риштаи тасвир кашида шудааст. Мазмуни ин ҳикоя зарбулмасали «Буз дар ғамаи ҷону қассоб дар фикри чарбу»-ро ба хотир меорад. Ба далели фикр:

«Оре, зан пуртоқат аст! Аммо ҷони зани адиби ҷавон ба лаб омада, намеғиристу бас. О, ҳарчӣ ҳам ҳадду ҳудуд дорад. Нав ғанабаш мебарад, ки шавҳар ба биқинаш нихта мекунад.

– Хез, хез!

– Боз чӣ гап?

– Э хеста барқа зан-е!
– Барқ зад? – як қад мепарад ҳамсараш. – Кия зад?
– Ўй ҳафтафаҳм! – киноя мезанад шавҳар.
– Зани адиб шуда, кай гапи адабиरो ёд мегири? Барқа зан, яъне чароғи
рӯимизиро гирон кун.

– Свет чӣ лозим? – Хоболудона мепурсад зан. – Чӣ ягон чо сухт?
– Не! Омад!
– Омад? Кӣ? Меҳмон? Дар ҳамин бевақтӣ?
– Э ҳафтафаҳм! – бо зарда мегуяд адиби чавон.
– Меҳмон не, илҳом омад, илҳом! Зуд бош, ки наравад!
– Кош Азроил меомад, – норозиёна ғурғуркунон аз чойхоби гарм
мехезад зан.

– Халос мешудам» [12, с. 121].

Бо чунин диалогӣ малеҳ ва нозук ба қалам додани гуфтугуӣ адиби чавон ва завҷаӣ ў паҳлуҳои гуногуни масъаларо кушояд ҳам, луқмаи охири зан хонандаро ба андеша меорад. Халос шудани зан маънии духура пайдо кардааст. Ба хонанда маълум нест, ки зан марғи шавҳар ё худаширо ба ихтиёри Азроил медиҳад. Аз мутолиаи давоми ҳикоя маълум мегардад, ки зан хоҳони марғи ҳар дуяшон аст. Ў аз дасти шавҳар халос мешаваду адабиёт аз чунин адиб. Чунин унвон гирифтани ин ҳикоя дар интиҳои он ба хонанда аён мегардад. Пас аз кашмакашҳои зиёду инчиқии шавҳар зан мегуяд:

«Оҳ, омад!

Аз ин нидои ҳамсар адиби чавон як қад парида, бо ачала пурсид:

– Кӣ омад?

– Ҷасорат!

– Кадом ҷасорат?

– Ҷасорати ман! – ҷавоб дод зан ва шавҳарро хезонда, ба чояш нишасту қаламро ба даст гирифта, рӯи қоғаз давонд» [12, с. 126].

Аз гуфтугуи баъдина маълум мегардад, ки зан аризаи талоқ менависад ва шавҳар изҳор медорад, ки қалами адабӣ ин хел чизҳоро наменависад. Зан изҳор мекунад, ки менависад агар талоқ «талоқи адабӣ» бошад.

Ба ҳамин монанд дар ҳикоёти ҳачвии «Шӯхӣ» [12, с. 128-130], «Мусоҳиба» [12, с. 131-133], «Рақс» [12, с. 137-139], «Чамъомади аввалин» [12, с. 140-142] ва чанди дигар масоиле баррасӣ гардидаанд, ки дархури ҳар даври замонанд. Профессор М. Муродӣ бобати ин ҳикоёт андешаронӣ ва дуруст ишора мекунад, ки ҳикояҳои ҳачвии ин маҷмуа аз дидгоҳи мавзӯӣ гуногун бошанд ҳам, «дар онҳо ҳам мушкилоти маишӣ, ҳам ахлоқӣ ва ҳам фарҳангиву адабӣ ба тасвир кашида шудаанд» [121, 127] ва ин тасвирҳо аслан ба як воқеаи ҳаётӣ ва ё хислати одамӣ рабт гирифта, бо оҳанги ҳачву мутоиба руҳ ва неру пайдо мекунаанд.

Чанбаҳои публитсистӣ дар аксар осори бадеии Ш. Мӯсо ба назар расад ҳам, дар ҳикояҳову қиссаҳои «Суг» [34], «Осоиш» [26], «Тулуъ дар ғуруб» [72], «Қиссаи баҳорӣ» [19], «Ситам» [33] ва ғайраҳо бештар ва қавитар аст. Дар ин асарҳо воқеаҳои ба адиб шинос аз дидгоҳи воқеияти публитсистӣ ва образнокии бадеӣ тасвир гардидаанд. Дар асарҳо чанбаҳои публитсистӣ дар пайванд додани ду омил ба мушоҳида мерасад: иртиботи қавии набзи рӯз бо маъалаҳои ахлоқии ҷомеа.

«Суг» [34] маҷмуи ду қиссаи Шералӣ Мӯсоро фаро гирифта, якумӣ («Суг») аз даҳшати чанги шаҳрвандӣ, аз байн рафтани арзишҳои замони шуравӣ, бархурди наслҳо ва дуҷумӣ – «Доғҳои сиёҳ» аз рӯзгори собиқ котиби райком нақл мекунаанд. Ин қиссаҳо аз соли 1992 то соли 1998 эҷод шудаанд, ки барои адиб ва ҳамзамонони ӯ марҳалаи мудҳиштарин маҳсуб меёбад. Агар манзури муаллиф аз нақли хотираву ёддоштҳои собиқ котиби райком нишон додани камбудихо ва талаботи қолабиву шахшудаи замони гузашта бошад, «Суг» нишон додани авзои вақт ва бархурди аслҳову арзишҳо аст, ки мақсади пешгирии чунин нуқсу камбудихоро дорад.

Чанбаҳои публитсистию бадеии қиссаи «Суг» дар якҷоягӣ гардиш кунанд ҳам, таносуби онҳо дар назари хонанда ҳануз аз воқеаҳои ибтидои асар аён мешавад. Агар зебоиҳои табиат, шилдир-шилдири оби ҷӯйча, мавҷи серуни насим, нахати гулу алафҳои хушбӯӣ ва амсоли ин дар тасвири нависанда бо шеваи хос ба асар обуранги бадеии бахшида бошанд, сабук карда натавонистани ҳеҷ кадоме аз манзараҳо бори андуҳи пирамардро ва саволҳои риторикӣ «Чаро ба сари ӯ ин рӯзҳо омаданд? Ӯ ин қадар бадбахт? Бе ин ҳам рӯзаш хуб набуд. Боз бадтар гардонад ҳоли ӯро. Чӣ, пеш ғам надошт?», ки муҳтавои минбаъдаи асар бо посух ба ин суолҳо шакл мегирад.

Далоилу арқомеро, ки адиб аз забони қаҳрамон меорад, ҳақиқати бебаҳси таърихист ва истифодаи ин нишондиҳандаҳо бо як равиши хоссаи публитсистӣ сураат гирифтааст. Муҳаққиқ И. Усмонов дуруст қайд мекунад, ки равишу усули публитсистӣ метавонад, дар асарҳои бадеӣ низ васеъ қорбурд шавад ва он гоҳ ин «адабиёти публитсистӣ (романи публитсистӣ, шеърӣ публитсистӣ) ё асари оҳанги публитсистидошта» [114, с. 54] мешавад. Масалан, Бобои Расул ба ҷавони аз олам беҳабару бепарво, ки «Одам барои эълони орденҳарӣ ҳам касал мешудааст-а!» муроҷиат карда мегуяд, ки ту писари хуб будай, ба чанд даромадӣ?

«– Ба бист, – бо ифтихор ва ҳавобаландона ҷавоб дод ҷавон. – Чӣ буд?

– Ин буд, ки вақте ман ба ароба нишаста ба ҷанг рафтам, аз ту ду сол хурд будам. Дар ботлоку ҷангалзорҳо, дар зери борони тир, аз дили рӯду дарёҳои калон гузашта, заминро аз хуни худ рангин карда, то ба лонаи душман – Берлин расидем. Ин роҳи марг – аз Маскав то Берлин – ду ҳазору шашсад километр буд, ки мо онро дар чор сол тай кардем. Ё як ҳазору чорсаду ҳаҷдаҳ рӯз, ё сию чор ҳазор соат дар ин роҳ бист миллион фарзандони Ватан ба шаҳодат расиданд. Дар ҳар километр ҳафт ҳазору панҷсад кас шаҳид гашт. Дар ҳар ду метр понздаҳ тан аз олам гузашт. Ҳар рӯз чордаҳ ҳазор ва ҳар дақиқа даҳ нафар ҷоми шаҳодат нӯшид...

– Ана ҳамин тавр бо қимати ҷон ба гирифтани ин орденҳо мушарраф гардидем. Инро бо ҳар ду гӯшат шунаву аз ёд набарор» [34, с. 7].

Замони мудҳиши ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ва дар аксари ҷумҳуриҳои шуравӣ, бо саҳтии рӯзгор ва дигар шудани арзишҳо, бо роҳи фиреб ва бо маблағи ночиз ба яғмо бурдани ордену медалҳои ҷанговарони солхурда сар шуд. Ҷунин воқеаҳо шумор надошта, набзи рӯзи давраи муайян мебошанд. Қаҳрамони Ш. Мӯсо низ бо баҳонаи ба осорхона гузоштани орденҳо фиреб меҳурад. Ҷунин ранг гирифтани ҳодиса ҳақиқат аст ва дар хошияи ҳамин ҳақиқати кӯчак муаллиф чандин проблемаҳои ахлоқии замонро ба баррасӣ мекашад. Мавзуи асари бадеии мавриди таҳлилро гувоҳномаи дараҷаи узви ҷомеи маданӣ будани адиб ҳисоб кардан мумкин аст, чунки барои давраи мудҳиши солҳои навадуми асри гузашта чун давраи гузариш мавзуи дархури замон – ҳарфи дард хос буд.

Носипосии писархонди Бобои Расул Зафарӣ Саид, ки мӯйсафед ўро замони донишҷӯияш чун фарзанди худаш дар хонааш ҷой дод, хуронду пӯшонд, аммо пас аз прокурор шудан муносибати дағал мекунад, гуё намешиносад. Асабонияти мардум, хусусан ҷавонон, маҳалгароиву гурӯҳбозӣ, ноадолатии иҷтимоӣ, вайронии ахлоқ ва бар зидди ҳамаи ин мубориза бурдани як мӯйсафеди аз замон ранҷидаву рӯзи хуш нодида, як навъ образи насли калонсоли ҳамон давр, хосса иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ аст, ки тариқи дигар образҳои ёрирасон дар муборизаанд. Дар аксар асарҳои публитсистии Ш. Мӯсо қаҳрамонҳо ба муроду мақсад мерасанд ва зиндагии некӯаҳволона низ доранд, аммо ҷӣ дар ин асар ва ҷӣ дар дигар осори бадеии адиби публитсист қаҳрамонҳои марказӣ на ҳамеша ба мақсад мерасанд ва аксар қурбонии нобасомониҳои рӯзгор ва ноадолатиҳои замона мешаванд. Чун фасод ва бад шудани ахлоқию маънавӣ торафт бештар мегардад ва ин аз дидгоҳи шахсияте мисли Бобои Расул дари бедаво аст. Гузашта аз ин, ў дар зиндагӣ тибқи тасвири нависанда ба бешарафӣҳое дучор меояд, ки таҳаммул кардан ва беаҳаммиятӣ ба онҳо номумкин мегардад.

Хусусан ҳаёти пуршарафу пурфочиаи қаҳрамони қиссаи мавриди назар бо зарбаи мушти корманди ҳифзи ҳуқуқ анҷом меёбад. Маҳз «ҳамин ноҳамвориҳо, номувофиқатӣ ва нобаробариҳо» [111, с. 26]-и замон адибро ором намегузорад.

М. Шакурӣ дар «Паҳлуҳои тадқиқи бадеӣ. Баъзе масъалаҳои адабиёти ҳозираи тоҷик» зикр мекунад, ки «қаҳрамонони Иқромӣ ҳамагӣ «занҳои мардсифат» ва ё «мардҳои паҳлавончусса», аз Улуғзода зӯрманд, кавииродаву соҳиби қатъияти тамом, мебошанд. Яъне аз Одинаи Айнӣ то насри шуравӣ ва замони истиқлол образи қаҳрамон хеле дигар шудааст» [122, с. 14]. Ба ин мазмун, дар асарҳои бадеии адиби публитсист Ш. Мӯсо тасвири рӯйдодҳои замони ҷанги шаҳрвандӣ образи зани бадбахт ва мӯйсафедони озордида мақоми хос дорад. Ба гунаи қиссаи «Осоиш» [26]. Дар ин асар падидаи номатлуби давр – дар меъда интиқол додани маводди муҳаддир ва марги муфочои қаҳрамони марказии асар, ки пас аз кафидани мавод дар шикамаш мефавтад, тасвир мешавад. Дар ҳақиқат, чунин амалҳои қочоқ дар он замон то андозае маъмул гардида, ба мавзӯи доғи нашрияҳои даврӣ табдил ёфта буд. Рӯзномаҳо на танҳо аз ошкор гардидани чунин усулҳои интиқоли маводди муҳаддир, балки аз қурбонгаштагони ин «корнамоӣ» низ менавиштанд.

Шералӣ Мӯсо дар заминаи маърифати адабии чунин масъала, образи Бозоргуло офарида, дар симои ӯ амалҳои ноҷо ва манфури мардон ва занони дар ин роҳи пурбало қурбонишударо намо додааст. Дар тасвири адиб саргузашти Бозоргул ҳануз аз замони таваллуд талх аст. Падараш, ки интизори писар буд, бо ба дунё омадани Бозоргул модарашро зери мушту лағад гирифта сиёҳбахт кард, ношукрияш асар карду ӯ дигар соҳиби фарзанд нашуд. Бо ин амали номардона саргузашти талхи Бозоргул сар мешавад. Ӯ аз ҷониби марди себачадор фиреб меҳурад, ҳомила ва дар кӯча мемонад. Касофати бадахлоқиҳо ба дигарон низ сироят мекунад. Ҷавонон дар муноқишаҳо ба ҳалокат мерасанд, ҳамсабақи Бозоргул – Наргис ба хотири

пулу мол ба марди солхурдае издивоҷ мекунад, боварии мардум ба ҳамдигар, инсонҳои инзамонай ва ғайраҳо кам мегардад. Ин ва дигар масъалаҳо, ҳамчун бӯҳрони ахлоқии ҷомеа дар маркази қисса ба ҷилва меоянд. Муаллиф дар инъикосу тавири чунин воқеаҳо ва баррасии масъалаҳо бо ҳамқадамии замон гом бардошта, ҳалли қазияҳоро дар руҳияи вақту замон ва умедворӣ ба ояндаи нек баррасӣ менамояд. Ана ҳамин умед ба ояндаи нек ифодагари руҳи қавии публицистӣ дар асар гардидааст. Тазоди зиндагии инсонӣ намегузорад, ки муаллиф қиссаро бо хубиву хурсандӣ ба анҷом бирасонад: «Лаҳзае пас аҳволаш тамоман бад шуд. Хост доду фарёд зада, ба ёрӣ ҷеғ занад... Ғӯли сиёҳ мушҳанде карда бо панҷаҳои гирояш гулуи Бозоргулро зер кард. Нафаси Бозоргул тангӣ мекард. Аз даҳонаш кафк мешорид...

– Героин корашро кард, – гуфт яке ва роҳбалади вагонро ҷеғ зад.

– Охир бо марги сафед мурд, – бо алам гуфт ӯ. – Ҳаром мурд» [26, с. 85-86].

Маҷмуаи қиссаву ҳикояҳои «Тулуъ дар ғуруб» [72] як навъ бозтоби паҳлуҳои мухталифи рӯзгори адиб аст. Ҳарчанд дар шиносномаи маҷмуа доир ба симоҳои тозаи адабиёт ва бавучудоварии онҳо аз ҷониби Шералӣ Мӯсо сухан меравад, муаллифи пешгуфтори ин китоб «хонандаи имрӯзро барои муҳокимаронии ботинӣ ва шинохтани руҳияи замон ва одамон» [72, с. 4] тайёр кардан, ба ҳар як қаламкаш қарз ҳисобида, “Тулуъ дар ғуруб”-ро хушдоре барои инсонҳо аз нафарони бадахлоқ, бечуръату бематлаб, сустирода ва сутаносир, ки дархури замони имрӯзаанд, арзёбӣ мекунад. Махсусан, дар қиссаи «Тулуъ дар ғуруб» [72, с. 4] баръакси «Осоиш» [26] бо гардиши замон инсонҳо низ тағйир меёбанд. Чунончи, қаҳрамони марказии қисса Нозанин аз дасти ҷавони булҳавасе бо номи Сафо ҳомила гардид, фарзанд ба дунё меорад, аммо ӯро ҳеҷ гоҳ зодаи гуноҳ ва ҳаваси чандлаҳзаина намедонад. Дар замони пуртаассуби ҷанги шаҳрвандӣ чунин андешаронӣ ба озодии вичдон ва маърифати ҷомеаи демукросӣ тақия мекунад. Аммо пайдо шудани симои манфури муаллими мактаби олий чун Нодирӣ як

анзога вижагиҳои ҷомеаи маданияро, ки публитсист шояд ҳамчун улгу овардааст, зеро суол мебарад. Муаллим Нодирӣ бо баҳонаи хориҷ кардан аз донишгоҳ мехоҳад аз Нозанин истифода барад. Лавҳаи хориҷ аз донишгоҳ, ки бозгуи нияти бад доштани муаллим аст, монологи қаҳрамонро ба вуҷуд меорад:

«– Бераҳмҳо! – бо нафрат фармонро канда мегираду пора-пора карда мебарояд ва ҳамзамон дарк мекунад, ки ин кори муаллим Нодирӣ аст. Чанд бор: «Ба фалон ҷо биё!»– гуфта буд. Нозанин рад кард, нарафт. Нодирӣ ўро чап гирифт, боре таҳдид ҳам кард: «Холо мебинӣ!» [72, с. 14].

Шералӣ Мӯсо нисбат ба зиндагӣ ва ҳаёти инсонҳо хушбин аст ва аз асар ба асар, аз сол ба сол мехоҳад зиндагии инсонҳоро оливу накӯ бубинад. Ба ҳамин хотир, дар муқобили ҷавони булҳавас Сафо ва муаллими бадахлоқ Нодирӣ Умедро меофарад, ки корманди ҳифзи ҳуқуқ буда, ба Нозанин бо чашми бад наменигарад ва ҷун бесаробонии ўро мефаҳмад, назди хоҳараш Гулноз мебарад, ки ҳамсинни Нозанин аст ва адиби публитсист, махсусан, ба Умедро борҳо ақоғуиҳои Гулноз ишора мекунад. Бо ҷунин тарз ба ҳаракат даровардани хатти асар аз дигар шудани руҳияи замони муаллиф ва муносибати инсонҳои доираи тарбияву ахлоқи муайян ба дигарон вобаста аст. Байни Умед ва Нозанин дар охир оташи ишқ шуълавар мегардад, ки хилофи мантиқи тасовири аввалаи қисса аст, аммо ин ҷо мақсади адиб тамоман чизи дигар – насиби зани хуб шудани марди хуб ва баръакс аст. Яъне, агар инсон аз роҳи рост берун наравад, ҳатман ба муродаш мерасад ва подошаш низ даҳчанд аст. Адиб дар пасманзари ин воқеият пардапӯшона гуфтанист, ки дар роҳи пул ва нафс ҳеҷ чизи муқаддас боқӣ намондааст.

Дар қиссаи дигари ин маҷмуа – «Тарки хонаи падар» [72, с. 119-215] низ мисли қиссаи боло саргузашти пурпечутоби духтари деҳотии фиребхурда ва нимҷатим нақл шудааст. Фарқ дар он аст, ки дар ин қисса нависанда ба ҷи гуна ба вуқӯъ пайвастании ин гуна ҳодисаҳо неву сабаби руҳ додани онҳоро ҷӯё мешавад. Муносибати муаллиф ба қаҳрамон ва зиндагии ў то як андоза

психологӣ аст. Ибратомузӣ дар ин асар мазмуни дигаре пайдо карда, аз ҷиҳати психологӣ пургунҷоиштар шудааст. Нависанда таҳлил ва таҳқиқи бадеии диалектикаи руҳи инсонро аз тасвир чудо накарда, балки худ дар бар гирифтааст. Ин анъана моли адабиёт ва таҷрибаи халқ буда, аз имтиҳони вақт низ гузаштааст ва «дар сифати нави адабиёт маҳлул шуда нарафтааст ва нест нашудааст. Вай баъзе хусусиятҳои таърихии эстетикӣ худро нигоҳ дошта, ба сифати як қувваи нави ғаъл арзи вуҷуд кардааст» [85, с. 4].

Дар ин асар образи манфии падари золим, табиби беинсоф, Идибеки бангӣ, Идимоҳи далла дар як доира тоб хурда, яке дигареро пурра мекунад ва барои боз ҳам хубтар маърифату фаросат кардани моҳияту мазмун ёрӣ мерасонад. Ба таъбири муҳаққиқ О. Носиров «қаҳрамонсозӣ дар асари бадеӣ масъалаи муҳим маҳсуб шуда, он дар доираи имконият ва истеъдоди публитсист ва адиб, фаҳмишу имконоти ҷараёни адабӣ сурат мегирад. Муаллиф дар асари бадеӣ ва публитсистӣ бо сохтани тип, образ ва қаҳрамонҳо фикри лозимаро либоси бадеӣ мепошинад ва мақсади ҳешро бо офаридани қаҳрамонҳои манфӣ ва мусбат амалӣ мегардонад» [98, с. 164-165]. Инсонҳои нохуб дар назари адиб ҳама як рангу як намуд доранд ва ин тиннати ҳамгуни бади онҳост. Дар қиссаи мазкур сарфи назар аз он ки падари Точинисо – Пардабобо духтарашро дӯст намедорад, рӯйи хуш нишон намедиҳад ва ҳатто барои Идимоҳи далла шуда меҳаҳад ўро ба Идибеки нашъаманд хонадор кунад, Точинисо нисбат ба падар меҳрубон аст, бо ҳама камбудихояш ўро дӯст медорад, тилворихои аз модараш мондари ба духтур медиҳад, ки падар ҷарроҳӣ шавад. Ҳатто вақти аз шаҳр баргаштан шараққоси дарвоза Точинисоро аз банди ҳаёлотӣ мағшуш раҳо мекунад. Вай тоб хурда, падарашро мебинад. Ў на риш дошт на фаш. Басо хаставу ранҷуру нотавон менамуд. Як эҳсоси номаълум дили Точинисоро фишор медиҳад:

«– Ҳой, ин ҷо чӣ мекобӣ?! Дуздӣ даромадӣ?!

Нафаскашии пирунаи падар бараъло ба гӯши Точинисо мерасад.

– Падарчон! – Точинисо ба сӯяш давида, ба гарданаш маҳкам мечаспад. Аз чашмонаш ашк қорӣ мешуду аз сару рӯйи падар гаштаву баргашта мебӯсид.

– Бас! Шуд! – норозиёна нидо менамояд падараш. – Сар те!» [72, с. 14]. Ин чо муроди муаллиф нишон додани анъанаи тарбияту муносибати суннати шарқӣнаи як духтари одӣ аст, ки қатъи назар аз зиндагии хуб ва серу пур падари золими худ – Пардабоборо фаромуш намекунад, ба суроғаш меравад, аз дасти ӯ ба балоҳое гирифта шавад ҳам, аз ӯ рӯ намегардонад. Падар бо ҳама бадихо барояш падар аст. Ин таҳаммулпазирӣ, ки муаллиф дидааст, шунидааст ва меҳодад талқин созад, дар чомеаи имрӯза арзишро коил нашуда истодааст. Аз дидгоҳи падар, аз хона рафтани Точинисо, итоби фармони ӯ хатост нобахшиданӣ, аммо бинобар табиати асар ва арзёбии мунаққидон хатои Точинисо хатои замон, хатои ҷанг, хатои инсонҳо буд.

Бо гузашти замон маҷмуи қисса ва ҳикояҳои «Қиссаи баҳорӣ» [19] оҳанги дигарро касб мекунад. Аз аввалин ва ягона қиссаи маҷмуа «Одам будан меҳодам» [19, с. 4-85] сар карда мазмуни аксар ҳикояҳоро оқибати нохуби дилсузӣву зудбоварӣ ва, умуман, инсонӣ аз ҳад хуб будан ташкил медиҳад. Ҷанбаи пурқуввати публитсистӣ ин асар дар он зоҳир мегардад, ки ҷавҳари он ҳақиқати талхи зиндагии имрӯза аст. Хусусан дар қиссаи мазкур Шариф Шараф шахси босавод, дилсузи ҳама, меҳнатдӯст, инсонӣ бошараф, ҳалолкор тасвир мегардад, ки барои наҷоти як духтар аз дасти се авбош ба ҷанголи додситон Мелс Катаевич меафтад ва ба кулфату шиканҷаҳои руҳӣ гирифта мешавад. Мелс Катаевич аз зумраи инсонҳоест, ки барои ба даст овардани маблағи муфт ба ҳар кор қодиранд. Барои ӯ ва ӯ баринҳо муҳим гунаҳкор нест, муҳим он аст, ки ӯ пул дорад. Дар қатори садҳо қурбонӣ дигар Шариф Шараф низ шомил мегардад ва дар натиҷа панҷ сол ба зиндон меафтад.

Ҷамин тавр, Шералӣ Мӯсо аз асар ба асар ба кушодани моҳияти воқеаву рӯйдод майл мекунад, доир ба ҳалли масъалаву мушкилоти замон

савол мегузорад ва моҳияти воқеиятро дар воқеаҳои мавриди инъикос ҷустуҷӯ мекунад. Хусусан, дар қиссаи «Ситам» [33] чунин тарзи қорбарӣ равшантар ба мушоҳида мерасад. Адиби публитсист бар он аст, ки инсон аз замони ба дунё омадан дар азоб аст, аммо яке зиёдтар ва дигаре камтар ҷафои рӯзгор мекашад. Қаҳрамони қиссаи мазкур духтарест, ки аз аввали ҳаёт қурбон шудааст, қурбонии ҷаҳолати падар, зулми шавҳар, фиреби ноҷавонмардон, ки дар охир боиси бераҳа шудани ӯ мегардад. Бо чунин тафсилот ва ҷузъиёт овардани ҳаёти қаҳрамон ва дар пасманзари он нишон додани рӯзгори дигар ҳамтақдирон дар як қисса муаммоест гиреҳбаста ва муаллиф низ ин гиреҳро намегушояд. Адиб қаҳрамонашро паст намезанад, ба мазҳакаи ом намекашад ва барои амалҳои нангинаш маҳкум низ намекунад, аммо ба гузаштаи ӯ рӯчуи умумӣ менамояд, то симояшро хубтар нишон диҳад. Оғози асар бо диди пессимистона шуруъ мешавад:

«Яке мурда!

Дигар ях баста!

Зиндагӣ бо марг омехта ва дар жарфои сукути сангин гуё худро фурӯ овехта.

Мурда хушрӯз!

Зинда тирарӯз!..» [33, с. 4].

Баръакси ин, анҷоми асар оҳанги иҷтимоию фалсафӣ ва назари хушбинона дорад:

«– Оре, метавон дубора эҳё шуд аз нобудиҳо ва зиндагии тозаеро бо номи озодиву озодагӣ оғоз кард.

Ва гуё тамоми олам ӯро тарафдор шуд:

– Оваҳ! Дубора метавон зист!» [33, с. 298].

Дар қисса баробари исботи он ки ҳар як инсон бегуноҳ ба дунё меояд, боқӣ кӣ мешавад, дар ҷомеа ҷӣ мавқеъе пайдо мекунад, муаллиф савол мегузорад, ки оё ин ҳама ба ӯ вобаста аст ё не. Ба ин минвол, ӯ симои Ситамро пешорӯи назари хонанда меорад. Ҳануз қаҳрамонро бинобар саҳтии

таваллуд духтурон ба қайсар ба берун меоранд ва модараш қариб мемурд ва то синни яксолагӣ домони гиҷро сар намедод. Дар ин асно масъалае, ки муаллиф бевосита ба он тавачҷух мекунад духтар ё писар будани тифли навзод аст. Дар ҷомеаи мо нафароне ҳастанд, ки байни писару духтар фарқ мегузоранд, ба писар бартарӣ медиханд. Одина, ки ба даму нафас эътиқод дошту монетӣ ба беморхона бурдани занаш мешавад, пас аз он ки духтар будани тифлро мефаҳмад, кӯтоҳ, аммо бо таассуф: «– Яъне духтар!» гуфта мемонад.

Ситам бо орзую ҳавас дар мактаб бо баҳои аъло меҳонад, аммо падар ӯро ба ҷавони сарватманде, ки Даврон ном дорад, ба шавҳар медиҳад. Ин ҷо проблемаи дигари доғи рӯз – нахонондан ва бе розигӣ ба шавҳар додани духтарро муаллиф ба миён мегузорад. Ба баҳти бади Ситам шавҳараш Даврон марди ҷоҳил, майзада, дағал ва аз ишқу муҳаббат беҳабар буда, ӯро ҳар рӯз зери мушту лағад мегирифт ва посухи Ситам фақат гиҷи талх буд. Ба болои ин Ситам таваллуд намекунад, мефаҳмад, ки Даврон зандида буда, аз зани пештарааш фарзанд ҳам доштааст. Пас аз тарки хонаи шавҳар Ситамро падар бо фармони моиндар ба хона роҳ намедиҳад ва Ситам ба дасти Гургалӣ меафтад.

Чунин ҷараён гирифтани суҷаи асар хонандаро ба таҳрик меорад. Гургалӣ авбош буда, бо дуздую ғоратгарӣ зиндагӣ мекунад ва бо зӯрӣ Ситамро дар хонааш нигоҳ медорад. Ситам, ҳарчанд талош мекунад, ки аз хонаи Гург биравад, раҳой намеёбад: насиҳат, панд, гиҷа, илтиҷо ба мард таъсир намерасонад. Ба тасвири нависанда ҷеҳраи Ситам лаҳза ба лаҳза тиратар мешуд ва ғаму ғуссааш чун шаби зулмоти зимистон дарозу беохир. «Тамони вучудаш аз бераҳмии тақдир дард мекард, муштҳои Гург дар баданаш месухт» [33, с. 120].

Шералӣ Мӯсо дар ин қисм саргузашти талхи ятимӣ ва печидаи Гургалиро меорад, ки дар хурдсолӣ аз падару модар маҳрум монда, дар тарбияи Одина ном шахс калон шудааст. Гургалӣ тақвиятдиҳандаи образи

Даврон ва нишондиҳандаи ахлоқи чамъиятӣ аст. Гург ба Насиба, Нигора ном духтарҳо дил мебандад, аммо ишқаш беварор аст. Сипас дар доми гурӯҳи дуздон меафтад. Ба дуздию ғорат даст мезанад. Оқибат ба даст меафтад. Аз рӯйи тасвири муаллиф хонанда ҳис мекунад, ки Гург гурги борондида аст, аммо чӣ сабаб шуд, ки ӯ гург шуд. Ин ҷиҳати масъала, ки адиб матраҳ кардааст, низ оқибати фоҷиабор доштани амалҳои номатлуби инсонист. Ҳатто худ Гург хулоса мекунад, ки «Дузд, дузд аст ва дуздҳо оянда нест. Ҳеч зане ба ман хушбахт намешавад. Нақши ин муҳр то рӯзи қиёмат дар пешонии ман аст» [33, с. 179].

Баъдан, сужаи аз даст ба даст гузаштани Ситам ва билохира, ба дасти Филбону ном зани далла афтодану аз ноилоҷӣ сабукпо шудани ӯ қиссаро рангин месозад. Ситам пулу сарвати зиёде чамъ мекунад, аммо ин ҳамаро ба қатли Букашка ном хушдораш муттаҳам шудани ӯ дар комаш талх мегардонад ва ҳамин гуна пурсучӯйи милиса саргузашти Ситамро ба хонанда мекушояд. Бо ташаббуси муфаттиш бегуноҳии Ситам собит гардида, ӯ озод мешавад ва бо ҷуръати нависанда симои Ситам чун инсони бегуноҳ ва дубора таваллудшуда таҷаллӣ мекунад, ки барои муборизаи ҳаёти нав қадам мегузорад. Ба ақидаи муҳаққиқ Равшани Ёрмуҳаммад дар насри муосири тоҷик қиссаи «Ситам» [33] ҷойгоҳи хосса дорад ва онро метавон «таҳқиқи мухталифи паҳлуҳои муносибатҳои иҷтимоӣ» [121, с. 83] донист. Бинобар ақидаи ин мунаққид, образи чунин зани ҷабрдида, аззамонранчида ва таҳқиршуда ба таври мукамалбори аввал дар адабиёт ва публицистикаи тоҷик мавриди тасвир қарор мегирад, чунки он аносиреро фаро гирифтааст, ки сарфи назар аз тахайюл ва образсозӣ хоси публицистика аст. Ба назари мо, мақсади муаллиф дар ин қисса тасвири масъалаҳои ахлоқии занон аст, ки аз сиришти ҷомеа, муносибатҳои иҷтимоии одамон сар задааст. Ситам қаҳрамони типӣ ва мусбат аст, ки ба сараш фоҷиаи замона бор шудааст.

Ҷанбаҳои публицистӣ ва руҳияи замон дар ҳикояҳои Шералӣ Мӯсо низ кам нест, зеро дар аксари ҳикояҳои ӯ масоили мубрами ҷомеа мавриди

баррасӣ қарор гирифтаанд. Чунончи, агар дар ҳикояи «Чеҳраи модар» [36, с. 163-171] зиндагии мазлумонаи писараки ятим, ки барои харидани нон маҷбур мешавад ба бозор лампочка фурӯшад ва ба чанголи фурӯшандагони беинсоф меафтад, тасвир шавад, дар ҳикояи «Исёни Аскар» [36, с. 171-181] шӯришу қиёми як кӯдаки даҳсола бар нобаробарии иҷтимоӣ мавриди таваҷҷуҳи адиб қарор гирифтааст. Ҳарчанд дар ҳикояи аввал лампочкаҳои бо пули кам ва бо фиреб харидани савдогарзан аз дасташ афтада мешиканад ва кӯшиши ёфтани писарбача бенатиҷа меанҷомад, дар дуввумӣ руҳи қавии публитсистӣ – ҳақиқати замон намегузорад, то муаллиф ҳаёлпардозӣ кунад ва воқеаро хушу хуррам ба анҷом расонад. Ҳарчанд муаллиф намехоҳад чунин воқеиятро тасвир кунад, аммо рисолати эҷодии касбиву нанги инсонӣ ба он монеа мешавад. Вақте раис барои ҳафти бародараш шаш дег ош менамояд, Гулмоҳ барои ош меояд, чавони тануманде пеши роҳашро гирифта, бо зарда мепурсад:

«– Ту кистӣ?

– Ман? – мутаҳайирона ба ӯ дида дӯхт. – Ман ҳамсоя.

– Туро касе даъват кард?

– Не... О ин худой-ку? – дар ҳайрат монд Гулмоҳ.

Бӯзбала ба ӯ зеҳн монда баъд хандид. Сипас бо истеҳзо гуфт:

– Худой барои ҳамсояҳои фиси бинӣ не, барои калонҳо. Фаҳмидӣ?»

[36, с. 172].

Тасвири чузъиёти ҳикоя ба монанди чойчушони муаллим, ҳезуммайдакунии директори мактаб, хизмати муовини раиси ноҳия дар маърака дар ифшои моҳияти масъала мусоидат менамояд. Писари холаи Гулмоҳ – Аскар даҳсола бо фаҳмидани он ки раис маъракаи ҳафт дорад, ба модар савол медиҳад, ки чаро ба ӯ дурӯғ гуфтанд, ҳафти падарашро нагирифтанд ва рӯҳи падарро ранҷонданд? Модар аз ин саволҳои пайдарпай ва ғайриинтизор ғайр аз хомӯш ва талх гиристан чорае намеёбад, аммо Аскар ҳамоно идома медиҳад:

«– Ҳа, фаҳмидам дилатон ба пулатон сухт. Пулро аз падарам боло донистед.

Модар фурсате сукут карда, маънос ба гап даромад:

– Писарам... Гӯш кун... Гумон баъзан... Чӣ гӯям? «Гумон аз имон чудо мекунад», мегӯянд. Худат шохид будӣ-ку. Раиси маҳалла омад. Қонунро нишон дод. «Мумкин не, чазо дорад» гуфт. Ба ёд биёр.

Ҳа, ба ёд овард ва беихтиёр садо дардод:

– Номард!

– Кӣ номард?

– Раиси маҳалла» [36, с. 179]. Баъдан дар андешаи қаҳрамон муалиф тасвири задухурди ботиниро меорад: «Эй палид! Ту табиатан бадтинат ҳастӣ! На инсоф дориву на диёнат. Ба бемансабон «Қонун мумкин не» мегӯию ба мансабдорон бошад хизматгорӣ. Ҳоло ӯ серкору сертараддуд буд. Ду даст пеши бар меҳмонҳоро «Хуш омадед!» мегуфт, пазирой мекард. Вобаста ба мансабашон ба хонаҳо тақсим менамуд. Бо фармоиши ӯ назди онҳо чой, дар табакҳо ошу кабоб медароварданд. Мулло ҳам аз бари боло, гулу дарронда оят мехонад». Ба ин гуфтаҳо модар ҳамин қадар посух медиҳад, ки: «Вай вазифа дорад. Ҳар кор карда метавонад. Ҳоло давр даври ӯ, Худо ба ӯ додааст» [36, с. 174-181]. Адиб бо нақли таърихи мансабгириҳои раис, ки пас аз бо духтари сабукпои вазире оиладор шудан ба вуқӯъ мепайвандад, ором нагардида, тариқи писарбачаи даҳсола даъво мекунад, ки ҳамон рӯзе раис аз вазифа парид баъд хурсанд мешавад. Барқарорсозии адолати иҷтимоӣ дар аксар осори бадеиву публицистии Шералӣ Мӯсо ба назар расад ҳам, ҳикояи мазкур намунаи рӯшоди онҳост ва маҳз дар ҳамин давраи фаъолияти эҷодии адиб «бештар баёни ошкоро ва фошофоши воқеияти талхи давр мавқеъ пайдо карда буд» [106, с. 109].

Дар ҳикояҳои Ш. Мӯсо на фақат масоили мубрами иҷтимоӣ, балки қазияҳои ахлоқии дорои руҳи публицистӣ низ ба назар мерасад. Масалан, дар ҳикояи «Қиссаи намози шом» [36, с. 182-197], ки дар он аз боби дину

диёнат сухан меравад, чанд сахнаи кутоҳ, аммо ачиб ба назар мерасад. «Асадбек суратҳои сафари Амрико ро бо наберааш тамошо мекард. Ва ҳар замон ба суолҳои посух меод. Наберааш акси Ҳайкали Озодиро нишон дода пурсид:

– Бобо, чаро ин занак яхмоси калонро бардоштааст?!

– Ин яхмос не, машъали озодӣ аст!

– Ҳмм... барои ҳамин озодии Амрико дар гармии Ироқу Афғонистон зуд об мешавад, – гуфт набера» [36, с. 182-183].

Дар ин эпизод масъалаи чигили сиёсати ҷаҳонӣ аз забони як кӯдак садо медиҳад, ки ба публитсистикаи иҷтимоӣ-сиёсӣ пайванди мантиқӣ дорад. Бобои Нозир аз қаҳрамонест, ки ба тамоми масоили нави иҷтимоӣ бо суол ва ҳайрат менигарад ва ба писараш, ки насли нисбатан ҷавон аст аз «хозрасҷёт», «аренда», «приватизация», «прихватизация» пурсида, ба суолҳои ҷавоби қаноатбахш ҳам намегирад. Дигар воқеоте, ки дар ин ҳикоя нақл мешаванд, асолату рисолати инсонӣ аст. Бобои Нозир маҷбур писарашро ба қабристон мебарад. Диалогӣ байни онҳо ҷанбаи баланди тарбиявӣ дорад. Масалан ба суоли «Кай ба гӯристон рафта будӣ?» писар «Ба ростӣ, ёд надорам» – гуфта посух медиҳад ва дар ҷабини падар чин пайдо мешавад, сарашро ба шиддат такон дода, бо қаҳр мегуяд:

«– То пеши ҳар касу нокас рафтани ба гӯристон мерафтӣ, беҳтар мебуд!?» [36, с. 189-190].

Дар ин гуфтугу бархурди насли наву кӯҳна ва арзишҳои инсонӣ дар байни ҳастиву нестӣ қарор доранд. Яке барои ҳифз ва интиқоли арзишҳои муҳофизат мебарад, дигарӣ парвои дунё надорад. Албатта, ба ҷавон арзишҳои волоии инсонӣ, ки падараш ҳимоятгару парвардаи он аст, маъқуланд, аммо тақозои замон ва нигоҳи инсонии муосир боиси дудилагии ӯ мегарданд. Дар як вақт ду сохт – сармоядорӣ ва иҷтимогароӣ ҳукмронӣ кардан, мавзӯи асосии баҳси ҳикоеҳои муаллиф гардидааст.

Дар ҳикоёти дигар «Қиёми қисмат», «Қиссаи баҳорӣ», «Шабзод», «Рози зиндагӣ», «Барги сабз», «Тобути хурфот», «Ҳочисалом», «Лаззати қаҳр», «Мурад зиндагӣ», «Дӯсте дорам ҷонӣ», «Лукма» ва ғайра ду равзанаи мушоҳидаи адиб нисбат ба зиндагии ҳамзамонон ба назар мерасад:

Якум, аз дидгоҳи бадеият ба риштаи тасвир кашидани воқеаҳои ҳаётӣ;
Дуюм, бо тақозои публитсистикаи ҳаҷвӣ муносибат ва баррасӣ кардани мушкилоти ҷомеа.

Доманаи нақли ҳикояи «Қиёми қисмат» [36, с. 197-215]-ро воқеаҳои Неругоҳи барқи обии «Роғун» ва гирду атрофи он ташкил медиҳад. Персонажҳои ҳикоя Давлат Раҳмат ва Бобул, ки ҳар ду аз аввал то охири ҳикоя, яке чун эҷодкор ва дигарӣ чун қаҳрамони марказӣ нақшу намо меёбанд, бо ин иншооти азими аср робита доранд.

Агар нависанда образи одами воқеиро офаридан хоҳад, номи вайро мушаххас мегуянд, симояшро ҳақиқатан нишон медиҳад, вайро ба ҳаракату сухан меорад, замону макон, табақаи иҷтимоӣ ва, муҳимтар аз ҳама, характери ӯро тасвир мекунад. «Вобаста ба методи романтикӣ ва ё реалистии асар замону макони амали персонаж ҳаёлий ва ё реалӣ мешавад, вале дар ҳар сурат ҷойи воқеа ишора меёбад» [96, с. 66]. Адиби асил бо тамоми тавоноӣ кӯшиш ба ҳарч медиҳад, ки қаҳрамонаш фардӣ барояд ва барои он ки хурдтарин рафтору хислаташ боварибахшу намунаи ибрат бошад, ҳадафмандони ҳагги ҳаракати асарро тобиши эҳсосӣ мебахшад, то ба касе монанд набошад ва нашавад. Дар ҳикояи «Қиёми қисмат» адиб ҷойи воқеаро ҳаққонӣ ва дуруст тасвир мекунад, аммо ҳадаф чизи дигар аст. Сарфи назар аз калонсолӣ ва норозигии ҳамсараш нависанда Давлат Раҳмат ба Роғун меравад.

«– Боз ба Роғун меравед? – норозиёна гуфт ҳамсараш тез-тез мижа зада.

– Бале! Боз ба Роғун! – хушҳолона нидо намуд Давлат Раҳмат.

Ҳамсараш дилсузона илова кард:

– Охир Шумо акнун чавон нестед: барои Роғун рафта омадан қувваю дармон даркор.

Шавҳар бо ғурур ба ӯ нигарист:

– Хотирчамъ бош, азизам! Роғун ба ман қувваю дармон мебахшад, зеро Роғун дар зиндагии ман зиндагӣ дорад! Низ дар зиндагии дигарон! Роғун дар дилҳо оҳанги зиндагии дилҳоро замзама мекунад. Роғун муҳаббатест, ки зиндагӣ аз он неру мегирад» [36, с. 197-198].

Пас аз он воқеоти зиндагӣ ва ишқи нокоми Бобул ном ҳамсоияи чавони Давлат Раҳмат тасвир мегардад, ки аз рӯйи ҳавову ҳавас ба Ситора ном духтаре ошиқ мешавад. Ситора бедарак ва Бобул барои таскини ғаму ғурбат ба Роғун рӯ меорад ва маърифат мекунад, ки яккаписар будан ва эҳтиёҷ ба чизе надоштан арзиши волотарини зиндагии инсонӣ набудааст. Ишқ ӯро ба Роғун мебарад ва Давлат Раҳмат бо ӯ дар он ҷо вомехурад. Пас аз қисса карданҳои Бобул муаллиф чунин хулоса мебарорад:

«– Бобул!

– Ҳа?!

– Пайдо нашуд?

– Кӣ?

– Ситора?

– Не.

– Нағз накофтӣ!

– Кофтан бефоида. Ҳар рӯз дар домани поки Роғун намози ишқ мехонам. Акнун ҳама умедам ба Шумо. Нависед. Шояд бихонад...» [36, с. 215].

Ҳикоя як саргузашти нотамомеро мемонад, ки муаллиф қаҳрамонашро ба дасти тақдир ва оқибати онро ба қазовати хонанда месупорад. Агар образи Давлат Раҳмат ифодакунандаи хислату характери Шералии Мӯсо бошад, образи Бобул яке аз ҳазорон чавононест, ки дар дунёи бекарони меҳнат паногоҳ чустаанд. Дар аксар асарҳои публицистии Ш. Мӯсо қаҳрамонон

хушбахт ва зиндагии некӯаҳволона доранд, харчанд ин осон ба даст наомадааст. Шералӣ Мӯсо дар ин ҳикоя он паҳлуҳое, ки дар осори публицистӣ намегунҷад, бо обуранги бадеӣ ба тасвир гирифтааст. Махсусан, дар ҳикояи «Қиссаи баҳорӣ» [36, с. 215-224] шарҳу тавзеҳҳои муаллиф атрофи як воқеа сурат мегирад: ронандае, ки барояш ягон қонун вучуд надорад ва барояш арзиши аз ҳама воло пул аст, баъакси ӯ нозири роҳ, ба қонун ва меъри касбаш содиқ аст. Тазоди ду ҷониб дар асар руҳияи муборизахоҳиро ташаккул дода, ғалабаи адолатро талқин месозад.

Ҳарчанд ронандае ба мисли Зиё Олимуф гуноҳашро ба гардан намегирад ва ба ҳар роҳ – ё ба зӯрӣ, ё ба зорӣ, ё ба зар аз об хушк баромадан мехоҳад. Баръакси ҳамаи ин, адиб образи нозири ҳақиқатпешаву ҳалолкор Назирзодаро меофарад, ки дар иҷрои вазифааш масъулият дорад. Дар ҳикоя, ҳамзамон ду хислати номатлуби инсонӣ: маҳалгароӣ ва қонуншиканӣ маҳкум шудааст.

«– Хоҳиш менамоем ҳуччатҳоятонро пешниҳод намоед!

Ронанда ба ҷои пешниҳоди ҳуччат синҷакорона ба рӯи нозири роҳ дида дӯхту бо як табассуми аҷиб аҷиб пурсид:

– Агар хато накунам, ту аз ноҳияи Ғори боло? Ёфтама-а? Аз симоят шинохтама. Ҳа, ман симошинос.

– Агар рафту аз ноҳияи Ғор боло бошам, пас чӣ?

– Чӣ хел, бад чӣ? Эҳ-ҳа! Ана гапу мана гап! Охир, мо ҳамшаҳр. Ният соф-дия, ният! Соф намешуд бо ҳамшаҳриям вомехурдам?!

Дар рӯи нозири роҳ хафагӣ соя афканд.

– Агар ҳамшаҳрӣ бошем, қонидаро вайрон кардан мумкин будааст. Ҳуччатҳоятонро бароред» [36, с. 217].

Пас аз ҳама ҳиллаву найрангҳо Зиё Олимуф ба Назирзода мурочиат мекунад, ки аз ин ҳама кашокашҳо чӣ мехоҳад ва посухи нозир ба моҳияти масъала нуктаи кулминатсионӣ мегузорад:

«– Адолат!» [36, с. 221].

Ҳикоя бо ғалабаи ҳақиқат ва барқарории адолат ба итмом мерасад:

«Гапаш чун теғ тез, вале чондор, – дар дил иқрор шуд ӯ ва зери лаб «астағфируллоҳ» гуфту чашмаш ба сечароғ афтод. Ин лаҳза чароғи сурхи он фурӯзон гашт. Он чун чараёни барқ ба танаш давид. Таконе хурд. Дилаш сахт-сахт тапида, гӯшҳояш садо доданд. Акнун аз ҳар тори мӯяш арак мечакид. Вай ба дараҷае сурх гашта буд, ки тарҳи рӯяшро аз сурхии чароғи раҳнамо фарқ карда намешуд.

– Уфф, – номаълум оҳ кашид Зиё Олимӯф ва оҳиста калидро ба дасти нозири роҳ дод» [36, 224].

Ба ҳамин монанд ҳикояҳои «Шабзод» [36, с. 224-243], «Рози зиндагӣ» [36, с. 243-258] ва «Барги сабз» [36, с. 258-271] низ ба масъалаҳои кадршиносӣ, накӯкорӣ ва қаноатмандӣ бахшида шудаанд. Қаҳрамонони ин ҳикоёт, якумӣ чарроҳе, ки барои пул писаракеро мошин зада буд, чарроҳӣ намекунад ва дар охир мефаҳмад, ки писари худааш будааст, дуввумӣ нозири андоз, ки барои ришвагирӣ даҳ сол ба зиндон меафтад ва саввумӣ Сангини ҳофиз, ки ба тӯйи шахси чун падар ба ӯ хизматкарда намеравад ва дар охир аз кор ронда мешавад, ҳамагӣ ба як беморӣ гирифтаанд: баднафсӣ. Адиб таъкид мекунад, ки пули бо роҳи ҳаром, аммо осонакак бадастомада хушбахтӣ наоварда, ибтидои бадбахтиҳост. Меҳнати ҳалол ва як бурида нони бо арақи чабин бадастомада болотар аз ҳама чиз аст. Ӯ тариқи зиндагии шоистаи нафарони меҳнатдӯст ва поквичдон, ки оғозу анҷомашон покист, инсонҳоро ба дунёе раҳнамоӣ мекунад, ки номаш меҳнат аст.

Ин бесабаб нест, зеро худи Шералӣ Мӯсо аз истеҳсолот ба эҷод ворид шуда, меҳнатро шараф медонад, дар асарҳои бадеияш низ онро тасвир, тарғиб ва дар симои ҳар қаҳрамон намо медихад, кӯйи номуродиро бо имону вичдони асил тавбам тасвир мекунад, ки дар натиҷа задухурди ақл – дар симои руҳи публитсистии замон ва нафс – дар падидаҳои номатлуб руҳ дода, ҳақиқати дорой оҳанги иҷтимоӣ буруз намуда, бешак, ғолиб мегардад.

3.2. Аносири ҳунари ва жанри дар осори марбут ба раванди бунёдкориҳо

Вобаста ба табиноти соҳа, тағйирот дар ҷомеа ва дигаршавии муносибатҳои иҷтимоӣ ҳама навъи эҷод аз ҷумла ҳунару санъат тағйир меёбад, рушд мекунад, чунки ҳунар ва санъат ба вазъи замон ва набзи ҷомеа алоқамандии зич дорад ва пайваста аз ин ҳолат баҳра мебардорад. Бахусус публицистика ҳамчун навъи махсуси соҳаи эҷод аз ин ҳолат дар қанор буда наметавонад. Эҷоди публицистӣ бевосита бо ҳақиқат сари қор гирифта, рисолати ҳунарварӣ дар он ибрази ҳақиқати иҷтимоӣ бо фарогирии аносири бадеӣ ва васоити муассири суҳансоз дар доираи талаботи жанрҳои муайян аст.

Шерали Мӯсо аз зумраи эҷодқоронест, ки бештари асарҳои дар қолаби жанрҳои публицистӣ бадеӣ нигошта шудаанд. Аз ҷумла, аввалин матолиби ӯ очерки «Ситораи Роғун» [60] буда, ба қорнамоии булдозеррон Александр Шишов бахшида шудааст. Ба ин мазмун, ағлаби асарҳои фарогирандаи раванди бунёдқориҳои Шерали Мӯсо дар қолаби ду жанри публицистӣ бадеӣ: очерк ва лавҳа иншо шудаанд.

Очерк аз жанрҳои маъмул, серистифода ва нисбатан паҳншудаи публицистика ва адабиёт маҳсуб ёфта, «қорнамоиҳои шахсони воқеиро дар қорзорҳои меҳнатӣ, истеҳсолот, илму фарҳанг» [89, с. 232] ва амсоли ин фаро мегирад. Лавҳа бошад, нигоштае маҳсуб меёбад, ки дар асоси лаҳзаи воқид, гуворо ва таъсирбахшу намунаи ибрат эҷод шудааст. Асоси ин жанрҳо ро воқеаҳои ташкил медиҳанд, ки дар руҳ додани онҳо инсон даст дорад. Бе вучуди инсон тасвир намудани воқеа ғайриимкон мегардад, чунки ҳар гуна воқеа дар бофтори воқеиятсозии инсон дилгармӣ ба вучуд меорад ва ин «дилгармкуниҳо» ҷавҳари аслии лавҳаву очерк маҳсуб меёбад.

Ба осоре, ки раванди қорҳои бунёдқориро дар соҳтмонҳои азими аср фаро гирифта, дар қолаби жанрҳои публицистӣ бадеӣ нигошта шудаанд,

метавон «Ошѐни уқобон» [27], «Достони Роғун» [16], «Мардистон» [21], «Чонам фидои Роғун» [38], «Роҳи биҳишт» [36]-ро дохил кард.

«Ошѐни уқобон» [27] – маҷмуаи очеркҳоест, ки аввалин нигоштаҳои адибро доир ба Неругоҳи барқи обии «Роғун» ва заҳматкашони он фаро мегирад. Очеркҳое, ки дар ин маҷмуа гирд оварда шудааст, як ҷазо, як мавзӯ ва як муҳитро фаро гиранд ҳам, муаллиф ҷанбаҳои гуногунро ба баррасиву тасвир мекашад. Аксари очеркҳои маҷмуаи мазкур аз соли 1981 то 1986, дар вақти ҳамчун котиби кумитаи ҳизбии заводи «Тоҷикгидроагрегат» ҷаъолият кардани Шералӣ Мӯсо нигошта шуда, бештаринашон тассуроти муаллиф аз сафар ба Роғун аст. Сафарҳо аксар маврид бо тақозои вазифа сурат гирифтааст.

Дар ағлаби очеркҳои маҷмуа мушкилоти сохтмон мавқеи меҳварӣ дорад. Аз ҷумла, дар очеркҳои «Ошѐни уқобон» [27, с. 3-37], «Ташвишҳои ширин» [27, с. 38-49], «Кӯҳнавард» [27, с. 50-65], «Ситораи Роғун» [27, с. 66-84], «Ҳусни зиндагӣ» [27, с. 85-107], «Вахшро хоб мебинам» [27, с. 108-118], «Дастӣ дӯст» [27, с. 119-124], «Як рӯз бо котиб» [27, с. 125-146] тасвири симои шахс дар мадди аввал қарор дошта бошад ҳам, проблема низ ин ҷо истино нест. Ҳарчанд муаллиф дар бораи қору пайқори коргарони сохтмон нақл мекунад, ҳамзамон, дар контексти ҷаъолияти ду ва зиёда шахсони воқеӣ, масъалаи ҳалталаби қорзорро ба баррасӣ мекашад. Яъне, дар очеркҳои ӯ як навъ синтези тасвир ба назар мерасад ва ин шева ба сохтор ва мазмуну муҳтавои асар нуқсе намеорад.

Яке аз махсусияти очеркҳои ин маҷмуа шеваи тасвири ҷаъолияти қаҳрамонҳо аст, ки дар раванди тасвир кӯшиши сохтани образи типӣ ба мушоҳида мерасад. Муаллиф тариқи баррасии мушкилоти қори заҳматталаб, ҳисоили сабру ҳалолқорӣ меҳаҳад дар ҷаъолқунӣ омма, баланд бардоштани ҳисси меҳандӯстӣ, мустаҳкамсозии руҳияи ободқорӣ, рушду инқишофи олами ботинӣ ва маънавиёти омма саҳм гузорад. Аз мутолиаи ин очеркҳо қас мутмаин мегардад, ки қаҳрамонони Ш. Мӯсоро Худованд маҳз барои меҳнат

халқ кардааст. Чунончи, дар очерки «Ошёни уқобон» чараёни кори бригадаи Лайс Абдурахмонов, Бурҳон Ғозибекович Миралиев, Карпов, Иван Вилгелм, Ризоев, Юсуфов, Вера ва дигарон нисбатан дар сатҳи гуногун қиёсан ҳикоят карда шудааст. Дар баробари муаррифии аҳли заҳмат ва тасвири объективонаи фаъолияти онҳо як портрети вижа – объекти махсус намо меёбад, ки онро ҳар кас ба таври худ ном мебарад. Яке БАМ-и хурд, дигарӣ сохтмони зарбдори республика, сеюмӣ имтиҳонгоҳи матонат, чорумӣ чойи серравған маънидод мекунад, аммо дар тасвири адиби публитсист зодгоҳ чоест, ки инсон ончо тавлид мешавад ва он чо ҳамчунин зодгоҳи табиату рафтор, зодгоҳи руҳияи баланди инсонгарой, зодгоҳи оилаи солим ва «ниҳоят зодгоҳи ҳамон ячейкаи хурдакаке мебошад, ки аз он давлат, халқ, насли оянда тавлид меёбад» [27, с. 6-7]. Ин макони матонату шарофат Роғун аст. Ҳама воқеоту хислатҳои очеркҳои маҷмуа, аз ҷумла «Ошёни уқобон» [27] маҳз дар ҳамин чо рӯй дода, шакл мегиранд. Агар дар очерки мазкур симои Лайс Абдурахмонов ҳамчун бригадири пешқадам тасвир шавад, ин пешравиро муаллиф аз қудрати бригадаи 36-нафара арзёбӣ мекунад, ки 70 ғоизашон комсомолон ва худи Лайс коммунист аст. Лайс барои хуб шудани кори биргадааш доим дар тақопӯ аст, ҳатто ба роҳбарони боло наҳаросида мамониат ва ҳақ буданашро исбот мекунад, камбудии бригадаро рӯйирост беибо мегуяд, аммо мушкилотро ҳал месозад. Лайс иброз медорад, ки бачаҳояш ба кор сар карданд, ӯ чӣ азобҳоро нақашид. Ҳамаашон ҷавон, боқувват, бофаҳм, босавод, лекин заррае ҳисси масъулият надоранд. Ягон кор наметавонанд ва ёд гирифтанд ҳам намеҳоянд. Як моҳи дароз машаққат қашида, ба онҳо ёд медиҳад ва дар охир онҳо барои мутахассис мешаванд. Ба саволи «Пас ҳама корҳо хубанд?»-и сардор чунин ҷавоб медиҳад:

«– Ҳаргиз, Бурҳон Ғозибекович! Онҳо, вақте ду моҳ пеш кор мекарданд, ба онҳо музди шогирдона медед. Ҳамин ки бригада ба кор сар кард, наряд навиштед, бе ягон иловапулӣ. Акнун бачаҳои ман мепурсанд: барои чӣ вақте ки кор намекардем, пули бештар меоданд? Чӣ кор кунем, ки

пули бештар диҳанд? Корро партоем? Ба онҳо пул додан лозим, Бурҳон Ғозибекович.

– О-о-о... масъалаи хеле ҷиддӣ.

– Бале, ҷиддӣ. Чӣ кор мекунед?

– Чӣ илоҷ. Дида мебароем. Ҳал мекунем.

– Ҳал нашавад-чӣ?

– Чаро ҳал намешудааст? Кори ҳал намешудагӣ нест. Ҳамааш дар дасти худамон.

– Рост. Бинед. Илтимос» [27, с. 17-18].

Образҳое, ки дар дигар очеркҳои маҷмуа ба назар мерасад, аксарият аз Лайс Абдурахмонов монданӣ надоранд. Масалан, Александр Шишов («Ситораи Роғун»), Юра Янович («Кӯҳнавард»), Хайрулло Асоев, Иқром Комилов («Ҳусни зиндагӣ»), Антонина Ивановна, Александр, Савченко, Виктор, Терешенко («Вахшро хоб мебинам»), Мирзоалӣ Абдуллоев, Асрор («Як рӯз бо котиб») дар бригадаҳое қору фаъолият ва роҳбарӣ мекунанд, ки онҳо интизоми қатъӣ қорӣ қарда шудааст. Ҳодисаи бесабаб дер мондан, ба қор набаромадан, иҷро нақардани уҳдадорӣ, қорро партофта рафтани дида намешавад. Шиори аъзоёни бригада «Ҳама барои як қас, як қас барои ҳама!» аст.

«Ошёнӣ уқобон» аз зумраи он асарҳое, ки дар он руҳи мубориза пурқувват аст, зеро дар очеркҳои маҷмуа аз пешравихо ҳикоят қарда шавад ҳам, қазияву қамбудихо пӯшонидани намешаванд, балки ошқоро мазаммату баррасӣ мешаванд. Чун нигоштаҳои мазкур дар руҳияи пурқуввати соҳти шуруӣ – солҳои 80-уми асри гузашта нигошта шудаанд, дар онҳо танқид ба мазмуни пайдо қардани роҳи ҳалли проблемаҳо истифода шуда, муаллиф аз маҳқум намудани бетарафӣ ва бемасъулиятии қавонон истиҳола намекунад. Маҳсусан, бо роҳқати қомсомол ба қор омадану аз қайд баромадан ва аз додани аъзоҳаққӣ ба ду по лангиданро муаллиф проблемагузорӣ мекунад:

«– Чаро қеғ задед?

– Мана қоғазу қаламро гиру навис.

– Чӣ?

– Ариза.

– Чӣ хел ариза?

– Хоҳишмандам маро аз комсомол хориҷ кунед.

– Чӣ-й?!?

– Набошад чӣ. Ҳаққи аъзогиро як сол боз намесупорӣ, дар маҷлисҳо иштирок намекунӣ.

– Ман...

– Комсомол ба ту лозим нест. Аз кор туро пеш намекунанд. Навис, навис. Пагоҳ билетатро оварда месупорию аз ҳама ташвишҳо озод мешавӣ. Навис.

– Ту вай... Ман... Ман дигар... Не наменависам!

– Менависӣ. Дар назди комитети комсомолӣ ҳам мефаҳмонӣ» [27, с. 44]. Дар охир чавонро аз сафи комсомол хориҷ мекунанд ва ин бевосита ба дигарон ибрат мешавад. Яъне, дар баробари осон ҳал шудани мушкилот адиб хислатҳои ба ҳубӣ ислохнашавандаи ҳамзамононро саҳт маҳкум кардааст.

«Достони Роғун» [15] аз зумраи он асарҳоест, ки дар он заҳмат, азму талош ва фидокории бинокорон дар сохтмони азими кишвар Неругоҳи барқи обии «Роғун» тасвир шудааст. Дар асар бунёди Роғун дар замони шуравӣ, мутаваққиф гаштани кор дар неругоҳ бинобар ҷанги шаҳрвандӣ дар кишвар ва эҳёи корҳои созандагӣ дар замони истиқлолро тасвир гардида, ҳашт достонро муаллиф ба ҳашт дарвозаҳои бихишт монанд мекунад. Дар тасвирҳои муаллиф хусусиятҳои жанрии ҳисобот, мухбирнома, репортаж ва лавҳа мушоҳида мегардад. Адиб гоҳо саҳнаеро тасвир мекунад, гоҳи дигар масъалагузорӣ менамояд ва аксаран фактҳоро пайҳам барои хонанда пешниҳод менамояд. Чунин озодӣ ба махсусияти жанри мутобиқ набуда, бештар ба табиати асар мувофиқ меафтад. Ин вижагиро муҳаққиқ М. Муродӣ ба тақозои методологияи тадқиқ алоқаманд арзёбӣ карда, дуруст дармеёбад, ки

адиби публитсист дар эҷоди ин асар аз шеваҳо ва услуби эҷодии «рӯзноманигорӣ, публитсистӣ ва нависандагӣ яксон корбурд кардааст. Мушоҳидаҳои мақсадноки фардӣ, омузиши ҳуҷҷату асноди гуногун, нақлу ривоятҳои аз пирони рӯзгордида шунидаи нависанда барояш имкон додаанд, ки дар инъикос ва тасвири раванди кори ин сохтмон талаботи асосии асари мустанад: вақт, фазо ва замонро ба ҳам алоқаманд гардонад» [75, с. 35].

Ҳарчанд адиби публитсист Шералӣ Мӯсо асари мазкурро дoston унвон медихад, аммо ба назари мо он идомаи такмилу таҷдидёфтаи маҷмуаи очеркҳои «Ошёнӣ уқобон» аст, ки дар шакли очерк андар очерк иншо гардида, ҳар қисмати ин ё он дoston метавонад очерк, лавҳа ва, умуман, асари ҷудогона бошад. Қисмҳои «Достони Роғун» аз ёддошту мушоҳидаҳои адиб, нақлу тасвири раванди бунёдкориҳо дар Неругоҳи барқи оби Роғун иборат буда, муаллиф бо ручӯҳои лирикиву эмотсионалӣ барои ҷаззобияту ҷалби диққати хонанда аз аносири сухани бадеӣ бештар кор гирифтааст. Истифодаи чунин аносир, аз як тараф, вижагиҳои нақлу тасвиrho дар асар танзим намуда бошад, аз ҷониби дигар, ба асар ҷаззобият бахшида, онро рангин ва мутолиаашро шавқовар гардонидааст. Ин аз усулҳои асосии офаридани ҳар гуна асар, хосса асари бадеӣ махсуб меёбад. Ба таъбири адиби соҳибқалам Баҳром Фирӯз «агар асар шавқовар нест, олитарин фикр ва ғоя, ширинтарин калом ҳам онро аз гумномӣ начот нахоҳад дод» [116, с. 130].

Дар «Достони Роғун» санъатҳои сухан аз қабилӣ муболиға, ташбех, тасвир, киноя, тасвиру тавсиф, ручӯ ё ғалаёни ботинӣ, диалог ва монологи публитсистӣ ба таври васеъ истифода шудааст. Аз ҷумла, муболиға, ки хоси асарҳои публитсистӣ-бадеӣ низ ҳаст. Дар «Достони Роғун» истифодаи муболиға аз ҷанд паҳлу ба мушоҳида мерасад. Масалан, дар мисоли зер, публитсист Роғунро дар ҳадди олий тасвир намуда, на фақат хонанда, балки худаш низ «ба шоҳи калимаҳо» будани Роғун бовар кардааст. Албатта, ин ба асар рангу бўйи тоза бахшида, то андозае диққати хонандаро ба худ ҷалб менамояд: «Барҳақ, Роғун мисоли хун ба шарён даромад! Аз ин рӯ, имрӯз

Роғун серталаффузтарин калима аст. Имрӯз ин калима вирди забонҳосту аз хурд то бузург бо як овоз: «Роғун!» мегӯянд. «Роғун!» мегӯянду дилашон гум мезанад» [15, с. 7] ва ба ақидаи адиби публитсист он рӯз Роғун сархати ҳамаи нашрияҳо буда, шоҳи калимаҳо аст ва ин, албатта, барои ҳамон вақи бебаҳс ва табиист.

Василаи дигаре, ки дар пуробурангии образ ва шабехиятдиҳии қаҳрамону табиати атроф дар «Достони Роғун» истифода шудааст, ташбеҳ аст. Маънои ташбеҳ чизеро ба чизи дигар ё нафареро ба касе монанд кунондан мебошад ва эҷодкор барои возеҳтар тасвир кардани чизе ё касе гоҳо ягон вижагии онро ба ягон махсусияти чизи дигар монанд карданӣ мешавад ва «дар миёни монандшаванда ва монандкунанда аз рӯи сифат, ё хусусият, ё кирдору атвор – аз ягон ҷиҳат бояд як навъ монандие мавҷуд бошад» [92, с. 62]. Ташбеҳ воситаест, ки барои равшан, барҷаста ва зебо ироа кардани ягон матни бадеӣ хидмат мекунад, яъне, он бешубҳа хоси асарҳои бадеӣ-публитсистӣ аст, ки «Достони Роғун» ин ҷо истисно буда наметавонад. Ба далели фикр, нависанда «зимистони нуқрафом»-ро чунин ташбеҳ мекунад, ки он «гул меофарад, гули сафед, шеър мебофад». Публитсист табиатро ба объекте монанд кардааст, ки ҳатто дар сардтарин фаслаш ҳам нуру гармӣ – шеър ба вучуд меояд. Ҳол он ки одатан чашмаи илҳоми шоирон аз манзараҳои фасли гулу хазон бештар чуш мезанад.

Санъати дигари бадеие, ки дар «Достони Роғун» ба кор рафтааст, киноя аст. Маънои киноя муҳолиф ва зидро қасд карда, махсус гап задан ва ба ибораи дигар баръакси гапи гӯянда аст. Масалан, «аз хубӣ баҳс карда, бадиро ифода кардан ва аз бадӣ баҳс карда нағзиро фаҳмонидан киноя аст» [80, с. 124]. Ин ё он адиб гоҳо рӯшод аз ин ё он чиз бо киноя гап мезанад ва онро бо аломати нохунак ишора мекунад. Ин усули маъмули кинояи рӯйирост аст, ки ин гунаро дар асари мавриди таҳқиқ мушоҳида мекунем. Ин кинояҳо молмоли ҳасратҳои муаллифанд, ки ҳангоми нақли монеаҳои нисбат ба сохтмон рӯйдода истифода кардааст. Бо «ҳиммати баланд»-и Маскав як

гурӯҳ дар роҳи амалӣ намудани мақсади манфиатҷӯёнаи худ камар баста, «бо «ақли расо»-и хеш дар «хилватхонае» ҳаллу фасл карданд ва ғалати худро якин камоли доноӣ донистанд. Ба қавли Лоиқ «Баҳона чист? Номи халқ!», яъне тағи об мондани гӯр «баҳонаи арзиши аҷдодӣ» шуду манфиати ватан фаромуш гашт» [15, с. 45].

Дар «Достони Роғун» ба аносири лавҳаи лирикӣ вомахурем, ки онҳоро рӯчуъ ё монологи ботинии муаллиф номидан мумкин аст. Масалан, чумлаҳои зер рӯчуи лирикианд, чунки дидани манзарае чун коргарони шашҳазорнафараи Неругоҳи барқи обии Роғун ғалаёни ботинии муаллифро ба вучуд оварда, ӯро ба гуфтугу бо худ меорад ва ин ғалаён дар охири дoston чунин тасвир шудааст: «Мардони банангу номус аз раъду барқи гардун дони маънӣ чиданд. Асли равшаноиро дар об диданд, ганҷи Қорунро дар сангу сарватро зери хок ва миёнро маҳкам баста, бо азми қавӣ ба майдон омадаанд. Онҳо зиёда аз шаш ҳазор нафаранд» [15, с. 53].

Унсури дигаре, ки ба «Достони Роғун» вижагиву қолибият бахшидааст, воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақол аст. Воҳидҳои фразеологӣ аз аносири муҳимми забон маҳсуб ёфта, ҳамчун маҳсули таҷрибаи чандинасраи халқ дар қараёни таърихӣ шакли устувор ва маъноии мушаххасро касб кардаанд. Шералӣ Мӯсо дар истифодаи ин унсурҳои забонӣ маҳорати хосса дорад. Дар асарҳои ӯ пайдарпай истифода бурдани воҳидҳои фразеологӣ ба мушоҳида мерасад, ки мақсади таъсиррасонии чандкарата ва таъкиди фикрро дорад. «Котиба бо духтаре, ки назди тиреза рост меистод, суҳбат дошт. Вай маро як аз назар гузаронду сипас нигоҳашро аз ман гурезонда, лабонашро бурма карда гуфт:

– Имрӯз рӯзи қабул нест» [15, с. 15].

Дар ин порча ибораи рехтаи «нигоҳ гурезондан» ба маъноии назарбаландӣ, беъятиноӣ нисбат ба касе ва «лаб бурма кардан» ба маъноии рӯйгурӯшӣ омадааст. Вазифаи асосии чунин ибораҳо таъдиқи сухан буда, «мардум дар гуфтори худ кӯшиш менамоянд, ки дар мавридҳои муайян,

зарбулмасалҳоро барои тасдиқи фикру суханони хеш ҳамчун иқтибоси шифоҳӣ баён кунанд» [104, с. 57].

Дар «Достони Роғун» ҳамчунин, аз зарбулмасалҳои халқҳои дигар низ истифода шудааст. Масалан, зарбулмасали русии «Панири ройгонро танҳо дар мушқаппак мегузоранд» дар асар хеле бамавқеъ истифода шудааст: «Мо набояд ба ёрии дигарон умед бандем, зеро паси ҳар ёрии беғаразона доме истодааст. «Панири ройгонро танҳо дар мушқаппак мегузоранд» [15, с. 59]. Ҳамчунин, нависанда баъзан аз фразеологизмҳои истифода кардааст, ки хонанда ба маънии онҳо сарфаҳм намеравад. Шояд баъзе мардуми маҳаллаҳои чудоғонаи кишвар аз он истифода баранд, аммо чун он умумӣ нест, истифодааш на он қадар дуруст аст. Масалан, «тарбуз ғелондан». «Вагарна ман ба хона меравамӯ занам мегуяд, ки дар бораи ту Лайс мақола навиштааст, ки тарбуз мегелонӣ!» [15, с. 34]. Шояд ин ибора ба маънои коргурезӣ, танбаливу коҳилӣ истифода гардидааст.

Вижагии ҳунарии дигаре, ки дар «Достони Роғун» мушоҳида мешавад, истифодаи порчаҳои назмиву насрӣ аст. Мақсади муаллиф аз истифодаи суханҳои дигарон таъмини рангорангӣ ва тақвияти нақлу тасвирҳо буда, гоҳо барои киноя, панду насиҳат, зери тозиёнаи танқид гирифтани амалҳои номатлуби ин ё он нафар, ёди гузашта ва ғайра низ корбаст шудаанд. Истифодаи порчаҳои назмӣ, аслан дар ду шакл сураат гирифтааст: яке бо зикри номи шоир ва дигаре бидуни зикри ном. Аз чунин порчаҳои назмӣ адиб илҳом гирифта, сараввал маънӣ ва баъдан асли абётро зикр мекунад. Яъне чунин абёт дар асар таъсири дукарата доранд: «Роғун дар вучуди мардум шамъи робитаро ба ояндаи дурахшон ва ҳаёти шоиставу арзанда фурӯзон кард. Ҳамон шамъи офтобмонанде, ки устод Муҳаммад Ғойиб бо ин мисраҳои саршори меҳр сурудааст: Офтоб ба дидаи ғариб аст чу шамъ, Шамъе, ки чу офтоб тобад Ватан аст» [16, с. 68]. Аммо гоҳо бо калимаҳои «бузурге», «бузургон», «шоире» муаллиф ба маҳсули нафаре будани абёти истифодашуда ишора кунад ҳам, гуяндаи онро мушаххасан зикр намекунад.

Вижагии дигари публитсистикаи Шералӣ Мӯсо дар он аст, ки «қаҳрамонони ӯ аз адабиёт, гуфтори шоирона вуқуфи комил доранд, аз зарбулмасалу мақол, пораҳои шеърӣ, андарзоҳо фаровон истифода мебаранд» [121, с. 183-184]. Масалан, дар матни «Акаи Алимардон пеши роҳашро гирифта, бо як оҳанги дилсузӣ: – Вазнин шав, Саид, – гуфт ва баъди каме таҳаммул суханаширо идома дод: – Бузурге чӣ хуб гуфтааст: «Ба ҳар гуфтор манмо пешдастӣ, Мағӯ ногуфтаҳоро рав, ки растӣ» [15, с. 178] сухан аз забони қаҳрамон садо дода, ҳамчун нутқи айнан нақлшуда омадааст.

Дар асари дигари Ш. Мӯсо – «Мардистон» заҳмати сангини нақбканону роҳсозон дар иншооти азими кишвар инъикос шудааст. Дар ин асар баръакси «Достони Роғун» муайян намудани аносири жанрӣ нисбатан осонтар аст. «Мардистон» аз панҷ фасл иборат буда, дар ҳар фасл дар доираи талабот ва тақозои жанрӣ масоили гуногун матраҳ шудааст. Муҳимтарин ҷиҳати фарқкунандаи ин асар воқеиятро ҳамаҷонибаву васеъ тасвир кардан, моҳияти онро дар асоси коркарди факт, доираи фазо ва вақти муайян ифода намудан аст. Чунончи, мавзӯи меҳнат дар публитсистика мақоми волоеро соҳиб аст ва дар ин асар низ меҳнат мақоми меҳвариро касб мекунад.

Дар очеркҳои фаслҳои гуногуни асар бештар ду ҷанба: ваҳдати ғоявӣ ва меҳнати дастаҷамъӣ талқину тарғиб гардидааст. Дигар масоил дар партави ин ҷанбаҳо тавҷам тоб меҳуранд. Ба ин гурӯҳ аз фасли аввал – «Ҳаёт ва марг», аз фасли дуввум – «Хандаи бахт», «Одами комил», «Таронаи сабз», «Булбул ба наво омад», аз фасли саввум – «Рӯзи хоб», «Заводи бетон», «Сабз андар сабз», аз фасли чорум – «Қурбон», «Қодир», «Далер», аз панҷум бошад «Одамон аз дӯстӣ ёбанд бахт», «Рӯзи озодии матбуот» ва «Рӯзи қабули нақб»- ро метавон дохил намуд.

Ҳарчанд дар асар матлабҳо ба низом омада, ҳамдигарро пурра мекунанд, табиати жанрии онҳоро муайян кардан ва онҳоро ба анвои гуногун ҷудо кардан аз имкон берун нест. Аз очеркҳои дар боло зикршуда «Ҳаёт ва марг» [21, с. 20-32], «Таронаи сабз» [21, с. 120-135], «Булбул ба наво омад»

[21, с. 156-164], «Рӯзи хоб» [21, с. 166-174], «Заводи бетон» [21, с. 198-212], «Сабз андар сабз» [21, с. 212-221] ва «Рӯзи қабули нақб» [21, с. 348-356] бештар аз аносири очерки проблемавӣ бархурдоранд. Проблемаҳое, ки дар очеркҳои мазкур мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, сирф иҷтимоӣ-ахлоқӣ буда, чараёни очерк аз ибтидо то интиҳо гузориши ин проблема аст. Нависанда бо тавзеҳу таҳреҳоташ масъалаи заруриро ба миён гузошта, онро барои иҷтимоӣ бо таблиғи суҳан намо медиҳад ва «бо ташреҳу ироаи кори зарбатӣ ё шеваи қарамонон ва иштироки онон дар арзёбии масъала ба ҳалли он гом мегузорад» [109, с. 47].

Дар очерки якумӣ адиб фалсафаи ҳаёт ва маргро ба музокира кашида, проблемаи зиндагии бетарафонаи бадтар аз маргро на фақат нақл, балки дар гуфтугуи қаҳрамонҳо зинда тасвир мекунад. Дар тасвири адиби публитсист дар кӯчае, ки тақрибан 1000 метр дарозӣ дошт, ҳам тӯй ва ҳам мотам буд. Аз як сӯ овози оҳу нолаи чигарсуз меомад, аз сӯи дигар овози карнаю сурнай. Як сӯ сур ва як сӯ суг ва ниҳоят нафаре бо қиёфаи чиддӣ, вале бедимоғ ғур-ғур мекунад, ки «– Дидаю доништа худро ба нодонӣ мезанем. Гуё ин масъала ба мо ҳеҷ дахл надорад. Наход касе ёфт нашавад, ки онҳоро сари инсоф биёрад» [21, с. 21] ва диалогҳое, ки муаллиф пасон меорад масъалагузорӣ ва роҳи ҳалли фардияти иҷтимоиро ба мавзуи меҳварии очерки мавриди назар табдил медиҳанд. Агар яке аз қаҳрамонҳо «Чӣ илоҷ зиндагӣ», дигарӣ «Чӣ фиреби бузург!» гуён аз масъала гурехтанӣ шаванд, аммо барои аз чунин зулмот баровардан муаллиф аз забони қаҳрамони манфии очерк Зик «Ҳақиқат – пул аст!»-ро меорад. Ҳарчанд ибтидои очерки мазкур хонандаро сараввал ноумед мекунад, аммо муаллиф зимни ҳалли проблемаи мавриди назар ду дастоварди воқеияти иҷтимоии ба осонӣ бадастнаомада: ваҳдати назар ва ваҳдати амалро тавҷам меорад.

Баръакси очерки мазкур дар «Таронаи сабз» [21, с. 120-135] хушбинии муаллиф бештар намо меёбад. Дар ин очерк замзамаи корномаи рӯзгор ва фаъолияти заҳматпешагон тасвир ёфта, мавзӯ бо ҳалли номгузорӣ ба тифли

навзод ҳусни анҷом меёбад. Бинобар ин, нависанда мундариҷаи очерки худро ба идеализатсияи иҷтимоӣ рабт медиҳад, шукӯҳу шаҳомати қуллаҳоро, занҷираи рӯдҳои ба гӯши кӯҳҳо ҳалқазадаро ибратомузи қаҳрамон ҳисобида, онро бо порчаҳои шеърӣ рангин месозад. Бинобар ин, чунин навиш очерк «на манзаравӣ аст ва на портретӣ» [108, с. 117], балки атрофи масъалае, ки шояд барои нафаре муҳим бошад, сурат мегирад. Муаллифи очерк мақсад гузоштааст, достоне офарад, ки сазовори тарбиятгарони замон бошад ва роҳбалади маънавии ҷавонон гардад, аммо бинобар сабаби «ё шавқ ё илҳом ё маҳорат ёри муаллиф нашудаанд» [108, с. 117], он фақат чанбаи гушоишӣ дорад ва ёрманди дигар қисматҳои бахш аст.

Дар очеркҳои «Булбул ба наво омад» [21, с. 156-164], «Рӯзи хоб» [21, с. 166-174], «Заводи бетон» [21, с. 198-212], «Сабз андар сабз» [21, с. 212-221] ва ғайраҳо аслан сухан атрофи меҳнат равад ҳам, махсусияти жанрии се навиш очерк: проблемавӣ, портретӣ ва сафарӣ ба назар мерасад. Ҷараёни нақлу ҳодисаҳоро роҳ ба сӯйи сохтмонҳо, гузориши масъала ва гуфтаҳои қаҳрамон барои ҳалли он ва дар маркази ҳар ду қарор доштани инсонии қору пайкорро ташкил медиҳад.

Муаллиф дар «Булбул ба наво омад» [21, с. 156-164] ҷараёни сафар ба Чормағзак ва воҳурӣ бо қаҳрамонҳоро тасвир мекунад, ки итмоми фасли дуюм ва ибтидои фасли сеюми он аст. Адиб аз «булбули телефони ҳамроҳ»-аш ба чаҳ-чаҳ омадан ва коргузори Иттифоқи нависандагон Нуқраи Суннатниё ба нақби Чормағзак фиристондани ўро хабар додан ва ба Меҳмон Бахтӣ расондани он ки ў аллакай дар ҳамон ҷост – ҳалли масъала; суҳбат атрофи масъалаҳои муҳимми қор бо Шамсулло Алимадов, Карим Ҳафизов, Қурбоналӣ Ҳамидов, Абдулҳамид Самад, Бахтиёри Муртазо ва дигарон, ки чеҳраҳои шинохтаи соҳоти худ ҳастанд – портрети умумии очерк; зикри кӯтоҳи роҳи Чормағзак то Душанбе – аносири сафари онро ташкил медиҳад. Ҷузъиёти фактӣ, ки дар очерки мазкур ба назар мерасад, гоҳо аз ҷониби қаҳрамон ва гоҳи дигар дар муколамаҳои худ адиб садо медиҳанд. Ба ин

гуфтахо суоли муаллиф ба Шамсулло, ки оё миёни нақби Чормағзак ва Шаҳристон тафовуте ҳаст, мисоли хуб шуда метавонад. Шамсулло сислсилаи фактхоро дар асоси нақшаи корӣ ва чуғрофӣ баён месозад ва адиб, ки худ муҳандис аст ин нишондодхоро дар қолаби муайян меорад. Масалан ӯ зикр мекунад, ки нақби Шаҳристон дар баландии 2750 ва нақби Чормағзак дар баландии 1200 метр метр аз сатҳи баҳр ҷойгиранд ва дар гирду атрофи нақби Шаҳристон наздиктарин деҳа дар масофаи 20 километр воқеъ буд, аммо дар наздикии нақби Чормағзак бошад, ҳам шаҳр ҳасту ҳам чандин деҳа. Дар нақби Шаҳристон резиши чинсҳо, аз қабилӣ реғу шағал бештар будааст. «Нақби Шаҳристон ҳавокаш дорад, байни ин нақбу нақби асосӣ 15 дастак сохта шудааст, ки аз як нақб ба нақби дигар мегузаранд ва ҳавои нақб тоза мешавад...» [21, с. 157-158]. Ба ҳамин монанд, муқоисаи далоилу арқом ва сурат гирифтани воқеот дар вақту соати маълуму муайян аз воқеиятнигории адиб шаҳодат дода, қаҳрамонони очерки мазкур аз худи муаллиф то дигар заҳматпешагон нафароне ҳастанд, ки дар мустаҳкамии қудрат ва сиёсати пешгирифтаи давлат саҳм дошта, ҳаётро бе кори эҷодӣ ва ҷисмонии созандау бунёдкорона тасвир карда наметавонанд.

Агар дар очеркҳои дигари ин маҷмуа, хусусан дар «Рӯзи хоб» [21, с. 166-174] масъала атрофи ба нақби Чормағзак рафтани адиб ва маҳз 15-уми март соли 2010 гузоштани санги асос ва буридани лентаи рамзии нақб аз ҷониби Сарвари давлат, арафаи Наврӯзи бостонӣ, айнан овардани суҳанронии Президент аз ин чорабинӣ ва амсоли ин сурат гирад, «Заводи бетон» [21, с. 198-212] дар бораи сардори чинӣ ва коргарони корхонае аст, ки «тамоми сохтмонро бо қуму сангу бетон ва маҳсулоти оҳану бетонӣ таъмин мекунад» [21, с. 199]. «Сабз андар сабз» [21, с. 212-220] ғамхорӣ роҳбар ва пушаймонӣ коргар, бахшидани гуноҳ аз суннатҳои Наврӯз, «Рӯзи озодии матбуот» [21, с. 313-324] пиромуни масъалаи мақолаи “Чормағзак: хитой чаро аз тоҷик бақадр аст?”-и Сабзалӣ Асозода ва маҳз дар ҳамин рӯз ба нақб рафтани муаллиф ва ҳалии ин масъала, «Одамон аз дӯстӣ ёбанд бахт» [21, с.

334-342] самари заҳмату меҳант ва дӯстиву ҳамкорию тоҷику чиной ва «Рӯзи кабули нақб» [21, с. 348-356] – ҳамгирой ва хушбахтиву воқеоти хурсандибахши ду миллатро бо аносири жанриву ҳунарии публитсистию бадеӣ фаро мегирад. Ҷаҳони ботинии қаҳрамонони очеркҳои Ш. Мӯсо рангину таъсирбахш буда, портрети онҳо бо ҷузъҳо ифода ёбад ҳам, дар кушодани характери онҳо адиб камтар истиҳоло кардааст. Шояд сабаб он бошад, ки бархе ҳодисаву воқеот муаллифро аз мавзӯ каме дур месозанд. Муаллиф нисбат ба қаҳрамонҳояш саросематар аст. Онҳо сари ҳар як масъала андеша мекунанд, фикри дигаронро мепурсанд ва сари ҳашму ғазб дарҳол хулосабарорӣ намекунанд. Адиб бошад, баръакс, ҳама ҳаракоти онҳоро метезонад.

Қисмҳои дар қолиби жанри лавҳа иншошудаи асари «Мардистон» одатан, лаҳзаҳои ибратбахши фаъолият ва муносибати инсонӣ, хотираҳои қаҳрамон ва ҳуди адибро вобаста ба имконот фаро мегиранд. Ин лавҳаҳо аз фасли аввал – «Ҳосили умр», «Марди қавӣ», «Садама», «Нури ишқ», «Ағбаи назарногир», аз фасли дуввум – «Наим», «Нони Ватанро пора кун», аз фасли саввум – «Сангдевор», «Сангшикан», «Рӯзмӯзд», «Шодӣ аз бозёфт», аз фасли чорум – «Наврӯз», «Бобои Раҷаб», «Шаб дар нақб», «Содик» ва аз фасли панҷум – «Якуми май», «Тармасавор», «Талаби орден», «Олам ғарқи нур» ва ғайраҳо мебошанд.

Лавҳаҳои «Таркиш», «Ағбаи назарногир», «Сангдевор», «Сангшикан», «Наврӯз», «Якуми май», «Тармасавор», «Оғӯши тоҷикӣ», «Талаби орден», «Қадршиносӣ», «Рӯзи таърихӣ» ва «Олам ғарқи нур» бо тасвири амал ва сухани муаллиф шавқовар шуда бошанд, дар лавҳаҳои баъдина мавзунсозӣ тавассути корбурди факторҳои тарҷумаҳолӣ ба назар мерасад.

Лавҳаи аввалин бо муколамаи роҳбар – Шамсулло ва коргари одӣ – Мирзо шуруъ мешавад, ки ҷавон бо гиряву зорӣ меҳаҳад, дар таркиши кӯх ширкат варзад, аммо бинобар хатар доштан ӯро ба дафъаи дигар ваъда медиҳад ва боқимондаи лавҳа атрофи мавзӯ сурат мегирад. Дар ин лавҳа

чузъҳои воқеа, характер ва тасвир зоҳир мегардад, ки нишонаи сохта набудани воқеаи лавҳа аст ва ҳодиса нақл неву ҳақиқатан тасвир мешавад. Муҳаққиқ А. Саъдуллоев зикр мекунад, ки одатан рӯзноманигорони нашрияҳои воситаҳои ахбори омма ё адибони навқалам дар бораи роҳбарон асари мустанаде нависанд, «кӯшиш мекунанд, ғолибан аз фаъолияти корӣ, алалхусус ибтикороти қаҳрамон ҳамчун роҳбар нақл кунанд» [108, с. 111], аммо аксар роҳбарон дар нигоштаҳои Ш. Мӯсо ба сифати инсон намудор мегарданд, ки шахомати инсонӣ аз салобати роҳбарӣ дар онҳо болотар аст. Ин махсусият дар тасвири Шамсулло Алимадов барин роҳбарони сеҳу бахшҳои сохтмонҳои азим бараъло мушоҳида мешавад.

Дар лавҳаи мазкур таркиш аз дидгоҳи адиб дар ду ҷанба қиёс мешавад: яке таркиши харобиовар ва айни таркиши созанда. Воқеа низ атрофи масъалаи мазкур буда, аз лаззати озарахши «Таркиши созанда» дилу руҳи адиб оромишу осоиш меёбад ва рӯчу ба давраи мудҳиши ҷанги шахрвандӣ мекунад, ки як андоза лирикӣ аст. Чунки дар он эҳсосоти муаллиф нисбат ба ободкорию созандагӣ тариқи «тасвирҳои воқеии манзараҳои табиат, сузу сози одамӣ, тахайюли рангин» [89, с. 232] ораста шудааст.

Матлабҳои «Наим», «Бобои Раҷаб», «Содик» аз лавҳаҳои портрети асар маҳсуб ёфта, дар онҳо тавсифи шахсиятҳои алоҳида дар ҳамбастагии меҳнат ва аҳли он тасвир шудааст. Дар лавҳаи мазкур адиб на фақат аз мушоҳидаи шахсӣ ва тарҷумаи ҳоли қаҳрамон далоилу арқом меорад, балки онҳоро аз дидгоҳи дигарон оварда, баъзе нутқи аниҳан нақлшудаанд. Пеш аз он ки адиб ба зиндагиву фаъолияти қаҳрамон рӯчу кунанд, ҳатман аз роҳнамо ё шахси ҳамраҳи масъул дар бораи ӯ мепурсад ва хулоса мекунад, ки дар борааш чӣ гуфтан мумкин аст. Махсусан, дар лавҳаи мавриди назар пас аз тасвири симои Наим гуфтаҳои Шамсулло Алимадов оварда мешавад ва махсус таъкид мегардад, ки касе аниқ гуфта наметавонад Наим ва ҳамкасбонаш аз сурух кардани қалби кӯҳ то таркондани он чӣ қадар қувва сарф менамоянд ва то чӣ андоза асабҳояшон хароб мешавад. Пасон

саргузашти қаҳрамон бо корномаи ӯ ва суханони бомуҳаббат ифода меёбад. Ҳарчанд муаллиф Наимро миёнсол тасвир мекунад, дар мӯйи сараш сафедӣ ва дар рӯяш ожанғоро намебинад, ки аз ибтидо ҷалбкунандаи диққати хонанда аст. Дар соҳтмони азим фаъолият карданро муаллиф осон намегуморад ва ин носабукӣҳо дар диалогӣ қаҳрамон бо як шиносаш хуб тасвир мешавад:

«– Эҳ, ин тӯй, Наим?! – рӯзе як шиносаш ӯро дида гуфт. – Ончунон ба обу арақ оғӯшта, хаста менамоӣ ки, қариб нашиносамат.

– Кори нақбсозӣ ҳамин, бе арақи ҷабин намешавад, – посух дод Наим.

– Наход панҷ соли умратро зоеъ карда, барои ҳамин кор хонда бошӣ? – таънаомез гуфт шиносаш. – Бехтараш аз баҳри ин кор баро, ки ягон рӯз по дароз карда мемонӣ.

– Ба дил нагир, – ӯро тасалло дода гуфт устои смена, ки шоҳиди ин гуфтугу буд. – Чӣ бисёр? Даҳони бефаровез! Ҳоло ту ба чӣ қодир буданатро нишон медиҳӣ» [21, с. 151] ва адиб барои тақвияти гуфтаи қаҳрамонаш «То мард сухан нагуфта бошад, Айбу ҳунараш нуҳуфта бошад» [21, с. 151]-и шайх Саъдиро меорад. Маҳз ҳамин панду ҳикмат ва тасаллиҳои устои смена Наим ва ӯ баринҳоро руҳбаланд месозад ва ба нанг меоварад. Қаҳрамонони Ш. Мӯсо ба мисли устои сменаи лавҳаи мазкур аксар шоиравзоанд. Шикасти рӯзгор, фоҷиаи ҳаёт, гузаштаи пурбало онҳоро шеърдӯстдору иқтибосор кардааст, ки матнро аз якрангӣ наҷот дода имконият медиҳанд, ки адиб дар атрофи онҳо фикру ақидаашро пурҷозибатар баён созад.

Дар лавҳаи «Содиқ» низ мисли лавҳаи «Наим» портрети инсонӣ заҳматпеша тасвир шудааст. Бартариӣ қаҳрамони ин асар аз дигарон дар он зоҳир мегардад, ки ӯ доим аз худ гузашта ба дигарон мерасад. Ӯ ронанда аст ва ин касба аз падару бобояш мерос мондааст. Хислатҳои волои инсонии Содиқ Қамар ва муборизиҳои ӯ ҳануз аз ҷавонӣ симояшро ба хонанда ошно месозад. Содиқ Қамар ҳамеша бо маслиҳати калонсолон амал карда, нисбат

ба зиндагӣ ва арзишҳои он беаҳаммият нест. Ҳангоми суҳбат бо адиб доир ба касбаш чунин маълумоти ҷолиб дастрас мегардад:

«– Ба сулолаи ронандагӣ бобоям Қандил (чояш чаннат шавад) асос гузоштааст, – ба нақлаш оғоз бахшид Содик Қамар ва баъди андаке хомӯшӣ суханашро идома дод. – Рӯзе раиси колхоз Тура Азим ўро дар роҳ дида, мепурсад.

– Писари кӣ мешавӣ?

– Писари Хуршед, холо вай дар фронт бо фашистон меҷангад.

– Ҳа-а-а, – мад мекашад раис. – Биё ман туро ба курси тракторчигӣ равон кунам. Дар хоҷагӣ ронанда намерасад

– Дили худам ҳам ба ин касб кашол аст, – дар ҷавоб мегуяд бобоям. Лекин ман бояд бо бобоям маслиҳат кунам, ризогии он касро бигирам.

– Қарорат дуруст аст, бобоят одами ҳаётдида, ҳеҷ гоҳ маслиҳати бечо намедиҳад.

– Ту бачаи ҷақон, бақуват ҳастӣ, аз уҳдаи ҳар кор баромада метавонӣ. Агар маслиҳати маро гирӣ, рав, хонда биё, – маслиҳат медиҳад бобояш» [21, с. 239].

Пас аз чанде бо роҳхати Раиси хоҷагӣ ба омузишгоҳи касбӣ-техникӣ дохил шуда, ихтисоси тракторчигиро хатм мекунад. Чанд муддат дар хоҷагӣ кор карда, баъд ба сари чанбари мошини ЗиС мешинад. Ба қавли муаллиф дар кор оташак буда, мондашавиро намедонист. Аз пушти ҳамин касб соҳиби як лаб нон, зану фарзанд ва хонаву дар мешавад. Пасон ҳикматҳои падари Содик Қамар танинандоз мешавад, ки: «Бидуни дилу нияти поку нек наметавон хубиро аз бадӣ фарқ кард; То дар зери дор мурдан, дар зери кор мурӣ беҳтар; Бо ҳақиқат заҳмат кашидан беҳтар аст аз бо дурӯғ тантана кардан» гунае аз онҳост. Маҳаки лавҳаи мазкур дар кашфи асрори хушбахтӣ аз ҷониби қаҳрамон аст:

«– Хушбахтӣ монанди пудинаи лаби ҷӯй нест, ки ҳар баҳор неш зада барояд, – иброз медорад Содик Қамар. – Хушбахтиро ба қавли падарам “худӣ

кас бояд бо дастони худ дарёфт бикунад. Ана имрӯз ман бо ҳамкоронам нақби Чормағзакро месозем ва аз бунбасти комунникатсионӣ раҳо кардани Тоҷикистони азиз ҳисса мегузорем. Хушбахтӣ аз ин зиёд мешавад?» [21, с. 241-242].

«Бобои Раҷаб» баръакси қаҳрамонони лавҳаҳои боло на нақбсоз аст, на ронандаи ЗиС, ӯ ҳамсоия сохтмону сохтмончиён ва бошандаи одии деҳаи Зардолу аст. Суоле ба миён меояд, ки маҳз ба як мӯйсафеди одӣ чаро як лавҳаи алоҳида ва кадом чанбаи рӯзгору фаъолияти ӯ адибро маҷбур кард, ки дар борааш нависад. Лавҳаҳое, ки Шералӣ Мӯсо дар ин ё он бобату маврид, ё шахсияту афрод нигоштааст, ҳамсон нестанд, аз ҷумла, лавҳаҳои асари «Мардистон». Ба ақидаи профессор И. Усмонов сабаби чунин ҳамсон набуданҳо ба кадом навъи лавҳа мансуб будани он бошад, мақсади ягонаи онҳо «шиносонидани шахсе аст, ки сазовори эҳтиром мебошад» [113, с. 91]. Лавҳаи мавриди назар портретӣ буда, муаллиф меҳоҳад, инсонро тасвир кунад, ки бар замми меҳнатӣ будан ҳамнафаси аҳли меҳнат аст ва аз ҳама муҳим, дар рӯзи гузоштани санги асоси сохтмони нақби Чормағзак Сарвари давлат суҳанронӣ мекунад. Бобои Раҷаб, ки ташнаи дидори Эмомалӣ Раҳмон буд, чашм аз ӯ намеканд, мижа намезад ва пас аз суҳанронӣ Президент аз минбар поин шуда:

«– Ман бо бобӣ зиёрат кунам, – гуфта сӯйи бобои Раҷаб омад. Дар лаҳзаи аввал бобои Раҷаб ба чашмони худ бовар накарда, дар ҷояш шах шуд.

Эмомалӣ Раҳмон бобои Раҷабро чун фарзанд ба оғӯш гирифт!

Дар ҳоле, ки аз ҳаяҷону изтироб дили бобои Раҷаб ба тақопӯ даромад, вучудаш меларзид Президентро бўсид!» [21, с. 231]. Пасон, суҳбати самимии Президент бо ӯ ва додани «як саддоллараи сабз» ҳамон лаҳза мӯйсафедро на фақат барои он ҷобудагон, балки барои муаллиф низ ба «инсони табаррук» табдил месозад. Боз як қаҳрамонии мӯйсафед дар он аст, ки вақте ин маблағро ҳозирин ба музояда гузошта, дусад доллар бар ивазаш мемонанд,

«Ин саддоллара баҳо надорад»-гуён баҳсро хотима мебахшад, зеро чунин бахти бузург дар деҳа ба ягон кас насиб нашудааст.

Дар очерк ва лавҳаҳое, ки мавриди таҳлил қарор гирифтаанд, аз рӯи табиату махсусияти жанрӣ бевосита фаъолмандии муаллиф мушоҳида мешавад. Ин фаъолмандӣ дар ҳолатҳои гуногуни асар зухур карда, ба композитсияи он таъсир расонда, бештар дар «ман»-и муаллиф буруз меёбад. «Ман»-и муаллиф на танҳо дар тавсифу тасвири атрофу акноф, балки дар баёни мулоҳизаҳо, нақли мушоҳидаҳо ва таҷрибаҳои шакл мегирад. «Ман» дар осори бадеӣ ба саноеъ ва балоғати калом маҳдуд гардад ҳам, чо-чо чи дар муколамаи қаҳрамонон ва чи дар ноқилии адиб мушоҳида мегардад, аммо қорбурди он дар осори публицистӣ бинобар таҳлилу тасвири воқеоти рӯз доманаи васеъ пайдо кардааст.

«Ман»-и муаллиф бештар дар осори адибоне вомехурад, ки аксари воқеаҳову ҳодисаҳои тасвиргашта маҳсули дидаву шунида ва мушоҳидаҳои асосӣ аст. Шерали Мӯсо бештар раванди бунёдкорӣ, тасвири соҳтмонҳои азими аср, ситоиши ваҳдати истиқололи миллӣ, гуманизм, дӯстдоштани меҳан, офаридани симои роҳбару аҳли меҳнат ва эҷодро, ки аз мавзӯҳои муҳими иҷтимоӣ ба ҳисоб мераванд, объекти эҷоди худ қарор додааст. Бинобар ин, қариб дар ҳамаи асарҳои ӯ «ман»-и муаллиф ба назар мерасад, аммо дар «Мардистон» мақоми махсусро касб кардааст.

Дар матни публицистӣ, пеша аз ҳама, «ман»-и ноқилӣ ё ровигии муаллиф дар шаклҳои гуногун ба назар мерасад. Як намои он «ман»-и одӣ аст, ки муайянқунандаи андешаву мавқеи муаллиф мебошад. «Ман»-и муаллиф ҳамеша муҳотаби худро дорад ва аксар маврид дар шакли мурочиат баён мешавад. Ба таъбири М. Муродӣ «ман» ҷавҳари маънавии публицистика маҳсуб ёфта, «ба шарофати он мавзӯ руҳ пайдо мекунад, муассиру ҷолиб мешавад ва тавачҷуҳи аудиторияро ба худ мекашад» [90, с. 40]. Дар «Мардистон» ҳалли конфликт дар қорбурди «ман» гоҳо номукамал ба назар расида, баррасии масъалаҳо аз дидгоҳи бадеият дар суҷаи асар

начандон амиқ ба назар мерасад, аммо публитсист ба махсусияти эҷодӣ, ки аз буруз додани олами маънавии қаҳрамонон, дунёи ботинӣ ва зиндагии онон мебошад, содиқ буда, онро ба меъёри дигар, аз дидгоҳи масъалаи ахлоқ, садоқат, шукргузорӣ ва сабурӣ ба миён гузоштааст ва «ман» садои вичдони ӯст: «Не, Шамсулло, тушбераро хом шумурдаӣ, аз ман халос нахоҳӣ хурд!» хитоб мекунам дар дил, аммо сад афсус, ки алҳол ба ман муяссар намегардад, ки калиди дилашро ба даст биёрам. Охир ҳақ надорам, ки ӯро мачбур бикунам» [21, с. 100]. «Ман» аз чанд ҷиҳат ба асар ҷолибияту ба гуфтаҳои муаллиф тақвият бахшидааст. Гоҳо ӯ ба дурустии ин ё он ҷиз шубҳа карда, саҳафоти гузаштаро варақгардон мекунад, гоҳи дигар иқро менамояд, ки ким-чизро дар хотир надорад, аммо дар ана ҳамин ҳолат «ман»-и ӯ ба ёриаш мешитабад. «Агар ростӣ гапро гӯям, ман бовар надоштам. Ҳарчанд ҳар соядаст барои ман тӯмор аст ва дар китобхонаи шахсиям қариб панҷсад китоб бо соядаст дорам» [21, с. 13].

Дар адабиёт муайян кардани «ман»-и муаллиф мушкилтар аст, чунки зимни офариниши образ ё тасвири он мавқеи адиб ҳамчун ноқил ё ровӣ мушоҳида мегардад. Дар публитсистика нисбатан осонтар мебошад, зеро қариб тамоми ҷузъиёти асар дидаву шунидаҳои худ публитсистанд. Дар журналистика бошад, ниҳоят осон аст, чунки қулли воқеа ё ҳодиса бевосита аз нигоҳи худ журналист баён мегардад, қатъи назар аз он ки ӯ унсурҳои махсуси забониро ба кор мебарад ё не. Ҳарчанд дар ин ё он асар қаҳрамон бевосита соҳиби нутқ, яъне озод ва аз ҷиҳати суҷа мустақил аст, аммо ҷилави тасвир ҳамеша дар дасти муаллиф қарор дорад. Дар осори мавриди назари мо чанд намои «ман»-и қаҳрамон мушоҳида гардид. Аз ҷумла дар аксар диалогҳо тасвири ҳодисаву рафти воқеа дар ихтиёри муаллиф аст, аммо ҷараёни кушодани ҳодисаву воқеа бевосита ба қаҳрамон рабт мегирад.

Дар «Мардистон» садо додани «ман»-и қаҳрамон аз забони муаллиф бештар аст. Барои мисол, дар порчаи «ман орзу доштам, ки ин марди шарифро як бор бубинам» [21, с. 89] гуфтани муаллиф маънои онро надорад,

ки «ман» ба ӯ мансуб аст. «Ман» бевосита тобеи ҳамон «марди шариф» аст, ки дар субъективият аз муаллиф як дараҷа боло меистад. Агар он мард орзуи дидани шахси шарифро дар мисоли муаллиф мекард, пас «ман» ҳамачиҳата «ман»-и муаллиф буд ва «Бо шарофати нақби Чормағзак на танҳо ӯро аз наздик дидам, балки дасти муборакшонро фишурда ҳамсухбат ҳам шудам» [21, с. 89] тақвиятдиҳандаи порчаи пешин мебошад.

«Чонам фидои Роғун» [38] очерки портретие аст, ки он аз рӯзгори инсони қору пайкор, бунёдгузор, созанда ва шахси инсонпарвар Укуматшо Ширинбеков қисса мекунад. Адиб дар ин очерк портрети қаҳрамонро бо лаҳазоте аз ҳаёту фаъолият рангин месозад, ки ҳар ҷузъи он дар кушодани симои ӯ ёрирасон ва ҳамчун намунаи ибрат омузанда ҳастанд. Укуматшо Ширинбеков аз зумраи он нафаронест, ки фаъолияташ аз коргари қаторӣ дар Неругоҳи барқи обии «Роғун» шуруъ шуда, то сармуҳандисӣ расидааст. Сохтмони Неругоҳи барқи обии «Помир-1» бо сарвари ӯ сохта шуд. Дар ҳамин сохтмонҳо даҳҳо шогирд тарбия кардааст, ҷон коҳондааст, аммо вақте Аламшо ном шогирдаш сардори Неругоҳи барқи обии «Помир-1» мешавад, аввалин коре ки мекунад устодашро аз кор меронад. Порчаи мазкур хонандаро ба ваҷд ва рикқат меорад. Боре яке аз ҳамкорон «Муборак бошад!» – гуфта дасти Укуматшоро мефишорад. «– Чӣ муборак шавад?» – бо ҳайрат мепурсад Укуматшо.

– Шогирдат дар рӯйхат ному насаби туро якум навиштааст.

– Дар кадом рӯйхат?

– Рӯйхати ихтисоршудагон”. Укуматшо фикр кард, ки ҳамкораш шӯҳӣ мекунад, лек фармони сардорро диду дуд аз димоғаш баромад. Охир ин сохтмони азим барояш азиз ва манбаи нуру неруст ва он бо роҳбарии ӯ сохта шудааст. Чудой барояш баробари марг буд ва барои ҳамин аз сардор илтимос кард, ки ӯро ихтисор накунад.

– Худат хуб медонӣ, ки ин неругоҳ бо сарвари ман сохта шудааст...

– Миннат накун, – сухани ӯро бурида гуфт шогирд. – Сохтӣ, хурдӣ.

– Ман миннат намекунам, танҳо мехоҳам барояш хизмат кунам.

– Мо ба хизмати ту ниёз надорем.

– Охир, ин неругоҳ бароям азиз аст...

– Бас! – якбора шӯрид сардор, ки дар хучра пешу қафо қадам мезад.

Дили Укуматшо ларзид, лолу ҳайрон монд. Кош замин мекафиду вай медаромад, нопадид мешуд, башараи ин шогирди носипосро намедид» [38, с. 59-60].

Лаҳазоти бемории Укуматшоро адиб пурчозибатасвир кардааст. Ҳатто дар ҳазёнҳои беморӣ «Роғун» аз забонаш канда намешуд ва баъд аз сихат ёфтани ба Роғун раҳсипор мешавад ва ба саволи сардори дирексия Зиёратшо Ашӯров, ки ҳоло ҳам зинда аст, бо табассум ҷавоби мантиқӣ медиҳад:

«– Ҳа, Роғун маро аз нав зинда кард» [38, с. 85]. Пасон, тули понздаҳ соли фаъолияти Ширинбеков дар сохтмон ва лаҳазоти чудоғонаи ҳаёти ӯ дар очерк тасвир шудааст. Итмоми очерк як навъ ормонист. Ҳамагӣ як сол пеш аз аз фаъолияти чарҳаи аваллини неругоҳ Укуматшо Ширинбеков мефавтад ва ба ақидаи кулминатсионии муаллиф Укуматшо Ширинбеков ҷонашро барои Роғун фидо кард.

Сарфи назар аз он ки очерки мазкур портретӣ асту сарнавишти хоссаи қаҳрамонро манзури хонанда мегардонад, бархе суханон то андозае умумӣ буда, «лаҳзаҳои тарҷумаиҳолӣ бештар истифода мешаванд, тасвирҳо ноҷо ва аз воқеияти рӯз дуранд» [89, с. 245].

Дар муқоиса ба очеркҳои замони шуравии Шералӣ Мӯсо, махсусан, дар очеркҳои баъдӣ, аз ҷумла, дар очерки мазкур саҳнасозиву саҳифабандӣ ва табиноти касбии жанрӣ тағйир ёфтааст. Хостгории падар духтари дӯсташро ба Укуматшо [38, с. 89], муносибати меҳрубонаи Ғайлон бо хусуру хушдоман, ҳеварону қайсингилон [38, с. 93] ва ба ин монанд ҷузъиёти ҳаёти оилавии қаҳрамон бо завқи нисбатан коҳида сурат гирифтааст. Агар характери қаҳрамон фарқкунанда, намунаи ибрат ва услуби баёни ӯ

таъсиррасон набошад, на хонандаро чалб ва на тарбият карда метавонад. Ин чо мебоист адиб чун дигар очерку лавҳаҳо ва дигар осори публитсистию бадеиаш аз воситаҳои муассири сухансоз бештар истифода мебурд, «зеро авзои замон тақозо менамояд, ки ба шарҳу тавзеҳ ва маънидоди зухуроти мубрами иҷтимоӣ эътибори бештар дода шавад» [91, с. 238]. Ҳарчанд чунин услуб мушоҳида мегардад, аммо на он қадар бамавқеъ. Масалан, дар тасвири руҳияи қаҳрамон ва хушбинии ӯ мушкилиеро намебинад, ки осон нашавад ва аз рӯйи одат ин байтро ба забон меовард:

«Покони ҷаҳон зиндаву ҷовид бимонанд,

Аз арбадаву ғаждиву пархош чӣ суд?» [38, с. 47] зиёдатӣ ба назар мерасад. Баръакси ин тасвиrote низ ба назар мерасанд, ки дар назари хонанда одӣ ва табиӣ метобанд: Вай ба мушкилоти шадиде рӯ ба рӯ шуд. Дунё ба назараш зеру забар гардид ва дар ин асно овози ҷигарсузи ҳофизе ба гӯш мерасид:

«Фарёд зи дасти фалаки бебунёд,

Ҳаргиз гиреҳи бастаи қорам накушод.

Гуфтам, ки равам доғи дила тоза кунам,

Сад доғи дигар бар сари ин доғ ниҳод» [38, с. 63].

Ба ҳамин монанд, «Роҳи бихишт» [36] аз зумраи очеркҷоест, ки ҳосили дидаву шунида ва мушоҳидаҳои адиби публитсист Шералӣ Мӯсорро бо ҳамроҳи дигар адибон аз фаъолияти роҳсозони ширкати туркӣ дар минтақаи Дарвоз фаро мегирад. Ин очерк як навъ таассуроти сафари адиб буда, воқеият ва мақсади муаллиф дар он бартарӣ ва муносибат ба он публитсистӣ аст, албатта, бо фарогирии аносири муассири бадеии сухансоз. Сабаби асосии ба очерки сафарӣ нисбат додани ин нигошта, сараввал ҳаҷм бошад, сонӣ, он баръакси сафарнома, ки дар бораи шаҳру деҳоти берун аз кишвар аст, аз воқеоти дохилӣ қисса мекунад.

Шералӣ Мӯсо мақсад гузоштааст, ки дар доираи як сафар чизе нависад ва чизи ҷолиби он аст, ки нависанда ҷойи навдида ва макони тасвирро бо

дидаву мушоҳидот ба матлаб ва мақсади ягона иртибот додааст. Адиб лоиҳаи сохтмони роҳи автомобилгарди Шикев-Зиғарро ҳамҷониба меомузад, бо коргарон ва намояндагони ширкати туркӣ аз наздик суҳбат мекунад, рафтору гуфтори ҳамсафарро ба мушоҳидаи амиқ мегирад ва маҳаки онро дар шакли очерки сафарӣ ба хонанда пешкаш месозад.

Оғози сафар, раҳнамоии раиси татбиқи лоиҳаи сохтмон Нурулло Наимов, зарофату латофати ҳамсафарон Салимшо Ҳалимшо, Алӣ Бобочон, Баҳринисо ва Карим Давлат, истоданҳои чанддақиқаина дар мавзӯҳои гуногун, зарари ширкат аз сохтмони роҳ, мусоҳиба бо Суҳа Доған, базми тоҷиконаю туркона ва амсоли ин композитсияи очеркро ташкил дода, вижагии муҳимми ин очерк дар таъсиррасонӣ ба афкор тариқи саноеӣ бадеист. Ин аносир дар аксар очеркҳои Ш. Мӯсо мушоҳида мешавад. Дар очерки мазкур муаллиф аз бархе саноеъу воситаҳои муассири суҳансоз корбурд карда, асарро шавқовар ва санаду арқомро руҳ бахшидааст.

Ҳамин тавр, дар осори инъикоскунандаи раванди бунёдкорихои Шералӣ Мӯсо аносири хунарий ва жанрий дар қолиби имконоти жанрҳои публицистия бадеӣ ва воситаҳои муассири суҳансоз корбаст гардида, воқеият бо гуногунжанрий ва далоилу арқом бо рангорангии вижа тасвир шудааст. Ҳарчанд корбурди қавонини жанрий ва сатҳи васоити муассири суҳансоз дар осори мавриди назар ҳамгун нест, аммо оҳанги публицистӣ ҳатто дар воситаҳои муассирсози суҳан низ мушоҳида мешавад. Қатъи назар аз ин, аносири мавриди назар дар баёни афкори пуртаъсир саҳми бориз дошта, дар осори мунъакискунандаи раванди корҳои созандагии сохтмонҳои азими кишвар то андозае мавқеи яқсон дорад.

ХУЛОСА

Омузиш ва пажухиши диссертатсионии ҳаёт ва фаъолияти эҷодӣ, таҳлили мундариҷавӣ, таносуби воқеият ва бадеият дар осори марбут ба бунёди иншоотҳои азим дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо имкон дод, ки чунин натиҷаҳоро ҳосил намоем:

1. Шералӣ Мӯсо аз публитсистони давраи шуравӣ буда, ташаккули шахсияти эҷодиаш дар ду давра – замони шуравӣ ва айёми соҳибистиклолӣ сурат гирифтааст. Фаъолияти эҷодии ӯ дар ҳамкории бевосита бо матбуоти даврӣ шуруъ гардида, тадричан бо таълифи асарҳои публитсистиву бадеӣ ба дараҷаи баланди эҷодӣ расонидааст [2-М].

2. Аз таҳлили зиндагиномаи Ш. Мӯсо бармеояд, ки ӯ бо таъсири фазои касбии идораи нашрияҳои даврӣ ва мулоқоту вохуриҳо бо мардум, ҳамчун котиби комсомолию ҳизбӣ ба кори нигорандагӣ дилбастагӣ пайдо карда, ба дараҷаи шахсияти маъруфи иҷтимоӣ, касбӣ, фарҳангиву адабӣ расидааст. Ин омилҳо на танҳо дар такомули шахсияти эҷодии Ш. Мӯсо мусоидат намудаанд, балки ӯро ба дараҷаи яқе аз адибони публитсистӣ сермаҳсул, нақбшиносу неругоҳшинос расонидааст [2-М; 7-М; 9-М].

3. Фаъолияти эҷодии Шералӣ Мӯсо аз давраи донишҷӯии мактаби олий буданаш тавассути ҳамкорӣ ба сифати муҳбири нашрияи ноҳияи Орҷоникидзеобод (ҳоло шаҳри Ваҳдат) – «Коммуна» (ҳоло «Шаҳриёр») шуруъ гардида, баъдтар дар нашрияҳои ҷумҳуриявии «Комсомоли Тоҷикистон», «Тоҷикистони советӣ», «Вечерний Душанбе», «Адабиёт ва санъат» ва ғайра идома ёфтааст [7-М; 8-М].

4. Фаъолияти эҷодии Ш. Мӯсо доманадор буда, самтҳои гуногун: рӯзноманигорӣ, публитсистӣ ва нависандагиро фаро мегирад. Ин самтҳо дар фаъолияти эҷодии ӯ мақоми вижа доранд. Агар дар марҳалаи аввали фаъолияти эҷодии нависанда фаъолияти рӯзноманигорӣ бартарӣ дошта бошад, дар марҳалаи дуюм ин мақомро осори публитсистиву бадеӣ гирифтааст. Дар марҳалаи баъдӣ офаридани асарҳои бадеӣ бартарӣ пайдо

кардааст. Бо вучуди ин, дар тамоми навъу намудҳои фаъолияти эҷодии Ш. Мӯсо руҳияи публитсистӣ афзалият дорад [2-М; 7-М].

5. Ҳарчанд фаъолияти эҷодии Ш. Мӯсо дар замони шуравӣ оғоз гардидааст, аммо пас аз Истиқлоли давлатии кишвар авҷи тоза пайдо кардааст. Ба ин, аз як тараф, истиқлолияти кишвар, аз ҷониби дигар, раванк ёфтани қорҳои созандагӣ, ҳидоятҳои Пешвои миллат сабаб шудааст. Нависанда ҳамчун шахсияти ватандӯст ва масъулиятшинос ба раванди созандагӣҳои кишвар тавачҷуҳи хосса зоҳир намуда, пешравию муваффақиятҳои онро мавзӯи асарҳои худ қарор додааст [5-М; 8-М].

6. Асарҳои публитсистию бадеии Шералӣ Мӯсоро доир ба сохтмонҳои азими кишвар метавон ба ду самт: бунёди роҳу нақб ва сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ ҷудо кард. Таҷассуми ин самтҳо дар асарҳои нависанда бо вучуди вижагӣҳои хос аз аносири умумӣ оғӣ нестанд. Умумияти ин асарҳоро муносибати эҳсосиву таъсирбахши нависанда, тасвири сахнаҳои қорзор, истифодаи воситаҳои муассирсозии сухан таъмин намудааст [9-М; 11-М].

7. Шералӣ Мӯсо ба масъалаи бунёди роҳу нақбҳо борҳо тавачҷуҳ намуда, асарҳои гуногун эҷод намудааст, ки миёни онҳо қиссаи «Мардистон» ва очерки сафари «Роҳи биҳишт» бештар хусусияти публитсистӣ доранд, фарқ мекунанд. Дар асари аввал раванди таъмиру азнавсозии роҳи мошингарди Душанбе-Чанок, нақбҳои Шаҳристон ва Чормағзак, дар дуҷумла бунёди роҳи автомобилгарди Шикев–Зиғар таҷассум гардидааст. Ин асарҳо ҷиҳати инъикоси қандани нақбҳо, бунёди сохтмони роҳҳо, ки аз дастоварди азими Ҳукумати кишвар маҳсуб меёбанд, дар публитсистикаи тоҷик мақоми хосса пайдо кардаанд [11-М].

8. Таҳлилҳои муқоисавӣ муайян намуд, ки Ш. Мӯсо ҳануз дар замони шуравӣ ба сохтмони неругоҳҳои барқӣ, бахусус Неругоҳи барқи оби Роғун тавачҷуҳи эҷодӣ доштааст. Асарҳои доир ба ин сохтмон дар замони шуравӣ навиштаи адиб, ҳамчун масъалаи рӯз дар матбуоти даврӣ интишор гардида, баъдан дар маҷмуи очеркҳо бознашр шудаанд. Пас аз эҳёи қорҳои сохтмони

ин неругох, ки бо ташаббуси Пешвои миллат сурат гирифт, Ш. Мӯсо аз аввалинҳо шуда, асари «Достони Роғун»-ро эҷод намуд. Баъдан қиссаи дигари ӯ «Ҷонам фидои Роғун» рӯйи чоп омад [6-М; 9-М].

9. Дар таҷассуми созандагӣҳои Неругоҳи барқи обии Роғун ва тасвири корнамоиҳои коргарони ин корзор муаллиф то андозае фаъол аст. Ин фаъолмандиро ба иштироқи бевоситаи муаллиф дар корзор, сухбату вохуриҳо бо қаҳрамонони асар, нақли пурэхсос, рӯчуъҳои монологӣ, тафсили бонизоми чузъиёти мавзӯҳо, тасвири лаҳзаҳои ҷолиб, нишон додани хислату рафтори ҷеҳраҳои қору пайкор ва амсоли ин метавон нисбат дод. Ин фаъолмандӣ ҳамчунин ба табиӣ баромадани образҳо, бедорӣ завқи хонанда, ҳисси таваҷҷуҳпазирӣ ва ибратомузӣ саҳнаҳо ёрӣ расонидааст [5-М; 13-М].

10. Дар аксари асарҳои марбут ба сохтмонҳои азими Ш. Мӯсо пайванди ду ҷанба – таҳқиқи ҳақиқати иҷтимоии воқеаҳои давраи замон ва тасвири бадеии онҳо дар қанори ҳам қарор доранд. Ин усул ба нависанда имкон додааст, ки ба мавзӯҳои муҳими давраи замон бо диди иҷтимоӣ таваҷҷуҳ намояд ва дар инъикосу тасвири онҳо аз аносири публитсистиву бадеӣ моҳирона қор гирад [1-М; 6-М].

11. Осори доир ба раванди бунёдкорӣҳои сохтмонҳои азими Шералӣ Мӯсо аслан дар қолаби жанрҳои публитсистӣ бадеӣ нигошта шудаанд. Ҳарчанд қорбурди махсусияти жанрӣ ва истифодаи воситаҳои муассири суҳансоз дар осори мавзӯи мавриди назар ҳамгун нест, аммо оҳанги иҷтимоигароёнаи публитсистӣ дар онҳо ба назар мерасад. Сарфи назар аз ин, воситаҳои ҷолибсозии суҳан дар осори инъикосгари раванди қорҳои созандагӣ дар сохтмонҳои азими кишвар мавқеи бориз доранд [6-М; 10-М].

12. Дар осори публитсистӣ бадеии асарҳои марбут ба бунёди иншоотҳои азими Ш. Мӯсо жанрҳои лавҳаву очерк нисбатан бартарӣ дошта, дар аксарияти асарҳои ӯ аз қабилӣ «Достони Роғун» ва «Мардистон» хусусиятҳои ин жанрҳо ба ҳам омезиш ёфтааст. Ин шаҳодати он аст, ки адиб

дар эҷоди ин асарҳо аз таҷрибаи нигорандагӣ, публитсистӣ ва рӯзноманигорӣ баробар қорбурд кардааст [11-М; 13-М].

13. Дар асарҳои бадеии Ш. Мӯсо ҷанбаи публитсистӣ пурқувват аст. Омили нисбатан қавии ҷунин ҷанба дар осори бадеии ӯ таваҷҷуҳ ба масъалаҳои муҳими давру замон аст, ки ҳалли рӯзмараро тақозо менамоянд. Нависанда ба масъалаҳои руҳияи қаваии публитсистидошта ва таҳлилу баррасии онҳо дар контексти маърифати иҷтимоӣ ва ғоявии руҳу авзонӣ замони муайян муносибат мекунад [1-М; 11-М; 12-М].

14. Истифодаи санъатҳои сухан аз қабили муболиға, ташбеҳ, тасвир, киноя, тасвиру тавсиф, рӯҷӯъ ё ғалаёни ботинӣ, диалог ва монологи публитсистӣ, порчаҳои назмиву насрӣ, жанрҳои паремиологӣ ва амсоли ин барои аз якрангӣ раҳонидан ва пуртаъсир гардидани баёну тасвири раванди қорҳои бунёдқорӣ ва қорномаи меҳнатқашони сохтмонҳои азим ёрӣ расонидааст [6-М; 10-М].

Умуман, дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо раванди бунёди иншоотҳои азим дар кишвар мавқеи намоён дорад. Инъикос ва таҷассуми раванди созандагӣҳо дар асарҳои ӯ бо масъулияти баланди шаҳрвандӣ, диди замонавии иҷтимоӣ ва ҳунари хуби нигорандагӣ сурат гирифтааст. Дастоварди эҷодии Ш. Мӯсо ҳамчун адиби публитсист, пеш аз ҳама, ба қобилияти малакаи ӯ иртибот дорад, ки аз анъанаи эҷоди устодони сухан, забони зиндаи халқ, пешрафти илму техника ва ба ин монанд ҳосил гаштааст. Дар эҷодиёти ӯ, аз ҷумла тасвири бунёдқорҳои замони истиқлол ба таври возеҳ мушоҳида мешавад [9-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Аз натиҷаи таҳқиқ бармеояд, ки сарфи назар аз мақолаву тақриз ва мусоҳибаҳои алоҳида бобати публитситакаи Шералӣ Мӯсо, то имрӯз ҳаёт, паҳлуҳои фаъолият, ташаккули шахсияту таҳаввули эҷодӣ ва хусну қубҳи осори марбут ба иншоотҳои азими аср ва бозтоби бунёди он мавриди таҳқиқи ҷалоҳида қарор нагирифтааст.

Албатта, доманаи баррасии мавзӯи мавриди назар густурда аст ва таҳқиқот низ маҳз дар ҳамин замина анҷом дода шудааст. Бо дарназардошти хусусият ва ҳадафҳои асосии мавзӯи пажӯҳиш, дар кори диссертатсионӣ кӯшиш карда шуд, ки ҳаёт ва фаъолият, мавзӯ ва мундариҷаи осори публитсистӣ-бадеӣ, инъикос ва тасвири сохтмонҳои азим дар ин осор, зикри аносири хунарӣ ва жанрӣ, матолиби дар матбуоти даврӣ дарҷгардида мавриди таҳқиқ қарор дода шавад. Ҳамчунин, дар заминаи натиҷагирӣ ва хулосабарорӣ аз таҳқиқи мавзӯ барои истифодаи амалии он баъзе тавсияҳо пешниҳод мешаванд:

1. Диссертатсияи мазкур метавонад барои унвонҷӯён ва муҳаққиқони соҳаҳои публитсистика, рӯзноманигорӣ ва адабиёт ҳамчун манбаи омузиши назария ва амалияи таҷрибаи илмӣ хидмат намояд. Он дар шиноخت ва арзёбии вижагиҳои публитситакаи яке аз публитсистони ҳирфай ва адибони иҷтимоъгаро метавонад нақши муассир дошта бошад.

2. Дар таҳқиқи алоҳидаи диссертатсионӣ мавриди пажӯҳиш қарор додани паҳлуҳои гуногуни фаъолияти эҷодии Шералӣ Мӯсо, аз ҷумла фаъолияти публитсистӣ, мавқеи сохтмонҳои азими аср дар публитситакаи замони истиқлол (дар қиёс бо осори публитсистии дигар адибон) арзишнок мебошад.

3. Маҳорати нигориш ва лабаротирияи эҷодии Ш. Мӯсо дар шиноخت ва таҳлили паҳлуҳои гуногуни публитситакаи муосири тоҷик аҳаммиятнок

буда, зарурати тадқиқу баррасии чанбаҳои эҷодии ӯ дар доираи омузиши равандҳои рушди публитситакаи тоҷик зарур азрӯбӣ мегардад.

4. Бо мақсади муайян намудани чараён ва хусуиятҳои ташаккул ва таҳаввули публитситакаи замони муосир, бахусус дар мавриди осори публитситие, ки ба мавзӯи бунёди роҳҳо, кандани нақбҳо ва сохтмони иншоотҳои азими аср бахшида шудаанд, зарурати анҷом додани таҳқиқоти диссертатсионӣ пеш меояд.

5. Дар шакли алоҳида мавриди таҳқиқ қарор додани фаъолияти эҷодии Ш. Мӯсо, бахусус ҷойгоҳи ҳаҷв дар публитситакаи ӯ бо ҳадафи муайян ва мушаххас намудани авомили гуногун дар ин самт саривақтӣ арзӯбӣ мегардад.

6. Маводди дар диссертатсия овардашуда барои омузиш ва таълими публитситакаву рӯзноманигорӣ тоҷик, назарияву амалияи журналистика, нақди рӯзноманигорӣ ва публитситаку адабӣ, хусусиятҳои услуби баёни асарҳои дар матбуоти даврӣ нашргардида, фаъолияти эҷодии Ш. Мӯсо ва амсоли ин пешбинӣ шуда, дар ин самт заминаи амалии хуб фароҳам овардааст.

Дар маҷмӯъ, ҳадафу мақсадҳои амалишуда қобили мулоҳиза ва диссертатсияи мазкур оғози таҳқиқоти алоҳида дар ин самт мебошад ва ҳар он чизе ки мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, аз масоили нисбатан муҳимми соҳа ва баёнгари дурнамои мавзӯи баррасишуда маҳсуб меёбад.

РҶӢХАТИ АДАБИЁТ

А) РҶӢХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

І. Сарчашмаҳо:

1. Мусоев, Ш. Ансамбль «Фируз» [Текст] / Ш. Мусоев // Вечерний Душанбе. – 1975. – 18 апреля.
2. Мусоев, Ш. Добрый старт завершающего [Текст] / Ш. Мусоев // Вечерний Душанбе. – 1975. – 11 января.
3. Мусоев, Ш. Их воспитал Рогун [Текст] / Ш. Мусоев // Комсомолец Таджикистана. – 1983. – 5 января.
4. Мусоев, Ш. Линия жизни [Текст]: очерки / Ш. Мусоев. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 96 с.
5. Мусоев, Ш. Опыт лучше всех [Текст] / Ш. Мусоев // Вечерний Душанбе. – 1974. – 21 ноября.
6. Мусоев, Ш. Помощь друзей [Текст] / Ш. Мусоев // Вечерний Душанбе. – 1974. – 5 сентября.
7. Мусоев, Ш. Пятидневку в четыре дня [Текст] / Ш. Мусоев // Вечерний Душанбе. – 1974. – 12 сентября.
8. Мусоев, Ш. Рабочие ступени [Текст]: очерки / Ш. Мусоев. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 208 с.
9. Мусоев, Ш. Трудовой потенциал бригады [Текст] / Ш. Мусоев. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 68 с.
10. Мусоев, Ш. Цель эксперимента – качества [Текст] / Ш. Мусоев // Вечерний Душанбе. – 1974. – 13 декабря.
11. Мусоев, Ш. Четверть века родному заводу [Текст] / Ш. Мусоев // Вечерний Душанбе. – 1974. – 14 декабря.
12. Мӯсо, Ш. Бахшиши тоҷикӣ [Матн]: ҳаҷвиёт / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ЭР-граф, 2022. – 364 с.

13. Мӯсо, Ш. Бурду боҳти ҳачв [Матн] / Ш. Мӯсо // Адабиёт ва санъат. – 2006. – 5 октябр.
14. Мӯсо, Ш. Вақти гули себ [Матн] / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ЭР-Граф, 2022. – 264 с.
15. Мӯсо, Ш. Достони Роғун [Матн] / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2015. – 360 с.
16. Мӯсо, Ш. Достони Роғун [Матн]: мухтасари қисса / Ш. Мӯсо // Садои Шарқ. – 2015. – №9. – С. 47-81.
17. Мӯсо, Ш. Дурбин [Матн]: ҳикояҳо, ҳачвиёт, латифаҳо, хомпазҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 1998. – 192 с.
18. Мӯсо, Ш. Қадр ва чазо [Матн]: очеркҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 288 с.
19. Мӯсо, Ш. Қиссаи баҳорӣ [Матн]: маҷмуаи қисса ва ҳикояҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 232 с.
20. Мӯсо, Ш. Қомати сабзи имон [Матн]: қиссаву ҳикояҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ТҶБ “Истиқбол”, 2011. – 364 с.
21. Мӯсо, Ш. Мардистон [Матн] / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ЭР-Граф, 2021. – 368 с.
22. Мӯсо, Ш. Назаре ба ҳачви имрӯз [Матн] / Ш. Мӯсо // Адабиёт ва санъат. – 2006. – 5 октябр.
23. Мӯсо, Ш. Нек ва бад [Матн]: очерк ва публицистика / Ш. Мӯсо, Р. Ҳодиев. – Душанбе: Адиб, 1995. – 272 с.
24. Мӯсо, Ш. Нишони ифтихор [Матн] / Ш. Мӯсо // Адабиёт ва санъат. – 2007. – 12 июл.
25. Мӯсо, Ш. Номаи меҳр [Матн] / Ш. Мӯсо // Адабиёт ва санъат. – 2006. – 22 июн.
26. Мӯсо, Ш. Осоиш [Матн]: қиссаҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2003. – 152 с.

27. Мӯсо, Ш. Ошғени уқобон [Матн] / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 148 с.
28. Мӯсо, Ш. Президенти мо [Матн]: мақолаҳои публитсистӣ ва очеркҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2014. – 224 с.
29. Мӯсо, Ш. Роҳи бихишт [Матн] // Чехраи модар / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2012. – С. 361-372.
30. Мӯсо, Ш. Роҳи Роғун дигар аст [Матн] // Достони Роғун / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2015. – С. 107-144.
31. Мӯсо, Ш. Рӯзи нур [Матн] // Вақти гули себ / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ЭР-Граф, 2022. – С. 104-112.
32. Мӯсо, Ш. Рӯзи нур [Матн] / Ш. Мӯсо // Тоҷикистон. – 2023. – №11-12. – С. 17-21.
33. Мӯсо, Ш. Ситам [Матн]: қисса / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Бухоро, 2013. – 295 с.
34. Мӯсо, Ш. Суг [Матн]: қиссаҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2000. – 192 с.
35. Мӯсо, Ш. Ҳаҷвияҳои тоза [Матн] / Ш. Мӯсо // Паёми Душанбе. – 1992. – 21 феврал.
36. Мӯсо, Ш. Чехраи модар [Матн]: маҷмуаи қиссаҳо, ҳикояҳо, очерку публитсистика ва тақризҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2012. – 408 с.
37. Мӯсо, Ш. Ҷасорат [Матн]: қисса, ҳикояҳо, очеркҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ЭР-Граф, 2016. – 276 с.
38. Мӯсо, Ш. Ҷонам фидои Роғун [Матн] / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2023. – 112 с.
39. Мӯсо, Ш. Ҷонпайванд [Матн] / Ш. Мӯсо // Бочу хироч. – 2007. – 25 июл.
40. Мӯсо, Ш. Як қисса бо се забон [Матн] / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ЭР-Граф, 2019. – 320 с.
41. Мӯсоев, Ш. Асоси ғалабаҳои меҳнатӣ [Матн] / Ш. Мӯсоев. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 40 с.

42. Мӯсоев, Ш. Ба мухбирони фаъол [Матн] / Ш. Мӯсоев // Коммуна. – 1974. – 15 июн.
43. Мӯсоев, Ш. Ба ҳисоби моҳи март [Матн] / Ш. Мӯсоев // Коммуна. – 1974. – 21 феврал.
44. Мӯсоев, Ш. Барги саломи сабз [Матн] / Ш. Мӯсоев // Садои мардум. – 2006. – 13 май.
45. Мӯсоев, Ш. Боғи падар [Матн]: маҷмуаи очеркҳо / Ш. Мӯсоев. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 144 с.
46. Мӯсоев, Ш. Вахшро хоб мебинам [Матн] / Ш. Мӯсоев // Тоҷикистони советӣ. – 1984. – 6 ноябр.
47. Мӯсоев, Ш. Дех обод мегардад [Матн] / Ш. Мӯсоев // Коммуна. – 1973. – 4 июл.
48. Мӯсоев, Ш. Духтари корхона [Матн] / Ш. Мӯсоев // Тоҷикистони советӣ. – 1986. – 26 август.
49. Мӯсоев, Ш. Кӯҳнавард [Матн] / Ш. Мӯсоев // Комсомоли Тоҷикистон. – 1984. – 23 сентябр.
50. Мӯсоев, Ш. Мехри фарзанд [Матн] / Ш. Мӯсоев // Комсомоли Тоҷикистон. – 1986. – 6 июн.
51. Мӯсоев, Ш. Нигине дар кӯҳистон [Матн] / Ш. Мӯсоев // Бочу хироҷ. – 2010. – 8 апрел.
52. Мӯсоев, Ш. Ошёни уқобон [Матн] / Ш. Мӯсоев // Комсомоли Тоҷикистон. – 1983. – 7 октябр.
53. Мӯсоев, Ш. Риштаи нур [Матн] / Ш. Мӯсоев // Адабиёт ва санъат. – 2006. – 13 апрел.
54. Мӯсоев, Ш. Роҳи биҳишт [Матн] / Ш. Мӯсоев // Адабиёт ва санъат. – 2005. – 21 июл.
55. Мӯсоев, Ш. Рӯзи қабули нақб [Матн] / Ш. Мӯсоев // Адабиёт ва санъат. – 2014. – 5 июн.

56. Мӯсоев, Ш. Саду шаш барг [Матн] / Ш. Мӯсоев // Садои мардум. – 2006. – 5 декабр.
57. Мӯсоев, Ш. Санги маҳаки номус [Матн] / Ш. Мӯсоев // Адабиёт ва санъат. – 2010. – 28 январ, 4 феврал.
58. Мӯсоев, Ш. Саодати рӯ ба гардун [Матн] / Ш. Мӯсоев // Ҷумҳурият. – 2014. – 27 август.
59. Мӯсоев, Ш. Сирру сеҳри сухан [Матн] / Ш. Мӯсоев // Адабиёт ва санъат. – 2006. – 14 декабр.
60. Мӯсоев, Ш. Ситораи Роғун [Матн] / Ш. Мӯсоев // Комсомоли Тоҷикистон. – 1983. – 17 август.
61. Мӯсоев, Ш. Тулуи нав [Матн] / Ш. Мӯсоев // Комсомоли Тоҷикистон. – 1986. – 29 август.
62. Мӯсоев, Ш. Турнаи заррин [Матн] / Ш. Мӯсоев // Ҷумҳурият. – 2014. – 6 май.
63. Мӯсоев, Ш. Файзи бозсозӣ [Матн] / Ш. Мӯсоев // Комсомоли Тоҷикистон. – 1986. – 26 декабр.
64. Мӯсоев, Ш. Хушбин ва некманиш [Матн] / Ш. Мӯсоев // Ватанпарвар. – 2011. – 19 январ.
65. Мӯсоев, Ш. Ҳар як дақиқа ғанимат [Матн] / Ш. Мӯсоев // Коммуна. – 1973. – 24 ноябр.
66. Мӯсоев, Ш. Ҳачвиёти тоза [Матн] / Ш. Мӯсоев // Оинаи зиндагӣ. – 1992. – 20 феврал.
67. Мӯсоев, Ш. 80 тоннаи иловагӣ [Матн] / Ш. Мӯсоев // Коммуна. – 1973. – 19 ноябр.
68. Мӯсоев, Ш. Ҳиссаи Сафар-бобо [Матн] / Ш. Мӯсоев // Коммуна. – 1973. – 25 сентябр.
69. Мӯсоев, Ш. Ҳусни зиндагӣ [Матн] / Ш. Мӯсоев // Комсомоли Тоҷикистон. – 1985. – 1 январ.

70. Мӯсоев, Ш. Чушу хуруши корҳои сахрой [Матн] / Ш. Мӯсоев // Коммуна. – 1974. – 8 июн.
71. Мӯсозода, Ш. Гулвожаҳои зимистонӣ [Матн] / Ш. Мӯсозода // Адабиёт ва санъат. – 2008. – 17 январ.
72. Мӯсозода, Ш. Тулуъ дар ғуруб [Матн]: маҷмуаи қиссаҳо ва ҳикояҳо / Ш. Мӯсозода. – Душанбе: Адиб, 2008. – 320 с.

II. Адабиёти илмӣ-таҳқиқотӣ:

73. Абдуллоев, М. Идеи национального самосознания в таджикской публицистике эпохи просветительства [Текст] / М. Абдуллоев. – Душанбе, 2010. – 112 с.
74. Азимов, А. Публицистика ва воқеият [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Шарқи Озод, 2020. – 143 с.
75. Бозтоби бунёди иншоотҳои азим ва ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон дар публицистикаи муосир [Матн] / мураттиб И. Юсуфӣ; муҳаррир М. Муродӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2024. – 480 с.
76. Бухорой, М. Ш. Диди эстетикӣ халқ ва насли реалистӣ [Матн] / М. Ш. Бухорой. – Хучанд: Нури маърифат, 2006. – 192 с.
77. Васильева, А. Газетно-публицистический стиль речи [Текст] / А. Васильева. – М.: Русский язык, 1982. – 193 с.
78. Ворошилов, В. Журналистика. Базовый курс. Учебник. 5-ое издание [Текст] / В. Ворошилов. – СПб.: Изд. Михайлова В.А., 2006. – 640 с.
79. Гулов, С. Махсусияти очерки муосири тоҷик [Матн] / С. Гулов. – Душанбе: Дониш, 2012. – 116 с.
80. Зеҳнӣ, Т. Санъати сухан [Матн] / Т. Зеҳнӣ. – Душанбе: Адиб, 2007. – 400 с.
81. Зоконӣ, У. Ҳикоёти латиф [Матн] / У. Зоконӣ. – Душанбе: Адиб, 1990. – 160 с.

82. Кучарова, Н. Инъикоси бунёди нақбҳо ва тармими роҳҳои мошингард [Матн] / Н. Кучарова // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои таърих ва бостоншиносӣ, педагогика ва филология. – 2023. – 4-2 (33). – С. 73-79.
83. Кучарова, Н. Эмомалӣ Раҳмон – тақонбахши бунёди Неругоҳи барқи оби Роғун / Н. Кучарова [Матн] // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2023. – №10. – С. 267-271.
84. Қутбиддинов, А.Ҳ. Хосияти публитсистика [Матн] / А.Ҳ. Қутбиддинов, Ҷ.М. Раҳмонова. – Душанбе, 2018. – 164 с.
85. Ломидзе, Г. Пафос исследования [Текст] / Г. Ломидзе // Литературная Россия. – 1973. – №9. – С. 3-14.
86. Маниёзов, А. Публитсистика ва назми устод Айни [Матн] / А. Маниёзов. – Душанбе: НДТ, 1958. – 152 с.
87. Мароғай, З. Саёҳатномаи Иброҳимбек ва балои таассуби ӯ [Матн] / З. Мароғай. – Душанбе: Адиб, 1991. – 340 с.
88. Мирзозода, Х. Луғати мухтасари адабиётшиносӣ [Матн] / Х. Мирзозода. – Душанбе: Маориф, 1992. – 244 с.
89. Муродӣ, М. Асосҳои эҷоди рӯзноманигорӣ [Матн]: китоби дарсӣ / М. Муродӣ, О. Салимзода. – Нашри дуҷуми таҷдидёфта. – Душанбе: Донишварон, 2022. – 360 с.
90. Муродӣ, М. Воқеияти замон ва публитсистикаи тоҷик [Матн] / М. Б. Муродӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2022. – 304 с.
91. Муродӣ, М. Нигоҳе ба публитсистикаи тоҷик дар садаи XX [Матн] / М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2025. – 264 с.
92. Муродӣ, М. Публитсистикаи тоҷик [Матн] / М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021. – 576 с.
93. Муродӣ, М. Таҳлили хулосавии асарҳои публитсистӣ доир ба кандани нақб ва таҷдиди шоҳроҳҳо [Матн] / М. Муродӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. – №4 (60). – С. 82-100.

94. Муродов, М. Публицистикаи ҳаҷвӣ: масъалаҳои пайдоиш, инкишоф ва таҳаввул [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 320 с.
95. Муртазо, Б. Нақби Истиқлол [Матн] / Б. Муртазо. – Душанбе: Нашри Файз, 2020. – 400 с.
96. Мусулмониён, Р. Назарияи адабиёт [Матн] / Р. Мусулмониён. – Душанбе: Маориф, 1990. – 334 с.
97. Набиев, А. Тасвири олами ботинии инсон, нависанда ва замон [Матн] / А. Набиев. – Душанбе: Адиб, 1987. – 160 с.
98. Носиров, О. С. Вижагиҳои мавзӯиву жанрии публицистикаи Баҳриддин Азизӣ [Матн] / О. С. Носиров. Диссер. барои дарёфти дараҷаи илмии н.и.ф. – Хучанд. – 2023. – 190 с.
99. Нуралиев, А. Жанрҳои ахбории матбуот (Воситаи таълимӣ) [Матн] / А. Нуралиев. – Душанбе: Деваштич, 2004. – 146 с.
100. Охунзода, Н. Тасвири нақши таърихии Пешвои миллат дар публицистикаи Шералӣ Мӯсо [Матн] / Н. Охунзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. – №1 (57). – С. 98-107.
101. Пайвандгари марзҳо ва дилҳо [Матн] / мурағиб ва муаллиф А. Раҳим. – Душанбе: Русская литература, 2011. – 272 с.
102. Прохоров, Е. П. Искусство публицистики [Текст] / Е. П. Прохоров. – М., 1984. – 357 с.
103. Прохоров, Е. П. Публицист и действительность [Текст] / Е. П. Прохоров. – М., 1973. – 317 с.
104. Раҳимӣ, Д. Меъёрҳои таснифи жанрҳои паремиологии фолклори тоҷик [Матн] / Д. Раҳимӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2020. – №4 (52). – С. 54-66.
105. Салихов, Н. “Нақби Истиқлол” ва проблемаҳои замони муосир [Матн] / Н. Салихов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши филология. – 2009. – №8. – С. 287-290.
106. Сатторзода, А. Аз Рӯдакӣ то Лоик [Матн] / А. Сатторзода. – Душанбе: Адиб, 2013. – 176 с.

107. Саъдуллоев, А. Рангҳои зиндагӣ [Матн]: маҷмуаи мақолот ва эссеҳо / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Адиб, 2007. – 344 с.
108. Саъдуллоев, А. Хосияти адабиёт [Матн] / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Адиб, 2000. – 256 с.
109. Саъдуллоев, А. Ҳамосаи инсонии қор [Матн] / А. Саъдуллоев, П. Гулмуродзода. – Душанбе, 1995. – 64 с.
110. Солеҳов, Н. Муаммои назарияи публицистика [Матн]: маводди дарсӣ / Н. Солеҳов, А. Саъдуллоев. – Душанбе: Дақиқӣ, 2015. – 184 с.
111. Табаров, С. Асосҳои назариявии нақди адабӣ, Қ.З. (Дастури таълимӣ доир ба назарияи нақди адабӣ барои донишҷӯёни факултети ҳои филология) [Матн] / С. Табаров. – Душанбе, 1999. – 243 с.
112. Тертичный, А. А. Жанры периодической печати [Текст]: учебное пособие для студентов вузов / А.А. Тертичный. – 3-е изд., испр, и доп. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 320 с.
113. Усмонов, И. Жанрҳои публицистика [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 2009. – 139 с.
114. Усмонов, И. Назарияи публицистика [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе: Шарқи озод, 1999. – 100 с.
115. Ученова, В. Публицистика и политика [Текст] / В. Ученова. – М.: Политиздат, 1973. – 231 с.
116. Фирӯз, Б. Саҳнаи гардон [Матн]: маҷмуаи мақола ва очеркҳо / Б. Фирӯз. – Душанбе: Адиб, 1993. – 352 с.
117. Черпахов, М. С. Проблемы теории публицистики [Текст] / М. С. Черпахов. – М.: Мысль, 1973. – 272 с.
118. Чумбаев, М. “Нақби Истиқлол”-и Бахтиёр Муртазо дастоварди муҳим дар адабиёт ва публицистика [Матн] / М. Чумбаев. – Паёмномаи фарҳанг. – 2021. – №4 (56). – С. 104-118.
119. Шарипов, С. Бозтоби таҳаввури Эмомалӣ Раҳмон дар публицистикаи Шералӣ Мӯсо [Матн] / С. Шарипов // Публицистика ва баъзе

масъалаҳои он: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ. – Душанбе, 2023. – С. 66-76.

120. Шарипов, С. Инъикос ва арзёбии раванди корҳои созандагӣ ва қаҳрамонҳои арсаи меҳнат дар «Достони Роғун»-и Шералӣ Мӯсо [Матн] / С. Шарипов // Таҳсилоти журналистӣ дар Тоҷикистон: вазият, мушкилот ва пешомад?: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ. – Душанбе, 2022. – С. 242-249.
121. Шералӣ Мӯсо дар пажӯҳишҳои илмию оммавӣ [Матн] / мураттиб И. Юсуфӣ; муҳаррир М. Муродӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2023. – 480 с.
122. Шукуров, М. Паҳлуҳои тадқиқи бадеӣ. Баъзе масъалаҳои адабиёти ҳозираи тоҷик [Матн] / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 273 с.

III. Адабиёти илмӣ-оммавӣ:

123. Бадалов, А. Мафия дар адабиёт ё Қонун барои асардӯздӣ чӣ чазо муқаррар намудааст? [Матн] / А. Бадалов // ИмрӯзNews. – 2015. – 10-16 июн.
124. Гулов, А. Шиноҳти имон [Матн] / А. Гулов // Бочу хироч. – 2011. – 18 май.
125. Давронов, А. Қалами изтироб ва андеша [Матн] / А. Давронов // Бочу хироч. – 2012. – 14 март.
126. Ёрмуҳаммад, Р. Гардишҳои зиндагӣ [Матн] / Р. Ёрмуҳаммад // Бочу хироч. – 2014. – 9 октябр.
127. Ёрмуҳаммад, Р. «Дурбин»-и Шералӣ Мӯсо [Матн] / Р. Ёрмуҳаммад // Озодагон. – 2011. – 27 апрел.
128. Ибодзода, И. Оҳанги зиндагӣ [Матн] / И. Ибодзода // Бочу хироч. – 2016. – 5 июл.
129. Маликзод, А. Неше, ки нӯш медиҳад [Матн] / А. Маликзод // Адабиёт ва санъат. – 2006. – 30 март.

130. Мирзо, К. Зиндагии баҳорона [Матн] / К. Мирзо // Адабиёт ва санъат. – 2021. – 8 апрел.
131. Муродӣ, А. Сухан аз обшори нур [Матн] / А. Муродӣ // Адабиёт ва санъат. – 2011. – 19 май.
132. Муродӣ, М. Илҳом аз бунёдкориҳо [Матн] / М. Муродӣ // Адабиёт ва санъат. – 2014. – 6 ноябр.
133. Муродӣ, М. «Мардистон»-и мардсито [Матн] / М. Муродӣ // Адабиёт ва санъат. – 2021. – 2 сентябр.
134. Муродӣ, М. Солномаи пирӯзиҳо [Матн] / М. Муродӣ // Адабиёт ва санъат. – 2016. – 28 июл.
135. Муродӣ, М. Хандонидан хунар меҳоҳад [Матн] / М. Муродӣ // Адабиёт ва санъат. – 2022. – 1 сентябр.
136. Муртазо, Б. Ахтарони тобноки нур [Матн] / Б. Муртазо // Чархи гардун. – 2011. – 25 май.
137. Назариён, Э. Асои Худо садо надорад [Матн] / Э. Назариён // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2006. – 17 март.
138. Нарзикул, М. Эътимод ба неру ва нафси инсон [Матн] / М. Нарзикул // Адабиёт ва санъат. – 2020. – 12 март.
139. Некқадам, Т. Ба «Ҷасорат»-и Шералӣ Мӯсо қоилем! [Матн] / Т. Некқадам // Садои мардум. – 2016. – 9 август.
140. Ниёзӣ, С. Ҷасорати эҷодӣ [Матн] / С. Ниёзӣ // Бочу хироҷ. – 2016. – 5 июл.
141. Раҳим, А. «Президенти мо» [Матн] / А. Раҳим // Ҷумҳурият. – 2015. – 22 апрел.
142. Раҳим, А. «Ҷасорат» [Матн] / А. Раҳим // Бочу хироҷ. – 2016. – 5 июл.
143. Раҳмон, Ш. Фидокорон [Матн] / Ш. Раҳмон // Садои Шарқ. – 2020. – С. 146-153.
144. Раҳмонов, Ш. Нависандаи ҳақиқатнигор [Матн] / Ш. Раҳмонов // Адабиёт ва санъат. – 2021. – 18 март.

145. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат, 19 март соли 2011 [Матн] / Э. Раҳмон // Ҷумҳурият. – 2011. – 27 март.
146. Розик, Ҳ. Адиби роҳсози фахрӣ [Матн] / Ҳ. Розик // Нақлиёт. – 2014. – 12 сентябр.
147. Розик, Ҳ. Заҳматкаши чодаи сухан [Матн] / Ҳ. Розик // Шаҳриёр. – 2021. – 3 ноябр.
148. Рустамзода, М. Ҳидоят ба зиндагии уқобона [Матн] / М. Рустамзода // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2011. – 21 апрел.
149. Сайдалиев, Р. «Ошёнӣ уқобон» – беҳтарин тухфа барои соҳтмончиён [Матн] / Р. Сайдалиев // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2011. – 26 май.
150. Сайфуллоев, А. Ҳунари қиссапардозии Шералӣ Мӯсо [Матн] / А. Сайфуллоев, М. Сайфуллоева // Бочу хироч. – 2015. – 16-23 июл.
151. Салим, М. Нависандагӣ дард аст [Матн] / М. Салим // Адабиёт ва санъат. – 2004. – 26 март.
152. Самад, А. Равшандил [Матн] / А. Самад // Адабиёт ва санъат. – 2021. – 18 март.
153. Саъдуллоев, А. Инсон бо талош зинда аст [Матн] / А. Саъдуллоев // Адабиёт ва санъат. – 2011. – 9 июн.
154. Саъдуллоев, А. Ҷабҳаи ҳикмати созанда [Матн] / А. Саъдуллоев // Садои Шарқ. – 2010. – №7. – С. 146-153.
155. Солех, Ш. Адиби чуянда [Матн] / Ш. Солех // Адабиёт ва санъат. – 2011. – 17-25 март.
156. Ҳабиб, П. Сузҳои рӯз [Матн] / П. Ҳабиб // Адабиёт ва санъат. – 2004. – 30 июл.
157. Ҳабиб, П. Туғёнӣ ишқ ва нанг [Матн] / П. Ҳабиб // Адабиёт ва санъат. – 2020. – 2 июл.
158. Ҳабиб, П. Шералӣ Мӯсо: Адабиёт рамзи истиқлол аст [Матн] / П. Ҳабиб // Адабиёт ва санъат. – 2023. – 7 сентябр.

159. Ҳаким, Б. Таърихи миллат сиёҳнавис надорад [Матн] / Б. Ҳаким // Садои Шарқ. – 2021. – №3. – С. 70-85.
160. Шарипов, С. Аз «Зинаҳои рӯзгор» то «Нақби Истиқлол» [Матн] / С. Шарипов // Садои Шарқ. – 2020. – №5. – С. 62-73.
161. Ширин, У. Занам маро эрка кардааст [Матн] / У. Ширин. – Оила. – 2006. – 23 март.

**Б) РҶҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ
ИЛМӢ**

**I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон:**

- [1-М]. Юсуфов, И. Ситоиши Ваҳдат дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо [Матн] / И. Юсуфов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2021. – №3 (55). – С. 101-109.
- [2-М]. Юсуфов, И. Ташаккули шахсияти эҷодии Шералӣ Мӯсо [Матн] / И. Юсуфов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2022. – №2 (58). – С. 108-117.
- [3-М]. Юсуфов, И. Шиноҳти илмӣ публитсистика аз ҷониби муҳаққиқон [Матн] / И. Юсуфов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2023. – №1 (61). – С. 109-118.
- [4-М]. Юсуфов, И. Отражение публицистики в научных исследованиях [Матн] / И. Юсуфов // Паёми Китобхонаи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – №2 (2). – С. 83-90.
- [5-М]. Юсуфов, И. «Ман»-и муаллиф дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо [Матн] / И. Юсуфов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2023. – №3 (63). – С. 108-118.
- [6-М]. Юсуфов, И. Баъзе вижагиҳои нақлу тасвир дар «Достони Роғун»-и Шералӣ Мӯсо [Матн] / И. Юсуфов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – №8. – С. 267-277.
- [7-М]. Юсуфов, И. Назаре ба рӯзгор ва осори эҷодии Шералӣ Мӯсо [Матн] / И. Юсуфов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2024. – №4 (68). – С. 112-117.

- [8-М]. Муродӣ, М., Юсуфов, И. Доир ба чанбаҳои публитсистии осори бадеии Шералӣ Мӯсо [Матн] / М. Муродӣ, И. Юсуфов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2025. – №3 (71). – С. 86-98.
- [9-М]. Муродӣ, М., Юсуфов, И. Рӯзгор ва осори Шералӣ Мӯсо дар контексти пажӯҳишҳои илмию оммавӣ: баррасии хулосавӣ [Матн] / М. Муродӣ, И. Юсуфов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2025. – №5. – С. 295-303.

II. Таълифоти муаллиф дар маҷмуа ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [10-М]. Юсуфов, И. Иншоотҳои азими аср дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо [Матн] / И. Юсуфов // Бозтоби бунёди иншоотҳои азим ва ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон дар публитсистикаи муосир. Мураттиб И. Юсуфӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2024. – С. 321-411.
- [11-М]. Юсуфов, И. Корбурди унсурҳои муассири суҳан дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо [Матн] / И. Юсуфов // Маводди III конференсияи ҷумҳуриявӣ илмиву назариявӣ Шурои олимон ва муҳаққиқони ҷавони ДМТ бахшида ба «Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон» – 23 май ва «Бистсолаи омузиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» – солҳои 2020-2040 / Бахши илмҳои гуманитарӣ. (Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 18-19 майи соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 166-174.
- [12-М]. Юсуфов, И. Инъикоси масъалаи бунёди роҳу нақбҳо дар публитсистикаи Шералӣ Мӯсо: дар мисоли асари «Мардистон» [Матн] / И. Юсуфов // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Нақши ВАО дар шароити ҷаҳонишавӣ ва барҳурди фарҳангу тамаддунҳо» / Бахши 2. Публитсистика ва замони муосир. (Бохтар: Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи

Носири Хусрав, 11-12 апрели соли 2025). – Бохтар, 2025. – С. 327-336.

[13-М]. Юсуфов, И. Бозтоби корзори инсони бунёдкор дар «Достони Роғун» [Матн] / И. Юсуфов // Маводди конференсияи ҷумхуриявӣ илмию назариявӣ дар мавзуи «Масъалаҳои назарӣ ва амалии публицистикаи тоҷик дар замони муосир». (Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 1 майи соли 2025). – Душанбе, 2025. – С. 370-385.